

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

KUR'ÂN'DA CENNET KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Selman OKUMUŞ

İSTANBUL, 2007

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İLAHİYAT ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

KUR'ÂN'DA CENNET KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Selman OKUMUŞ

DANIŞMAN: PROF.DR. BAYRAKTAR BAYRAKLI

İSTANBUL, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı DİN EĞİTİMİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
SELMAN OKUMUŞ'ın KUR'AN'DA CENNET KAVRAMI adlı tez çalışması
,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2007 tarih ve 2007-8/30 sayılı kararıyla ile
oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul
edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 07.12.2007

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. BAYRAKTAR BAYRAKLI
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. MUSTAFA USTA
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. MAZLUM UYAR

ÖZET

İnsanın kendi özgür iradesiyle yeryüzünde gerçekleştirdiği her türlü eylem, tutum ve davranışın ölüm ötesi hayatta bir şekilde karşılığının verileceği hususu, başta Kur'ân olmak üzere âhiret inancına sahip diğer inanışların kutsal metinlerinde ve mitolojik anlayışlarda ortak bir unsur olarak yer almaktadır. İnsanın ölüm ötesinde karşılaşacağı bu durumun olumlu boyutu bir diğer ifadeyle yapılan iyi davranışların ödülü olarak Kur'ân'da “cennet”, olumsuz boyutu, bir diğer ifadeyle kötülüklerin karşılığı olan cezalandırma ise “cehennem” olarak geçmektedir. İyiliğin âhiretteki karşılığı olan cennet, bütün inançlarda yeşil, ağaçlı, gölgeli, insanın zevkine hitap edecek her türlü nimetleri içeren bir mekân olarak karşımıza çıkmakta, Kur'ân'da bu tasvirler sunulurken oldukça canlı ve somut şekilde âyetlerle aktarılmaktadır. Bu araştırmadaki temel hareket noktası, Kur'ân'ın sunduğu cennet tasvirlerinin ve bunlar arasında yer alan özelliklerin, insanın ruhsal ve sosyal dünyasındaki anlamını ortaya koymak ve özellikle ayetlerde geçtiği üzere cennet kavramı hakkındaki yorumları gündeme getirip konuyu tartışarak ilgili âyetleri daha doğru anlamaya çalışmaktır. Ayrıca şu konuya dikkat çekmek çekmekte fayda vardır. Her ne kadar bazı mantıksal çıkarımlarla varlığının delillendirilmesi mümkün kabul edilse de cennetin, gözlem ve deneyle hakkında bilgi sahibi olunabilecek bir alan olmadığı, tamamen bir inanç konusu olduğu açık bir gerçektir.

Anahtar kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Cennet, Salih Amel, Ödül, Ceza.

ABSTRACT

The matter for which a person will recompense at its post-mortern life for its every action, attitude and behavior it realized with its free will in this life, is a common concept both in the holly texts of religions with the belief of life after death and in mythological apprehensions. The situation a person will face at its life beyond its death is ‘heaven’ in positive sense as award for its good behaviors and is ‘hell’ in negative sense as punishment for its bad behaviors, called in The Holy Koran. Heaven corresponding to goodness at life beyond death, is called a place in green, woody, canopy, possessing all pleasurable items for human. These descriptions in The Holy Koran are presented in lively and concrete expressions through verses. The main course of action in this research is to put forward the change done in spiritual and social life of human with heaven descriptions in The Holy Koran and prescriptions taking part among them, and especially make related verses clearer by bringing the subject into the agenda for discussion. Besides, although it is argued that it is possible to bring evidences for presence of heaven through logical deductions, it is apparent that it is not a field that is acknowledgeable through observations and experiments rather it is a matter of belief.

Key words: The Holy Koran, Sunnah, Heaven, Good Act, Award, Punishment.

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerîm incelendiğinde, insanın dünya hayatındaki tutum ve davranışlarından sorumlu olduğu, bunların mutlaka değerlendirileceği ve âhirette karşılığının verileceği görülecektir. Durum böyle olunca, âhiret hayatının, iyiliğin ve kötülüğün karşılığı olarak ceza ve ödül ikileminde karşımıza çıkması kaçınılmazdır. Bu bağlamda Kur'an, ahiret hayatını "cennet" ve "cehennem" karşıtlığı ile sunarken; iyilerin ebedî yurdu olarak cenneti bütün güzellikleri ile tasvir ederken, cehennemi de dayanılmaz bir ıstırap mekânı olarak tanıtmaktadır. Cennet, sâlih amellerde bulunanlara Allah tarafından vaat edilen bir ödül olarak tasvir edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, bu durumu temel kaynaklardan ve ilgili çalışmalardan yola çıkarak ayrıntılı bir şekilde tespit etmektir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde diğer inançlarda ve mitolojide geçen cennet kavramı ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikli olarak günümüzde yaşayan Hristiyanlık ve Yahudilik ile tarihteki diğer inanışlara ve mitolojilere örnek teşkil edebilecek olanların bazılarıyla konuyu sınırlandırma yoluna gidilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Kur'an'ın meseleyi nasıl takdim ettiğini ele aldık. Bu bölümde cennetin kavramsal şemasından yola çıkarak, Kur'an'ı Kerim'de geçen âyetler ışığında cennet, detaylarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise cennet, bir vaat olarak Kur'an-ı Kerim'de geçtiği şekliyle ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu bölümde cennetin vaat edildiği insanların özellikleri, yine âyetlerden faydalanılarak ele alınmıştır.

Araştırmamız esnasında âyetleri hem meal olarak hem de Arapça metinleriyle verdik. Zaman zaman kendi inisiyatifimizi de kullanmakla birlikte bu konuda kaynakçada belirtilen meallerden yararlandık. Böyle bir çalışma ile bu konuya ilgi duyanlara ve bu sahada bundan sonra araştırma yapacak olanlara da daha derli toplu bilgiler sunmak suretiyle katkı sağlamayı hedefledik. Hiç şüphesiz eksiklerimiz ve kusurlarımız vardır. Bu eksik ve kusurlarımızı yapılacak bilimsel eleştiri ve önerilerle en aza indirmenin gayreti içinde olacağız. Çalışmanın hazırlanışı sırasında bana desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof.Dr. Bayraktar Bayraklı'ya teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

KISALTMALAR

Sâv - Sallâllâhu Aleyhi Vesellem

As - Aleyhi Selam

Tsz- Tarihsiz

Cc - Celle Celâluhu

Bkz - Bakınız

Mö – Milattan Önce

M. - Mîladî

H.z. - Hazreti

Ö. - Ölümü

Vb.- Ve Benzeri

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Problemin Ortaya Koyulması	3
Araştırmanın Amacı	3
Araştırmanın Önemi	4
Araştırma ile İlgili Literatür	4
İLKEL İNANÇ, MİTOLOJİ VE DİĞER İNANIŞLARDA CENNET	5
1.1. Cennet'in Kavramsal Şeması	5
1.1.1. Etimolojik Açıdan "Cennet"	6
1.1.2. Cennetin Terim Anlamı	7
1.1.3. Arapça Dışındaki Dillerde Cennet	9
1.2. İlkel İnanç, Mitoloji ve İnanışlarda Cennet	10
1.2.1. İlkel Kabile İnançlarında Cennet	11
1.2.2. Sümerlerde Cennet	11
1.2.3. Eski Mısır'da Cennet	12
1.2.4. Eski İranlılarda (Zerdüştilikte) Cennet	14
1.2.5. Eski Yunan Mitolojilerinde Cennet	16
1.2.6. Roma Mitolojilerinde Cennet	17
1.2.7. Cermen Mitolojilerinde Cennet	17
1.2.8. Amerika Yerlilerinde Cennet	18
1.2.9. Hinduizm'de Cennet	19
1.2.10. Budizm'de Cennet	20
1.2.11. Eski Türklerde Cennet	21
1.2.12. Kur'ân Öncesi Araplarda Cennet ve Cehennem	22
1.2.13. Sâbiîlikte Cennet	25
1.2.14. Kitap Ehlinde Cennet	27
1.2.14.1. Eski Ahitte Cennet	28
1.2.14.2. Yeni Ahitte Cennet	30
KUR'ÂN'DA CENNET KAVRAMI	35
2.1. Cennet	35
2.1.1. Kur'ân'da Cennet Kelimesinin Farklı Anlamlarda Kullanımı	36
2.1.2. Kur'ân'da Cennet Kelimesinin Farklı Formlarda Kullanımı	36
2.1.2.1. Nicelik Yönünden Cennet Kelimesinin Kullanımı	37
2.1.2.2. Nitelik Yönünden Cennet Kelimesinin Kullanımı	37
2.1.3. İlk İnsan Hz. Âdem'in Yerleştirildiği Cennet	38
2.1.4. Kur'ân-ı Kerim Ekseninde Cennetin Varlığı Meselesi	44
2.1.4.1. Kur'ân-ı Kerim'deki Âyetler Ekseninde Cennetin Varlığı Meselesi	44
2.1.5. Kur'ân Ekseninde Cennetin Bulunduğu Yerin Tasviri	48
2.1.6. Kur'ân Ekseninde Cennetin Boyutu Meselesi	50
2.1.7. Kur'ân-ı Kerim'e Göre Cennetin Ebediliği Bahsi	51

2.1.7.1. “Huld” Kelimesi Bağlamında Cennetin Ebediliği Meselesi.....	52
2.1.7.2. “Ebed” Kelimesi Bağlamında Cennetin Ebediliği Meselesi.....	53
2.2. Kur’ân-ı Kerim’de Bahsi Geçen Cennetin İsimleri	60
2.2.1. Ravza	60
2.2.2. Adn.....	60
2.2.2.1. Adn Cennetinin Özellikleri	61
2.2.3. Firdevs	68
2.2.4. Hüsnâ	70
2.2.5. Cennetü’n-Naîm.....	72
2.2.5.1. Naîm Cennetine Gidecek Olanlar	73
2.2.6. Cennetü’l-Huld	76
2.2.7. Cennetü’l-Me’vâ	76
2.2.8. Mak‘ad-i Sıdk	77
2.2.9. Makam-ı Emin	79
2.2.10. el-Hayevân Cenneti.....	80
2.2.11. İlliyyûn Cenneti	82
2.2.12. Dâru’s-Selâm	82
2.2.13. Dâru’l-Mukâme	84
2.2.14. Dâru’l-Âhire.....	85
2.2.15. Cennetin Diğer İsimleri	88
2.3. Cennetin Sayısı	89
BİR VAAT OLARAK CENNETİN MÂHİYETİ ve CENNETE GİDECEK	
İNSANLARIN DURUMU	92
3.1. Cennet Vaadi.....	92
3.2. Cennetin Dereceleri	93
3.3. Cennetin Nimetleri.....	95
3.3.1. Ağaçlar ve Gölgeler	96
3.3.2. Nehirler	100
3.3.3. Pınarlar.....	102
3.3.4. Meyveler	104
3.3.5. Et.....	106
3.3.6. Bal.....	107
3.3.7. Cennetin İçecekleri	107
3.3.7.1. Su	107
3.3.7.2. Süt	108
3.3.7.3. İçki/Üzüm Suyu	109
3.3.7.4. Kevser	110
3.3.7.5. Karışımli İçecekler.....	111
3.3.8. Giysiler.....	113
3.3.9. Konaklar.....	114
3.3.9.1. Evler.....	114
3.3.9.2. Köşkler.....	115
3.3.9.3. Odalar.....	115
3.3.9.4. Çadırlar	116
3.3.10. Cennette Eşler	117
3.3.10.1. Zevce/Ezvâc.....	118
3.3.10.2. Hûr	120
3.3.11. Cennet Hizmetçileri	121

3.4. İnananlara Bir Mükâfat Olarak Cennet.....	122
3.4.1. İman ve İyi Amelin Neticesi Olarak Cennetin Mâhiyeti	126
3.4.2. İman ve Salih Amelin Ödüllendirilmesi	127
3.4.3. Kur'ân'ın Rehberliğindeki İnsanların Özellikleri.....	130
3.4.4. Cennetliklerin Durumu	132
3.5. Cennetlikler ve Cehennemlikler	134
3.5.1. Cennete Girişi Tehlikeye Sokan Durumlar.....	135
3.5.2. Kötü Amelleri İşleyen İnsanların Durumu	137
3.5.3. İyi ile Kötünün Mukayesesinde Cennetin Mâhiyeti	138
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	140
KAYNAKÇA.....	143
ÖZGEÇMİŞ	148

GİRİŞ

İnsanın yaşam çizgisini üç aşamada sürdürdüğü görülür. İnsanın doğum evresi, büyüme ve yaşlanma evresi ve ardından gelen ölüm. Din, insanın bahsi geçen bütün yaşam aşamalarını kapsayan bir olgudur ve insanın bu dünyasına hitap ederken aynı zamanda ukbâsına da seslendiği görülür. Normal şartlar altında, bir insan ölümden sonraki âkıbetini düşünür ve ölüm anını tâhâyâyül eder. Çoğu zamansa âkıbeti için endişe ettiği görülür. Acaba ölen kişi çürüyecek, toprak olup yok mu olacak? Yeniden diriltilip yeni bir hayata mı başlayacak? Yoksa ruhunun devamlı yer değiştirmesiyle fasit bir hayata mı devam edecek? Yakılınca yok mu olacak? Bu ve bunun gibi nice sorulara farklı ideolojiler, farklı inanç sistemleri ve farklı dünya görüşleri kendi yaklaşımlarına göre cevap vermişlerdir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde insanlar arasında ölüm ötesi hayatla ilgili üç temel görüşün mevcut olduğu görülür:

1) Çok az da olsa bazı insanlar sadece dünya hayatının varlığına inanır, yaşadıkları bu hayatın şartlarını iyileştirmeye çalışır, ölüm gelince her şeyin sona ereceğine, bedenlerin toprak altında çürüyüp yok olacağına, ölüm ötesi bir hayatın olmayacağına inanırlar. Bu görüşteki insanlar tüm yatırımlarını bu dünya için yapar, tüm gayretlerini yaşadıkları hayatın mükemmelleştirilmesine sarf ederler.

2) Kimi insanlar ise ölümden sonra ruhların yok olmadığına, gökte ya da yerde, ruh hâlinde veya başka bir cisimde varlıklarına devam ettiğine inanırlar. Bu tür düşünceler ilkel kabile inançlarında ve ilahî kaynaklı olmayan inanışlarda bulunmaktadır.

3) Üçüncü görüş ise ilahî kaynaklı üç büyük din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın görüşüdür ki buna göre ölüm sadece asıl hayata geçişi sağlayan bir kapı olup ölüm ötesinde hayat devam edecek, iyiler cennetle ödüllendirilecek, kötüler ise cehennemle cezalandırılacaklardır.

Üçüncü kategoride yer alan İslam, âhiret hayatının varlığına inanmaya büyük önem vermiş, “Âhiret Hayatı” denen bir âlemin varlığını kabul etmeyi Müslüman olmanın şartları arasında saymıştır. Bu sebeptendir ki Kur’ân, cennete girecek insanlarla cehenneme atılacak insanların hangi vasıflara sahip insanlar olduğu üzerinde çokça

durduğu gibi, cennet ve cehennemın hangi özelliklere sahip mekânlar olduğu konusu üzerinde de hassasiyetle durmakta, birçok âyette bu yerlerin niteliklerini anlatmaktadır. İslam’a göre bu hayat bir imtihan zamanı ve bu dünya hayatının karşısında, ceza ve mükâfatla sonuçlanan âhiret hayatı vardır.

Kur’ân-ı Kerîm; insan hayatını dünya ve âhiret olarak ikiye ayırır. Dünya hayatı; insanın doğumuyla başlar, ölümüyle biter. İnsanlık içinse Âdem (a.s)’ın yaratılmasıyla başlar, kıyametin kopmasıyla biter. Âhiret hayatı ise kıyametin kopmasıyla başlar ve sonsuza kadar devam eder. Kur’ân-ı Kerim’de dünya hayatının âhiret hayatını belirlediğı bildirilir. Âyetlerde, insanların dünyada yapacakları iyi ve güzel amellerinin karşılığında “cennet”le mükâfatlandırılacakları, kötülüklerinin karşılığında ise “cehennem”le mücâzatlandırılacakları vurgulanır. Buna göre insan hayatı dünya ile başlayıp âhiretle sonsuza uzanan bir çizgi olarak değerlendirilir. Öyle ise dünya hayatını âhireti kazanma yeri olarak görmek gerekir.

İnsan, Allah’ın emir ve yasaklarını yerine getirip âhirette cenneti ve cennet nimetlerini kazanma uğruna dünya hayatında buna göre yaşam sürdürmelidir. Çalıştığımız konu âhiret hayatının mükâfatını temsil eden cennet ve cennetin içinde müminlere vaad edilen cennet nimetlerinden bahsetmektir. İlk olarak çalışmamızda “cennet” kavramını, etimolojik olarak değerlendirdikten sonra ilkel kabile inançları başta olmak üzere diğer inanışlardaki cennet olgusuna yer verilecektir. Bu bölümde ayrıca Arapça dışındaki dillerde cennet kavramına değinilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde cennet kavramı, Kur’ân-ı Kerim çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır. Bu bölümde cennetin varlığı Kur’ân’dan âyetlerle değerlendirildikten sonra Kur’ânda cennet kelimesinin farklı formlarda ve anlamlarda ele alınmasına değinilecektir. Daha sonra Cennetin âyetlerdeki isimleri hakkında bilgi verilecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise bir vaat olarak cennet ve cennetin mâhiyeti bağlamında Allah’ın bir ödöl olarak vaat ettiğı cennet kavramı, Kur’ân’dan âyetlerle ele alınacaktır. Bu bölümde cennetin insanın ruhsal ve sosyal durumuna hitap eden mâhiyetine değinilecektir.

Araştırmanın Konusu ve Problemin Ortaya Koyulması

İnsan, bir yönüyle psikoloji ilminin konusu iken, diğer bir yönüyle de sosyoloji ilminin konusudur. İnsana ait tanımlamalar yapıldığında, bu iki boyutun da tanımlama kapsamına alınması gerektiği düşünülür. Çalışma kapsamında ele alınacak olan ‘cennet’ kavramının da hem sosyal hem de psikolojik yönüne dikkat çekilecektir.

Psikolojik açıdan ele alındığında insana karşılıksız bir şey yaptırmanın çok zor olduğu görülür. Çünkü insan, yaratılış olarak karşılık alamayacağı eylemlerden kaçınma eğilimindedir. Bu dikkate alındığında cennet ve cehennem olgusunun, hem din eğitimi açısından hem de insanın dini kimliğinin oluşması açısından önemi rahatlıkla kavranacaktır. Cennet insana bir şeyi yaptırmak için konan bir ödül iken; cehennem de insana bir şeyi yaptırmamak için konulan bir cezadır. İkisi de insanı motive etmekte, insanın tabiatındaki ritim psikolojisini işletmek için var olan iki olguyu temsil etmektedirler.

Çalışmada Kur’ân’daki cennet kavramının mâhiyetini daha iyi kavramak için diğer inanışlardaki cennet algılamalarına da yer verilecektir. Böylece kıyaslama yoluyla Kur’ân da ki cennet tasvirlerinin ve formlarının daha iz bırakır olduğu görülecektir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmadaki amacımız, Kur’ân’ın sunduğu cennet tasvirlerinin ve bunlar arasında yer alan özelliklerin, insanın ruhsal ve sosyal dünyasındaki ifade ettiği anlamı ortaya koymak ve özellikle diğer inançlardaki cennet kavramı hakkındaki yorumları gündeme getirip konuyu tartışarak ilgili âyetleri daha doğru anlamaya çalışmaktır.

Her ne kadar bazı mantıksal çıkarımlarla varlığının delillendirilmesi mümkün kabul edilse de cennetin, gözlem ve deneyle hakkında bilgi sahibi olunabilecek bir alan olmadığı, tamamen bir inanç konusu olduğu açık bir gerçektir. Bu sebeple konu hakkındaki en önemli bilgi kaynağımız, vahiy yani Kur’ân-ı Kerim ve onu açıklayan hadislerdir. Ayrıca cennet hakkında kaleme alınmış olan ve içinde cennetle ilgili hadislerin toplandığı eserler de bu araştırmada bize yardımcı olacaktır.

Araştırmanın Önemi

Küreselleşen dünyada iletişimin baş döndürücü bir hızla gelişmesi neticesinde insanlar birbirlerinin dinlerini, kültürlerini, âdet ve geleneklerini daha yakından tanıma fırsatı buldular. Küçülen bu dünyada farklı kültürlere mensup insanların birbirlerini anlayarak, “yozlaşmadan uzlaşarak”, barış içinde ve bir arada yasayabilmeleri için bu kültürlerde mevcut olan ortak paydaların öne çıkarılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda, inanışlarda mevcut olan cennet cehennem anlayışının ortak yönlerinin açığa çıkarılması belirtilen amaca katkıda bulunacaktır.

Ayrıca insanların öldükten sonra her türlü güzelliklerin yaşanacağı mutluluk yurduyla ödüllendirileceği inancı, onları, devamlı insanlığın yararına faydalı işler yapmaya, kendisine, çevresine ve yaratanına saygılı olmaya, âhlaklı ve onurlu bir hayat yaşamaya teşvik edeceğinden toplumsal huzurun temini açısından da önemlidir. Aynı şekilde cehennemle cezalandırma inancı da onları her türlü kötülüklerden alıkoymasını nedeniyle mühimdir.

Araştırma ile İlgili Literatür

Hazırlanacak olan çalışmada bilimsel bir metotla Kur’ân’daki cennet ve cehennem ile ilgili âyetler tek tek değerlendirilmiş, âyetlerin anlaşılması ve yorumu ile ilgili olarak klasik ve çağdaş tefsir kaynaklarından yararlanılmıştır.

Diğer dinlerle ilgili hususlarda ise, ulaşılabildiği ölçüde temel dinî metinlerine ve o dinlerle ilgili yapılmış olan bilimsel araştırmalara müracaat edilerek konunun ortaya konulmasına özen gösterilmiştir. Mitolojilerdeki konunun tespitinde ise bazı mitoloji kitaplarına ve ansiklopedilere başvurulmuştur. Konuyla ilgili kelimelerin anlamlarının tespitinde ise temel ansiklopedik sözlükler kullanılmıştır.

İLKEİ İNANÇ, MİTOLOJİ VE DİĞER İNANIŞLARDA CENNET

İyi ve kötü arasındaki ayırım, insanın yaşam alanında varlık zeminini oluşturmaktadır. Buna göre dünya iyi ile kötünün mücadelesi üzerinde kurulu çatışmacı bir yapıya sahiptir. Bu mücadelenin bütün çağlar boyunca kendisini, ister ilahî bir kaynağa dayandığı kabul edilen inançlar sistematiğine sahip olsun, isterse mitolojik birtakım kabullere dayansın, hemen her dinde, insan tarafından gerçekleştirilen tutum ve davranışların ölüm ötesinde bir karşılığının olduğu fikri ile paralel olduğu görölmektedir. İnsanın gerçekleştirmiş olduğu her davranış, dinler tarafından iyi veya kötü olarak kategorize edilmiş ve bunların öldükten sonraki yaşamda uygun bir karşılığının olduğu kabul edilmiştir. Bu şekliyle ödöl ve ceza sistemine uygun olarak kurulan evrenin mantığı, insanı yaptıklarının karşılığı olarak cennet ya da cehenneme götürecektir.

İnsanın ölümünden sonraki hayat ve bu hayatın dünyadaki inanç ve davranışların bir karşılığı olarak olumlu ya da olumsuz bir çizgide devam etmesi ile ilgili kavramlar, farklı inanışlarda farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Kur’ân’ın ölüm ötesi alanla ilgili kullandığı kavramların oluşturduğu alan içerisinde iki odak kavramın ön plana çıktığını görmekteyiz. Bunlardan birincisi “cennet”, ikincisi ise “cehennem”dir.

1.1. Cennet’in Kavramsal Şeması

İnsanın bu dünyada gerçekleştirmiş olduğu olumlu davranışlarının öldükten sonraki hayattaki karşılığı olan cennet hayatı anlayışı, çeşitli inanışlarda, isim ve içeriğinde farklılıklar olsa da mevcuttur. İnsanlık tarihi boyunca daima var olduğunu gördüğümüz iyilerin ölüm sonrası hayatta ödüllendirileceği mekân Kur’ân’da “cennet” kavramıyla ifade etmektedir. Söz konusu mekân diğer kelimelerle de nitelendirilmiş olmakla birlikte, temel kavram olarak “cennet” ön plandadır. Bu nedenle cennet kelimesinin etimolojik ve kavramsal açıdan kısaca gözden geçirilmesi uygun olacaktır.

1.1.1. Etimolojik Açıdan “Cennet”

Cennet, “Örtmek ve gizlemek” manasını ifade eden “جن” (Cenne) fiilinden bir şeyin örtülmesi anlamında mastardır. Çoğulu “جَنَّتْ” (cennât) şeklinde gelmektedir (İbn-i Manzur, 1994: XIII, 92; ez-Zebîdî, 1994: XVIII, 113; er-Râgıb, 1986: 138; el-Fîruzâbâdî, 1987: 1532; ez-Zemahşerî, tsz: 66). Gerek “cennet” kelimesinde, gerekse aynı kökten türeyen ve isim olarak kullanılan kelimelerde, “örtmek, gizlemek” şeklindeki bu kök anlam, sürekli kendini muhafaza etmektedir. Bu bağlamda Kur’ân-ı Kerim’de Cennet’in bahsi geçen bu anlamına şu âyette rastlarız;

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا

“Gece onun üzerine örtünce yıldızı gördü...” (En’âm 6/76).

Gecenin örtmesi gibi örtmek manasına da gelen “cenne” fiilinden isim olup cemisi kitap vezninde “cinan”dır (Fîruzabadi, 1987:1532). Yine cennet, ağaç ve hurmalıkları olan bahçe, âhirette nimet yurdu (Mustafa, 1980:140) demektir. Ayrıca ağaçlı bahçe, yeşillikleri bol bostan, sık dal ve yaprakları ile yeri gölgelendiren hurmalık ve bağlık yer demektir (İbn-i Manzur, 1994:99).

Ayrıca cennet kelimesin farklı formlarda kullanıldığını görmek mümkündür. Buna göre; gece karanlığının, tabiatta bulunan her şeyi örtüp gizlemesi “جن الليل” (cennel leyli) şeklinde ifade edildiği gibi (ez-Zebidi, 1994:113); kabre cesedi gizlediği için “الجنن” (el-cenne); ölüyü kefenle sararak örtmeye ise “جنه” (ecinne) denmiştir (İbn-i Manzur, 1994:92; el-Fîruzâbâdî, 1987:1532).

Aynı şekilde, anne karnında gizlenmesi nedeniyle doğmamış bebeğe “الجنين” (cenin); göğüste gizli olması, açık bir şekilde görünmemesinden dolayı veya duyguları gizlediği için de kalbe “الجنان” (cenan) denmiştir (İbn-i Manzur, 1994:92; er-Râgıb, 1986:138).

Metafizik varlıklar olan cinler de gözle görülemediği, diğer bir deyişle gözden gizlendiği için aynı kökten türeyen “cin” adını almıştır. Cahiliye inancında meleklerle de gözle görülmediğinden dolayı “cin” denmiştir (ez-Zebidi, 1994:113).

Bu açıklamalardan yola çıkarak cennet için en güzel lugavi mananın “içinde çeşitli ağaçları barındıran bahçe” şeklinde olduğunu söylenebilir (Kara, 2002:63). Buna göre “Cennet” kelimesi, ağaçları olan “bahçe, bostan” manasına gelmektedir (İbn-i Manzur, 1994:99).

Cennet kelimesinin çoğulu “جنان” (cenan) veya “جنات” (cenâtu) biçiminde gelmektedir. Arapların kullanımında cennet, içinde bağ ve hurma ağaçlarının bulunduğu bahçedir. İçinde üzüm ve hurma olmayan bahçeyi ise onlar, cennet kelimesiyle değil, “حديقة” (hadikatu) sözcüğü ile ifade ederler (el-Firuzabadi, 1987:1532, İbn-i Manzur, 1994:100; ez-Zebidi, 1994:118).

Cennete bu ismin verilmesinin bir nedeni de kelime kökünün anlam örgüsü içerisinde gizlemek manasından hareketle dünyevi gözlere gizli kalmasından dolayıdır (ez-Zebidi, 1994:116). Genel olarak ifade edilecek olursa; “nimet diyarı” ve “âhiret yurdu” olan mekânda ağaçların bolluğu, gölgelerinin koyuluğu, dallarının çokluğu, birbirinden farklı olan yeryüzü bahçelerine benzetilmesi ve nimetlerini bu dünya gözü ile göremediğimizden, nimetlerini bize gizlediğinden dolayı “cennet” kelimesi seçilerek bu olgu ifade edilmiştir. Cennet, etrafı duvarlarla çevrili, hurma ve ağaçların bulunduğu bahçe ve park anlamlarına gelip, dinde âhiretin nimetler yurduna özel isim olmuştur (İbn-i Manzur, 1994:100; ez-Zebidi, 1994:116; er-Ragıb, 1986:138; Şibay, 1997:102).

1.1.2. Cennetin Terim Anlamı

Cennet; bütün dini inanışlara göre, müminlerin ölümden sonra veya kıyametin kopmasından sonra sonsuz mutluluk içinde yaşayacakları yerdir (Şahin, 1993:374). Cennet genel olarak; Peygamberlerin davetine uyarak Allah’a imân edip dünya ve âhirete ait işlerini, Allah’a kulluk vazifelerini elden geldiği kadar güzel bir şekilde yapan temiz ve muttaki kişiler için hazırlanmış, huzur ve saadet yurdu olarak bilinmektedir.

Yukarıdaki anlamına ek olarak müslümanlar için cennet, içine girilmeden görülmeyen, gizli ve çok değerli bağ ve bahçelerin tümünü kapsayan âhiret vatanına, sevap evine verilen isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ele alındığında cennet, müminlere has kılınan Cenab-ı Hakk’ın onlara vaat ettiği her türlü maddi ve

manevi nimetlerin bulunduğu, sakinlerine hem ruhsal hem de fiziksel zevkler ve güzellikler sağladığı sonsuz hayat ve sevap yeridir.

Âyet ve hadislerden faydalanarak cennet için şöyle genel bir tanım yapılmıştır. Cennet, gerek kendisi gerekse içindeki nimetleri aşağıdaki ayette de geçtiği üzere bizim idrâkimiz dışında kalan metafizik bir mekandır.

“فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ”

“Şimdi kimse, yaptıklarına karşılık onlar için ne gibi sevindirici bir nimet saklandığını bilemez.” (Secde 32/17)

Bu bağlamda hem Firdevs, Adn ve Nâim gibi cennetleri, hem de bu cennetlerin kendi içlerindeki derece ve bölümleriyle büyük kompleks bir yapı arz eden, Allah Teala'nın mü'min- muttaki kulları için hazırladığı (Tevbe 9/89-100; Âl-i İmrân 3/133) içinde insanın istediği her şeye ulaşacağı (Nahl 16/31; Furkân 25/16; Zümer 39/34) hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir kalbin hatırına getiremediği (Müslim, 1977:232) refah-huzur yerine, kurtuluş evine âhirett yurduna verilen isimdir (Kara, 2002:64). Bahse konu olan âyetler ise şu şekildedir:

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Allah onlara, altından ırmaklar akan cennetler hazırladı. İçlerinde ebedi kalacaklar. İşte o büyük kurtuluş budur” (Tevbe 9/89).

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَدَّمُونَ إِلَى الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِّ وَالْأُولَئِكَ الْأَنْصَارُ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Muhacirlerle Ensardan Sabikun-i evvelin =İslam'da ilk grubu oluşturanlar ve iyi amellerle onların ardınca gidenler, işte Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'tan razı oldular ve onlara altlarından ırmaklar akan cennetler hazırladı ki, içlerinde ebedi kalacaklar. İşte büyük kurtuluş budur” (Tevbe 9/100).

وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ

“Rabbimizin bağışına ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, Allah'tan gereği gibi korkanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun!” (Âl-i İmrân 3/133).

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ

“Girecekleri yer altlarından ırmaklar akan Adn cennetleridir, orada bütün diledikleri vardır; işte Allah takva sahiplerini böyle mükâfatlandırır” (Nahl 16/31)

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُومًا

“Onlar için orada ne isterlerse var, hem orada ebedî kalacaklar. Çünkü bu Rabbinden yerine getirilmesi istenen bir vaaddir” (Furkân 25/16)

لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ

“Onlara, Rablerinin yanında ne dilerlerse vardır. İşte bu, iyilik yapanların mükâfatıdır” (Zümer 39/34).

Kur’ân-ı Kerim’de müfret, tesniye ve cemi şekilleriyle (Abdulgani, 1987:180-182) yüz kırkyedi defa geçen cennet kelimesi, yirmibeş yerde dünyadaki bağ-bahçe, altı yerde Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın iskân edildiği mekân olarak, bir yerde de Hz. Peygamber’in yanında Cebrail (a.s)’ı gördüğü Sidretü’l-Münteha’nın civarında bulunan ve aşağıdaki ayetin metninden de anlaşıldığı üzere “Me’va Cenneti” (Necm 53/13-15) olarak geçmektedir:

وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنتَهَىٰ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ

“Andolsun onu bir kez daha görmüştü. Sidretü’l-Müntehâ’nın yanında. Onun yanında ise Cennetü’l-Me’vâ bulunmaktadır” (Necm 53/13-14-15).

Cennet kelimesi, Kur’ân-ı Kerim’de diğer yüz on beş yerde de âhiret cenneti anlamında kullanılmıştır (Topaloğlu, 1993:376). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde cennetin isimleri başlığı altında bu konuya tekrar değinilecektir.

1.1.3. Arapça Dışındaki Dillerde Cennet

Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca gibi batı dillerinde “Cennet” kelimesinin karşılığı olarak “Paradis, Paradise, Paradiso” kelimeleri kullanılır ki bunların aslı Grekçe’deki “Paradeisos”tur. Bu kelimenin Grekçeye, Farsçadaki “etrafı çevrilmiş yer, ağaçlı bahçe” anlamına gelen “Pairi-daeza” kelimesinden geçmiş olma ihtimali bulunmaktadır. İbranice Tevrat’ta ilk insanın yerleştirildiği bahçe için kullanılan “Gan Eden (Eden Bahçesi)” tamlamasındaki “Gan” kelimesi, Tevrat’ın ilk

Yunanca tercümesi olan “Yetmişler” çevirisinde “Paradeisos” kelimesiyle çevrilmiştir. Farsça’daki Pairi-daeza kelimesinin etkisiyle daha sonraları İbranicede de cennet anlamında “Pardes” kelimesi ortaya çıkmıştır. Ancak Yahudi din âlimleri cenneti ifade etmek için Gan Eden ifadesini kullanmaya devam etmişlerdir (Şahin, 1993:374).

1.2. İlkel İnanç, Mitoloji ve İnanışlarda Cennet

Dinler tarihi incelendiğinde ister beşeri ister ilahi olsun hiçbir dinin ve inanç sisteminin, insan davranışları karşısında yansız kalmadığı görülecektir. İnsan davranışlarının temel karakteri iyi ve kötü arasındaki çatışmadır. İyilik ve kötülük sözcüklerinin kavramsal olarak geçmişi, insanlık tarihi kadar eskidir. Yeryüzü iyilikten yana tavır alanlarla, kötülükten yana tavır alanların tarih boyunca mücadelesine sahne olmuştur. Bu mücadele bu gün de devam ettiği gibi, dünya durdukça da bitmeyecek gibi gözüküyor. Yaşamın temeli ve gayesi bu mücadeleye yani temelde iyi ile kötü arasındaki çatışma zeminine dayandırılmaktadır.

İnsan yaşamının tamamı dünyada bu mücadele ile geçmekte ve sonunda bu dünyadaki yaşam süresinin dolmasıyla her canlı gibi insan da ölmektedir. Ölüm bu dünyada canlılar için kaçınılmaz bir olgu iken, inananlar için Ukbâya açılan kapı, inanmayanlar içinse bir yok oluşun adıdır. İnanan insan için ölümün yok oluş veya bir son değil aksine yeni bir hayatın başlangıcı olması, O’nu diğer insanlardan ayırmaktadır.

Dinler tarihi açısından değerlendirildiğinde ölüm ve ölümden sonraki hayat düşüncesi veya inancının mitoloji, yaşayan veya yaşamayan, diğer bir ifade ile mensubu kalmış veya kalmamış hemen hemen bütün dinlerde mevcut olduğu görülmektedir (Harman, 1993:374).

İnsanın bu dünyadaki iyi tutum ve davranışlarına karşılık olarak, ölüm sonrası hayatta cennet ile ödüllendirileceği veya kötü davranışlarına karşılık olarak cehennem ile cezalandırılacağı anlayışı, ilkel kabul edilen din ve mitolojilerden itibaren günümüzde de varlığını sürdüren pek çok dinde, değişik başlıklar altında karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında ölüm sonrası hayatta insanın dünyadaki yaşamına paralel olarak ödüllendirileceği veya cezalandırılacağı mekân olan cennet ve cehennem anlayışı, mitolojilerden başlanıp mensubu kalmamış inanışlardan itibaren halen mensubu olan inanışlara, oradan da Yahudilik ve Hristiyanlığa doğru uzanan bir çizgide incelenecektir.

1.2.1. İlkel Kabile İnançlarında Cennet

İlkel kabilelerde genellikle ölümden sonra mutlu veya mutsuz bir hayat fikri mevcuttur. Mutlu bir hayatın yani cennetin, daha çok dünyada veya gökte bir yerde gerçekleşeceğine inanılır. Mutsuz hayatın yani cehennemin ise, yeraltında gerçekleşeceği inancı hâkimdir. Ölümden sonra gerçekleşecek olan hayat, hep maddi unsurlarla tasvir edilir (Kramer, 2002:180,197; Eliade, 2003:I,85-137; Turner, 2004:18,36; Seyidoğlu, 1995:68; Sarıkçıoğlu, 1999:110; Buda, 1935:57; Günay ve Güngör, 1998:84; Şahin, 1993:VII,374-375; Ögel, 1971:I,423).

1.2.2. Sümerlerde Cennet

Cennetle ilgili ilk yazılı kaynağın Sümerlere ait olduğu belirtilmektedir. Kaynaklarda Sümerlerde öldükten sonra ruhun yaşadığına ve öte dünyada cennet ve cehennemin olduğuna ve bu dünyada kötülük işleyenlerin orada cezalandırılacağına dair inancın, arkeolojik kazılar neticesinde çıkarılan bulgulardan anlaşıldığı ifade edilmektedir (Kramer, 2002:178).

Sümer mitolojisinde ifade edildiği üzere cennete “Dilmun” denilmektedir. “Dilmun” ise, “saf, parlak, temiz, hastalık ve ölümün bilinmediği bir yaşayanlar ülkesi” olarak açıklanmaktadır (Kramer, 2002:178).

“Dilmun”da başlangıçta tatlı suyun bulunmadığı, bu nedenle Sümerlerin büyük Tanrısı olan “Enki”nin güneş tanrısına yerden bitkisel ve hayvansal yaşam için elzem olan, tatlı su çıkarması hususunda emir verdiği belirtilmektedir. Yerden suyun çıkarılması neticesinde, “Dilmun”un meyve yüklü bahçeler ve yemyeşil çimenlerle kaplı bir tanrısal bahçeye dönüştüğü, ifade edilmektedir (Kramer, 2002:178).

Sümer mitolojisinde “Dilmun”, aslanların öldürmediği, kurtların kuzuları kapmadığı, kuzgunların seşlerini çıkarmadığı, oğlakların yabani köpekler tarafından kapılmadığı, emin bir yer olarak betimlenmektedir. Orası, ağrıların, sıkıntı ve ıstırapların olmadığı, ihtiyarların ihtiyarlıktan yakınmadıkları, rahiplerin ağlamadıkları ve sarkıcıların ağıt yakmadıkları bir mutluluk diyarı olarak anlatılmaktadır. Ayrıca, ırmak kenarında Tanrıların dolaştığı, cinselliğin olduğu bir yer olarak tasvir edilmektedir (Eliade, 2003:I,80; Kramer, 2002:182-185). Tasvir edilen bu cennetin yerinin ise, yeryüzünde, güney Batı İran’da “Dilmun” denen bir yerde olduğu anlatılmaktadır (Kramer, 2002:180).

Sümer ilahiyatçılarına göre bu belirtilen cennet, ölümlüler için değil, Tanrılar içindir. Ancak tek bir ölümlünün bu cennete girme hakkı kazandığı da ifade edilmekle birlikte, bu ölümlünün kim olduğu ve hangi özellikleri taşıdığı açıklanmamıştır (Kramer, 2002:185).

1.2.3. Eski Mısır’da Cennet

Eski Mısırlılarda ölüm ötesi hayat ve buna bağlı olarak cennet ve cehennem inancı varlığının, yaklaşık M.Ö. 2500 yıllarında beşinci hanedan dönemine kadar dayandığı ifade edilmektedir (Eliade, 2003:I,113; Kutub, tsz:15). Mısır piramitlerindeki mumyaların dışında veya tabut ya da lahitlerdeki yazıt ve resimlerde yer alan bilgilerin ve belgelerin, bunu doğruladığı belirtilmektedir (Turner, 2004:24; Kutub, tsz:15).

Ölümünden sonra ister kral, isterse fert olsun, her insan dünyada yaptıklarının mutlaka hesabını verecektir. Eski Mısır inanışına göre, kişi öldüğünde, Tanrı “Oziris”’in başkanlığında bir mahkeme kurulur. Bu mahkemede “Oziris”’e hikmet ve ilim tanrısı olan “Tot”, ölüleri gömmeyi idare eden ve onlara kılavuzluk yapan Anubis, tanrı “Oziris” ve “Hiris”’in oğlu “Horüs”, hakikat ve adalet Tanrısı “Ma’at” ve kırk iki hâkim yardım eder. Ölen kimse, bu mahkemede dünyada yaptıkları işler hususunda hesap verir. Mahkeme, ölenin iyiliklerinin kötülüklerinden çok olduğuna hükmederse, o kimse, “Aru” ile yani cennetle mükâfatlandırılır ve Tanrı “Oziris” gibi olur. Kötülüklerinin çok olduğuna hükmedilirse, vahşi hayvanların parçalaması, ateşe atılmak veya başka bir şekilde işkence edilmek suretiyle cezalandırılır. İyilik ve kötülüklerin eşit olduğuna hükmedilirse, kişi Tanrı’ya ulaşamadığı gibi, ateşe de

atılmaz. Hizmet etmek üzere tayin edilir ve âhiret hayatının hizmetçisi olur (Türk Ansiklopedisi, 1960:X,96).

Eski Mısır inancında, ölünün kalbinin sembolik bir değeri vardır. Âhiretle ilgili eski resim veya figürlerde, mahkeme huzurunda kalp bir teraziye konulur. Terazi kefesinin bir tarafına tanrıça “Ma’at” ya da “Rishata”nın heykelleri konularak tartılır. Ölenin iyi veya kötü olduğuna, kalbin terazideki durumuna bakılarak hüküm verilir. Eski Mısır inancına göre kalp, ölenin dünyadaki amellerini temsil eder. Kalbe bu kadar önem verilmesinin nedeni, Eski Mısırlılar tarafından kalbin kişinin dünyada yaptıklarını gördüğüne inanmaları sebebiyledir. Piramit yazıtlarına göre, iyi olduğuna hükmedilen insanlar, Tanrılar veya tanrı “Ra” ile beraber onun gemisinde oturmak için göğe çıkarlar. Bu kimselere aziz veya mutlular denir.

Ölüm sonrası dirilişe inanan Mısırlılara göre, ebedi mutluluğu kazanan insanlar, ya güneş tanrısı “Ra”ya veya “Osiris”e kavuşurlar ya da yıldız olurlar. Azizler, göğün doğu tarafında olan ebedi yıldızlarda bulunan cennetlerde otururlar. Orada yemek tarlası adı verilen yerde, canlarının çektiği her türlü yemeklerden istedikleri kadar yerler. Bir başka yerde ise, hayat ağacı tarlası vardır. Azizler yine orada oturup, bu ağacın meyvesinden istedikleri gibi yerler. Yine burada tanrılarla beraber ekmek yer ve şarap içerler. Bu nimetlerin yanında azizler, orada “Oziris”in önünde oturur, “Yaro” tarlasında yufka ekmekleri bile yerler. Burada nimetlerin kesinlikle bitmediğine inanılır. Cennette bu nimetlerin dışında, cennetlikler ziraatla da uğraşır, buğday ve arpa ekerek kendilerine ait özel mülkler edinirler. Ayrıca kendilerine ait kadınları olur. Dünyada yaptıkları her şeyi burada da yapabilirler (Şahin, 1993:VII,374; Kutub, tsz:15-21).

Burada cennet nimetleri olarak, cennetlikler için kadınlardan ve özellikle de özel mülklerden söz edilmesi, firavuna köle olan ve hiçbir özel mülkiyeti ve hakkı olmayan bir halk kitlesi için, çok büyük bir özlem olmasından dolayı olsa gerektir. Eski Mısır inanışlarına göre, iyi insanlar öldükten sonra ödüllendirildikleri gibi, günahkâr insanlar da cezalandırılmaktadır. Eski Mısır inanışlarında suçluların cezalandırıldıkları yere yani cehenneme, “amenti” veya “amented” denilmektedir. Amented veya amenti,

“ölülerin meskeni, g nesin batıp indiği yeraltı dünyası” anlamlarına gelmektedir (Seyidoğlu, 1995:68; Türk Ansiklopedisi, 1960:X,96).

Eski Mısır inancında ölen kişinin ruhunun, “ l ler meskeni”ne götürüleceği inancı hâkimdir. Buraya giren ruhlar, kendilerine kılavuzluk eden Anubis tarafından Oziris’e götürülür. Burada tanrı “Oziris” başkanlığında “Tot”, “Anubis”, “Horus”, “Ma’at” ve kırk iki h kimden oluşan ilahi mahkeme huzurunda yargılanırlar. Yukarıda Eski Mısır inanışında cennet anlatılırken bu mahkemenin törensel isleyiŐ tarzı ayrıntılı olarak a ıklanđından dolayı, burada tekrar izah edilmeyecektir. “Amenti” veya “amented” denen,  l ler meskeninde sorgulanan ölülerin, iyi olduklarına bu mahkeme tarafından hükmedilirse, “aru” ya yani cennete geçerler. Günahkâr iseler işkence ve ceza g r rl r (Eliade, 2003:I,137; Türk Ansiklopedisi, 1960:X,96).

1.2.4. Eski İranlılarda (Zerd Őt likte) Cennet

Daha önce ifade edilen pek çok eski din ve mitlerde de görüldüğü gibi eski İran dini olan Zerd Őt likte de cennet cehennem inanışının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Kur’ân’ın aşağıdaki ayette de geçtiği üzere “mec s” (Hac 22/17) olarak ta isimlendirdiği;

 ن  ٱلذ ن ٱمَنُوا ٱلذ ن هَادُوا ٱلص ب ن ٱلن ص ر  ٱلْمَج سَ ٱلذ ن أَشْرَكُوا  ن  ٱلل  ٱَقْصِلْ بَيْنَهُم
يَوْمَ ٱلْقِي مَةِ  ن  ٱلل  عَلَى كُلِّ شَيْءٍ ش هِدٌ

“ man edenler, Yahudi olanlar, sâbiiler(yıldıza tapanlar), Hristiyanlar, Mecusiler(ateşe tapanlar) ve müŐriklere gelince, muhakkak Allah kıyamet günü bunların arasını şüphesiz ayıracaktır;   n  Allah herŐeye ő ahittir” (Hac 22/17).

Zerd Őt lik(Mecus lik)in, M. . yaklaşık 600 yıllarında ortaya çıktığı, kurucusunun Zerdüş olduğu ve M. . 630 yılında doğduğu ifade edilmektedir (Sarıkçioğlu, 1999:105).

Riv yetlere göre, Zerdüş’ n uzun bir inziva hayatından sonra “Vohu Manah” isimli bir meleğin kendisine Tanrı “Ahura-Mazda”dan vahiy getirmesiyle peygamber olduğu belirtilmektedir (Doğrul, 1947:190; Tümer ve Küçük, 1988:77; Sarıkçioğlu, 1999:105).

Mecusiliğin kutsal kitabı, “Avesta”dır (Kuzgun, 1993:100). “Avesta”nın Zerdüş’tün ölümünden sonra ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Doğrul, 1947:190).

Zerdüş’tün lideri olduğu Mecusilik inancında, mücadele halinde olan iki kozmik güç vardır. Bunlar, iyilik ve kötülüktür. Zerdüş’e göre insan kendi iradesiyle iyiliği veya kötülüğü tercih edebilir. İnsanın iyiliği tercih etmesi için Zerdüş ona rehberlik eder. İyiliği tercih eden kişi, Zerdüş’tün belirttiği emirleri yerine getirmek zorundadır. Ona göre insan, bu emirleri yerine getirmek suretiyle ancak kozmik âlemde yerini alabilir. Zerdüş’tilikte, insan öldükten sonra bu dünyada yaptıklarından hesaba çekilecektir (Kuzgun, 1993:100).

Ölen kişi bu dünyada yaptığı işlerin fayda veya zararlarını kabirden itibaren görmeye başlayacaktır. Zerdüş’tün, ölümden sonra âhlaki emirlere göre ceza veya ödülden bahseden ilk dini lider olduğu belirtilmektedir (Tümer ve Küçük, 1988:79).

Bu dine göre, ölen kişinin ruhu, ölümünün dördüncü gününde âhirette gider. Bu ruh, “Ahura Mazda”nın huzurunda muhakeme edilir. Ölen kişiden, sorgulamanın bitiminden sonra dünya ile âhiretti birleştirdiğine inanılan Sinvat (Cinvat) Köprüsü (ayrılık köprüsü, sırat köprüsü)ünden geçmesi istenir. Ölen insan, dünyada iken iyi ile kötünün mücadelesinde iyilikten yana tavır alıp, Ahura Mazda’ya inanmışsa, sinvat köprüsünü kolaylıkla geçer. Aksine, iyilik ve kötülüğün savaşında kötülüğün tarafında yer almışsa, ölenin ruhu sinvat köprüsünü geçemeyip, bu köprünün altında bulunan cehenneme düşer. Günahkâr, kızgın eritilmiş maden ve ateş çukurlarının bulunduğu bu cehennemde cezalandırılır (Türk Ansiklopedisi, 1960:X,96). Suçlulara orada hem sıcak, hem de soğukla işkence edildiği ve acı çektikleri ifade edilir (Ana Britannica, 1987:V,436).

Sinvat köprüsünün, Ahura Mazda’ya inanıp, iyiliği tercih eden mümin için çok geniş, kâfir için ise kıldan ince ve kılıçtan keskin olacağı belirtilmektedir (Tümer ve Küçük, 1988:78; Ana Britannica, 1987:V,436; Sarıkçıoğlu, 1999:110).

Bu köprüden geçecek olan mümine, meleklerin -başka bir rivâyete göre Zerdüş’tün önderlik edeceği ifade edilmektedir (Taşpınar, 2003: 55). Ölen mümin ruhunun, ona eşlik eden ve “Sarosa” adı verilen bir melek tarafından “Ahura

Mazda”nın da yer aldığı ölümsüzlük yurdu olan (Taşpınar, 2003:51), gök cennetine götürüleceği vurgulanmaktadır (Sarıkcıoğlu, 1999:110). Zerdüş’ün, cenneti “Övgü Evi” veya “Şarkı Evi” olarak isimlendirdiği belirtilmektedir (Eliade, 2003:I,384; Turner, 2004:30). Cennetin, bu isimlerin dışında daha başka isimlerinin de olduğu zikredilmektedir (Taşpınar, 2003:55). Cennete ilk olarak, Tanrı’nın gireceği ve Zerdüş’ün ümmetiyle birlikte burada ödüllendirilecekleri vurgulanmaktadır (Sarıkcıoğlu, 1999:110).

1.2.5. Eski Yunan Mitolojilerinde Cennet

Eski Yunan mitlerinde, çok tanrılı bir inanç sisteminin hâkim olduğu görülmektedir. Tanrıların ölümsüzlüğüne inanılan Eski Yunan ve Roma’da dünyevi bir cennet tasavvurunun olduğu ve bu anlayışın da şair ve yazarlar tarafından geliştirildiği ifade edilmektedir (Sarıkcıoğlu, 1999:67; Şahin, 1993:VII,374).

Yunan mitolojisinde ölümden sonraki hayat ile ilgili bilgilerin birbirinden çok farklı olduğu belirtilmektedir (Turner, 2004:33-48). Ölümden sonraki hayata, “Hades” denilmektedir (Turner, 2004:33). Mitolojiye göre, Hades’in girişinde üç başlı köpek olan, “Kerberos” bekçilik yapar ve buraya giren bir daha geri çıkamaz. Ölen kişinin ruhlarını Hades’e, “Hermes” indirir. Ruhlar burada yargılanırlar (Kahraman, 1975:101).

Kayıkçı “Kharon” suçsuz olanların ruhlarını Elysium bahçesine ve çimenliğine ulaştırır. “Elysium veya Eleusis bahçesi veya çayırılığı” olarak isimlendirilen bu cennet, yeryüzünün Batı kenarında adalarda bulunur. Burada cennetlikler spor karşılaşmaları yaparlar, dama oynarlar, ata binerler, çalgı çalarlar. Bu cennet aynı zamanda rengârenk çiçeklerin olduğu bir yerdir. Buraya kutsal olanlarla, iyiler girerler ve burada sonsuz bir hayat sürerler (Sarıkcıoğlu, 1999:70; Turner, 2004:43).

Bu cennet anlayışının dışında ölen insanların yeniden dirilip gireceği mevsimlerin elverişli olduğu, ağaçların meyve verdiği, hayvanların bile barış içinde yaşadığı başka bir cennetten de söz edilmektedir (Şahin, 1993:VII,374).

1.2.6. Roma Mitolojilerinde Cennet

Roma mitlerinde de cennet cehennem tasavvurunun olduğu belirtilmektedir. Ancak bu anlayışın Romalılara başka kültürlerden geçtiği vurgulanmakta ve onlarda dünyevi bir cennet inancının hâkim olduğu ifade edilmektedir (Şahin, 1993:VII,374).

Roma mitolojisinde cehenneme, “yeraltı dünyası” anlamında “Orcus” denilmektedir. Orcus’un aynı zamanda politeist Roma panteosunda, yeraltı dünyası kralının da adı olduğu belirtilmektedir (Türk Ansiklopedisi, 1960:X,97).

Eski Roma mitolojisine göre, “yeraltı dünyası”nın İtalya’nın altında olduğu vurgulanmaktadır (Turner, 2004:54). Mitolojiye göre Orcus, ölüleri yeraltı dünyasına götürür. Orada iki yol bulunur. Sağa giden yol cennet bahçelerine, sola giden ise cehenneme çıkar. Orcus ölüleri yer altı dünyasında hapseder. Orada işkence melekleri olan, “Furiare” ve “Diare”, suçlulara işkence ederler. Suçlu ve günahkâr ruhlar, yeraltı dünyasında iskelet ve hayalet şeklinde sürekli dolaşarak, hiçbir surette rahatlığa kavuşamazlar (Türk Ansiklopedisi, 1960:X,97).

1.2.7. Cermen Mitolojilerinde Cennet

Eski Cermen dinlerinde de Eski Yunan ve Roma dinlerinde olduğu gibi, âhiret inancı mevcuttur. Cermenlere göre, ölüm insanları daha önce yaşamış ailelerine kavuşturan bir araçtır. Cermen mitolojilerine göre, ölülerin öbür dünyada, bu dünyadaki hayatlarını toplu olarak devam ettirdikleri vurgulanmaktadır (Sarıkcıoğlu, 1999:78). “Niflhel” veya “Niflheimr” olarak ifade edilen “Ölüler Âlemi”, dokuz bölümden oluşan, karanlık ve soğuk bir mekân olarak tarif edilmekte ve bu âlemin, kuzeyde bir yerde olduğu belirtilmektedir (Türk Ansiklopedisi, 1960:X,97).

Ölüler âleminin hâkiminin Tanrıça “Hell” olduğu belirtilmekte ve onun ülkesine bir kız tarafından korunan bir köprüyle ulaşılacağı ifade edilmektedir. Suçsuzların “Hell”’in ülkesi olan bu mekânda, cezasız ama neşesiz bir hayat sürdükleri vurgulanmaktadır. Savaşta ölümler Tanrıça “Hell”’in ülkesine gidenlerin ise, peri “valkyrja”lar tarafından atlara bindirilerek şeref sarayında bulunan, tanrı “Odin”’in huzuruna çıkarıldıkları ifade edilmektedir (Türk Ansiklopedisi, 1960:X,97).

Mitolojiye göre, savaşta ölürek buraya gelenler, bu sarayda şeref salonlarında eğlenirler, savaş yaralarının derecelerine göre gençleşirler. Burada “Heidrun” keçisi, onlara sütüyle ebedi bir hayat bahseder. “Serimnir” isimli erkek bir domuz da yenildikten sonra tekrar dirilerek, onları sürekli etiyle besler. Oradaki şarkıcılar da şarkı ve musiki ile sürekli onları eğlendirir ve günlerin hep neşeli geçmesini sağlarlar (Sarıkcıoğlu, 1999:78).

Cermen savaşçıların Tanrılarla birlikte kaldıkları bu cennete “Valhalla” denildiği ifade edilmektedir. Ayrıca Cermen mitolojisinde, hastalık, yaşlılık ve ölümün olmadığı, ağaçlık ve koruluk bir cennet anlayışının varlığından da söz edildiği belirtilmektedir (Şahin, 1993:VII,374).

1.2.8. Amerika Yerlilerinde Cennet

Eski Amerika yerlilerinin sahip oldukları dinlerde de çok tanrılı bir inanç sistemi hâkimdir. Buna göre, Tanrılardan bazılarının gökyüzünde, bazılarının da yeryüzünde veya yerin altında olduğuna inanılırdı. Ölüm ve ölüm sonrası hayatta cennet-cehennem fikri bu kabile dinlerinden bazılarında mevcuttu. Örneğin, Azteklerde yeryüzünün altında dokuz yeraltı dünyasının olduğu ve yerin üzerinde de on üç kat olan semaların bulunduğu bir kâinat anlayışının olduğu, ifade edilmektedir (Sarıkcıoğlu, 1999:84).

Aztek inancına göre, ana rahmine çocukların ruhlarını gönderen Tanrı “Tonacatecutli”, gökyüzünün en üst katında karısıyla birlikte oturmaktadır. Azteklere göre, insanın ölümden sonraki kaderi, ölümünün şekline bağlıdır. İhtiyarlık veya hastalıktan ölen kişiler, yeraltı dünyasına girmektedir. Yıldırım çarpması, boğularak veya ateşli bir hastalıktan ölenler, yağmur Tanrısı “Tlaloc” un doğuda bir dağ üzerinde bulunduğu inanılan cennetine girmektedir. Savaşta ölenler, kurban edilenler ve doğum esnasında ölenler ise, güneş tanrısının gökteki cennetine ulaşmaktadır (Sarıkcıoğlu, 1999:86).

Azteklerin, kızıl güneşin kendisinden doğduğu, son derece lüks ve refahın bulunduğu, büyük nehirlerin kendisinden çıktığı ve doğuda olan başka bir cennetin varlığına da inandıkları belirtilmiştir (Şahin, 1993:VII,375).

Azteklerde ölümden sonraki hayatta dünya hayatının karşılığı olan mükâfat veya ceza tasavvurunun olmadığı vurgulanmaktadır (Sarıkçioğlu, 1999:86). Mayaların kültlerinin de Azteklere benzediği belirtilmektedir (Sarıkçioğlu, 1999:86). Ayrıca, Kuzey Amerika yerlilerinin, ölen kimsenin bulut olup, yağmur getirdiklerine inandıkları ifade edilmektedir.

1.2.9. Hinduizm’de Cennet

Hint dinlerinde ölüm sonrası hayat ile ilgili ilk bilgilerin, kutsal kitaplardan biri olan, “Rig-Veda”da bulunduğu vurgulanmaktadır (Buda, 1935:55; Şahin, 1993:VII,375).

Hint dinlerinde ruhun ölümsüzlüğüne inanılır. Ölen kişinin ruhunun öbür âlemde günahkârları yakan fakat iyilerin geçmesine izin veren iki ateş arasından geçeceği ifade edilir. Bu iki ateş arasından geçebilen ruhun, âhiret yolculuğunda, önünde iki yol olduğu vurgulanır. Bu yollardan birinin Brahma’ya, diğerinin ise, dünyada yapmış olduğu iyiliklerin karşılığında ödül olarak aldığı, güzelliklerin yaşanacağı, “Nandana” adındaki gökyüzü cennetine gittiği belirtilir. Brahma’ya giden ruhun, orada ebedi kaldığı, “Nandana” adındaki semavi cennete gidenin ise, dünyada yapmış olduğu güzel işler oranında bir süre kalabildiği ifade edilir (Buda, 1935:57; Sarıkçioğlu, 1999:152).

“Nandana”da ilah “Yama”nın hüküm sürdüğü, diğer tanrılarla ataların olduğu belirtilmiştir (Şahin, 1993:VII,375). Ölen kişinin bu cennette, daha önce ölmüş olan anne, baba, es ve çocuklarıyla buluştuğu ve aile bireylerinin birbirlerine kavuştuğu bildirilmiştir (Buda, 1935:57).

Bu cennette hastalık, sakatlık ve ölümün olmadığı vurgulanmıştır. Burada “soma” ırmakları, süt, bal ve şarapların aktığı ve meyvelerin de çeşitli ve çok bol olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, parlak renkli ineklerin burada oturanların her türlü ihtiyaçlarını karşıladığı belirtilmiştir. Bunların dışında cennette, müzik ve eğlencenin de olduğu vurgulanmıştır. Hint kozmogonisine göre bu cennetin göğün üçüncü katında bulunduğu açıklanmıştır. Buradaki hayatın, sehevâni zevklerle geçen, maddi bir hayat olduğu ifade edilmiştir (Buda, 1935:57).

Salih olarak ölen kişinin ruhunun, iyi olan davranışlarının oranında bir ödül olarak, Tanrılarla birlikte gökte bulunan bu cennette, kısa veya uzun bir süre kalabildiği, daha sonra yeniden başka bir bedende dünyaya geldiği belirtilmiştir (Sarıkcıoğlu, 1999:152).

Hint folklorunda bu cennetin dışında yeryüzünde Meru dağının üstünde ve kendisinden dört nehrin çıktığı bir cennetin varlığından da söz edilir (Şahin, 1993:VII,375).

1.2.10. Budizm’de Cennet

Budizm’de de ruhların ölümsüzlüğüne inanılır. Ruhların bir bedenden başka bir bedene geçerek yeniden dünyaya gelmesi, demek olan, tenasüh inancı bu dinde de kendini gösterir (Sarıkcıoğlu, 1999:177; Buda, 1935:258).

Bu dinde âhiret inancı mevcut olduğu belirtilir. Dünyada yararlı işler yapıp, erdemli yaşayan insanların, öldükten sonra bu erdemli yaşayışlarına karşılık olarak, cennetle ödüllendirilmenin olduğuna, erdemli hayatın zıddı bir yaşayışla ömrünü geçirip ölenler için de cezalandırmanın varlığına inanıldığı ifade edilir (Harman, 1935:VII,225; Şahin, 1993:VII,375).

Budizm’e göre, salih kişiler öldüklerinde, derecelerine göre semavi cennetlerin birinde tanrılarla birlikte kalıp eğlenirler. Bu mutluluk cennetlerinde ebedi kalmak söz konusu değildir. Kişi, dünyadaki güzel davranışları oranında semavi cennette kısa veya uzun bir süre kalabilir. Daha sonra başka bir bedenle yeniden dünyaya gelir. Hatta bu cennette Tanrılar bile sonsuz olarak kalamazlar (Tümer ve Küçük, 1988:195; Sarıkcıoğlu, 1999:177).

Budizm’de semavi cennetlerin dışında, Meru dağının tepesinde olduğuna inanılan, başka bir cennetten de söz edilir. Mutluluk ülkesi olan ve “Sukhavati” denilen bu cennetin özellikleri olarak ise, mücevherlerle süslenmiş ağaçların olması, sakrak ötüşlü kuşların bulunması, cennetliklerin zevklerine uygun olarak suların soğuk ya da sıcak olarak akması ve bu cennetin daimi bir yeşillik içinde olması vb. güzellikler zikredilmiştir. Japon geleneğinde ise bu sayılan cennetin benzeri olan cennete “Ame”

denilmiş ve bu cennetin olağan üstü güzellikte bir bahçe olduğu belirtilmiştir (Şahin, 1993:VII,375).

1.2.11. Eski Türklerde Cennet

Eski Türklerde, can ve ruh kavramları “tin” sözcüğü ile ifade edilmektedir (Günay ve Güngör, 1998:84). Ölüm ruhun bedeni kesin olarak terk etmesi demektir. Eski Türk inancına göre, yeraltı dünyasının hâkimi olan “Erlık”ın, ölüm meleği olan “Aldaçı”yı yeryüzüne gönderip, yasayanların ruhunu yakalatarak insanların yaşamlarına son verdiği belirtilmektedir (Sarıkçıoğlu, 1999:98; Günay ve Güngör, 1998:84; Çoruhlu, 2002:52).

Eski Türk inanişında, ruhun ölümsüzlüğüne inanılmakta ve ruhun insan bedenine girmeden önce gökte bir kuş olarak bulunduğu belirtilmektedir. Bu nedenle ölen insanın ruhunun, ağzından çıkıp göğe doğru yükselerek, Tanrı’nın yanına vardığına inanılır (Günay ve Güngör, 1998:84-85).

Eski Türklerde ölümden sonra bir hayatın var olduğuna inanıldığı belirtilmiştir (Tümer ve Küçük, 1988:85; Günay ve Güngör;1998:85). İnsanın bu dünyaya, tayin edilen süresinin dolduğunda ölmek üzere doğduğu zikredilmiştir. Türkler arasında yalnız Tanrı’nın ölümsüz olduğu inancının bulunduğu vurgulanmıştır. İnsanın bu dünyada yaptığı iyilik ve yararlı işlerin âhirette cennetle ödüllendirileceği, kötülüklerin de cehennemle cezalandırılacağı ifade edilmektedir (Tümer ve Küçük, 1988:85).

Bu inancın, ilk başlarda Türklerde olmadığı, Türklere bu inancın Sami dinleri ve diğer dinler yoluyla geçtiği belirtilmektedir (Günay ve Güngör, 1998:86; Türk Ansiklopedisi, 1960:X,185; Meydan Larouse, 1990:II,857).

Eski Türklerde cennet, “uçmak” kelimesiyle ifade edilmiştir (Roux;1999:158; Günay ve Güngör, 1998:86; Türk Ansiklopedisi, 1960:X,185; Meydan Larouse, 1990:II,857). Cennetin gökyüzünün yüksekçe bir katında aydınlık bir yer olduğuna (Ögel, 1971:I,423) ve iyi işler yapan ve davranışları güzel olan ruhların burada ikamet ettiklerine inanıldığı belirtilmiştir (Tümer ve Küçük, 1988:85; Günay ve Güngör, 1998:86; Seyidoğlu, 1995:36).

Altay Türklerinin, öldüklerinde âhirette bir hayatın varlığına, bu hayatın dünya hayatına benzediğine ve cennette bu dünyada olduğu gibi sürülere sahip olacaklarına ve bu dünyadaki gibi yiyip içeceklerine inandıkları zikredilmiştir (Roux, 1999:170-171).

1.2.12. Kur'ân Öncesi Araplarda Cennet ve Cehennem

Her şeyden önce Kur'ân insanlığa gelmiş ilahi bir mesajdır. Bu mesajın kendini insanlığa kabul ettirmesi ve insanlarca anlaşılıp kavranabilmesi için, onun geldiği toplum fertlerinin aralarında kullandıkları antlaşma vasıtası olan sembolleri kullanması kaçınılmazdır. Daha açık bir ifade ile Kur'ân, ilk olarak Arapça konuşan bir topluma nazil olduğu için, doğal olarak onun dili de Arapça olmuştur. Getirdiği mesajların içeriği de genellikle o topluma yabancı değildir. Ölüm ötesi hayatın varlığı ve orada ödüllendirme ve cezanın bulunması anlayışı da o toplum tarafından bilinmeyen bir olgu olmasa gerektir. Kur'ân'ın nazil olduğu ilk dönemlerde onu inkâr eden müşriklerin en fazla direndikleri ve kabullenmek bir yana, anlamak istemedikleri konuların başında kıyamet, öldükten sonra dirilmek, âhiret hayatı ve o hayatın safhaları olduğu ifade edilmektedir (Izutsu, tsz.:83; Paçacı, 1994:62).

Kur'ân'ın ifadesine göre müşrikler, âhiret ve onun safhaları ile ilgili konulara olan itirazlarını alaycı bir üslupla şu şekilde dile getirirler:

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ

“Bu dünya hayatımızdan başka bir şey yoktur; ölürüz ve yaşarız. Bizi öldüren yalnız zamandır derler. Hâlbuki bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece zannederler” (Gâsiye 88/24).

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ

“Dedi ki, su çürümüş kemikleri kim diriltecek?” (Yâsîn 36/78).

إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ

“Hayat, bu dünya hayatımızdan ibarettir. (Kimimiz) ölürüz, (kimimiz) yaşarız; bir daha asla diriltilecek de değiliz” (Mu'minûn 23/37).

إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ إِنَّ هِيَ إِلَّا مَوْتُنَا الْأُولَى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ

“İlk ölümümüzden başka bir şey yoktur. Biz ayağa kaldırılıp diriltilecek değiliz. Doğru söylüyorsanız babalarımızı getirin” (Duhân 44/34-35).

Müşrikler bu ifadeleri kullandıktan sonra “doğru söylüyorsanız babalarımızı getirin” diyerek meydan okuyorlar. Meydan okumakla da kalmayıp daha da ileri giderek ilahi mesajlar karşısında alaycı bir tutum takınarak “Evvelkilerin masalları”(Furkân 25/5) demektedirler. Mekke müşriklerinin âhiretti inkâr etmelerinin pek çok nedeni olabilir.

وَقَالُوا أَأَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا

«Kur’ân öncekilerin masallarıdır; başkalarına yazdırmış da sabah akşam kendisine okunmaktadır» dediler” (Furkân 25/5)

Izutsu onların bu uzlaşmaz tavırlarının temel nedenini; “kabirden sonra hiçbir şey olmaz düşüncesinden doğan bir nihilizm¹”i olarak değerlendirmek suretiyle şu yorumu yapmaktadır: “Bu nihilizm, Mekkeliler arasında bütün gayretiyle bu dünyada refah içinde yasama arzusu şeklinde kendini göstermişti. Kısacası onlar, zeki, kabiliyetli tüccar ve dünya arzusuyla dolu iş adamları idiler. Gelecek hayata, âhirette ait hiçbir şey öğrenmek istemiyorlardı. Çünkü onlara göre böyle bir şey olamazdı. Mekkelilerin Kur’ân’ın tekrar dirilme fikrine karşı olan bu olumsuz davranışları, ancak bu iş adamı olma zihniyetiyle izah edilebilir. Bu zihniyet onlarda, Kur’ân’ın deyimiyle “istiğna” (başına buyruk olma) halini doğurmuştu” (Izutsu, tsz:83-84).

Kur’ânî bir kavram olan “cahiliye” dönemi müşriklerinin, ölüm ötesi hayat hakkındaki itirazlarını belirten ifadelerine ve karşı çıkış nedenlerine işaret ettikten sonra, onların şiirlerinde, ölüm ötesi hayat için kullandıkları örnekleri yorumlamaya çalışalım.

Cahiliyye toplumunun entelektüel kesimini oluşturan şairlerin bir kısmının şiirlerinde geçen öte dünyaya ait bu fikirleri, onların zihinsel yapılarının bir mahsulü

1 Nihilizm/Hiççilik. Hiçbir değeri kabul etmeyen, inkarcı, her şeye hayır diyen Ahlaki anlamda hiçbir kural ve otorite tanımayan her şeyi inkar eden, siyasal anlamda toplumun birey üzerinde hiçbir baskısını kabul etmeyen, yerleşik düzeni bütünüyle yadsıyan ve her türlü siyasal düzeni yok sayan felsefi görüş. Bkz.: Akarsu, 1979:92; Bolay, 1987:188)

mü yoksa inançlarının bir gereği mi olduğu hususu, açık değildir. Şiirlerde geçen bu fikirlerin bütün bir toplum tarafından paylaşılıp paylaşılmadığı da net bir şekilde ortaya konmuş değildir (Pak, 2001:V,I,312).

Cahiliyye döneminde yasayan şairleri, hanif olanlar ve olmayanlar şeklinde tasnif edip, hanif olmayan şairler arasında cennet cehennem, dolayısıyla öte dünya tasavvurunun kesinlikle bulunmadığını (Cevad Ali, 1993:VI,496-499) söyleyenler olduğu gibi, bir kısmında ise, bu düşüncenin var olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır (Izutsu, tsz.:84).

Bizim maksadımız, o dönemin dini yapısını ortaya koymak değildir. Cennet cehennem kavramlarının bilinip bilinmediğidir. Bu kavramlar biliniyorsa, Kur’ân’ın bu kavramlara yüklediği anlamda kullanılıp kullanılmadığını, ortaya koymaktır. Cahiliyye dönemi şairlerinden Züheyr b. Ebî Sûlmâ (M.610) bir şiirinde şöyle demektedir:

“İçinizde olanları Allah’tan gizlemeye ve gizli kalsın diye saklamaya kalkışmayın. Ne zaman Allah’tan herhangi bir şey gizlenecek olsa Allah onu bilir. (İçinizden kurduğunuz kötülüklerin cezası) Ya hesap günü için ertelenip bir kitaba yazılır veya hemen (bu dünyada cezası verilip) intikamı alınır.” Bu sözüyle o, ölüm ötesi hayata dair “amel defteri, hesap günü” vb. motiflerden söz ederek, bir âhiret inancını belirtmektedir. Aynı şekilde yine bu dönem şairlerinden Allaf b. Sihab et-Teymî aşağıdaki şiiriyle, aynı düşünceyi dile getirmektedir: “İnanıyorum ki Allah hesap gününde kulunu ödüllerin en güzeliyle mükâfatlandıracaktır” (eş-Şehristânî, 1983:II,244).

“Cennette bal, süt, şarap ve buğday vardır onun bitkilerinin bittiği yer (toprak) ise, (çok) verimlidir. Cennette elma, nar, muz ve içimi çok hoş, lezzetli ve soğuk sular vardır” (Cevat Ali, 1993:VI,498).

Bütün bu örnekler, Kur’ân nazil olmadan önce yaşayan Arapların tamamında olmasa bile, bir kısmında ölüm ötesi hayata dair bir fikrin varlığını ortaya koymaktadır. Bu düşünce onlarda nasıl oluşmuştur, sorusu, çeşitli şekilde yorumlanmıştır. Bir kısım araştırmacılar, Cahiliye dönemi şiirlerinde görülen âhiret hayatına dair bu fikirlerin, o dönemde yasayan Arapların Sam, Mısır, Habeşistan, Yemen, Basra gibi şehirlere veya

ülkelere ticaret maksadıyla gerçekleştirdikleri seyahatler vasıtasıyla veya komşuluk ilişkileri çerçevesinde birlikte yaşadıkları Medine, Taif gibi Arabistan yarımadasındaki Yahudilerden ve özellikle Hristiyanlardan alınmış olabileceğini ifade etmişlerdir (Izutsu, tsz:79).

1.2.13. Sâbiîlikte Cennet

Sâbiîlikte cennet cehennem konusuna girmeden önce bu inanca göre insanı oluşturan unsurlar ve ruhun durumuyla ilgili kısaca bilgi vermek konunun daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Sâbiî inancına göre insanın, yaratılış itibarıyla, beden (pagra), ruh (nisimta) ve can veya nefis (ruha) olmak üzere üç unsurdan oluştuğu ifade edilmektedir. Ruhun, tanrısal âlemden insanın görünen yönünü oluşturan bedene atılmış bir cevher, can veya nefsin ise, insanın arzu, heva ve istekleri olduğu vurgulanmaktadır (Gündüz, 1999:159).

Bu inanca göre, ölümün bir yok oluş olmadığı, aksine yeryüzünden ayrılma ve yeni bir hayata başlama olduğu belirtilmektedir. İnsanın dünyadaki yaşam süresi tamamlandığında ölüm görevlisi olan Sauriel'in ruhu bedenden çıkarmak için geleceği açıklanmaktadır. Sauriel'in bu din mensuplarınca genellikle kötü, hoşlanılmayan ve şiddetli bir ruh olarak kabul edildiği belirtilmektedir. İyi insanların bedeninden ruhu alınmadan önce acı çekmemeleri ve onlara yardımcı olmak için ışık elçisi olan "Qamamir Ziva" (Hibil Ziva)'nın ölüm meleği ile birlikte geleceği ve iyi insanları koruyacağına inanılmaktadır (Gündüz, 1999:158).

Kişi dünyadaki yaşantısında ilahi mesaja kulak verip ona göre yaşamış ve her türlü kötülüklerden kaçınmışsa, o insanın ruhunun bembeyaz nurdan bir elbise giymiş olarak bedenden çıkacağına ve ışık veya yükseliş (cennet) yolculuğuna başlayacağına inanıldığı vurgulanmaktadır. Birey, ilahi mesaj karşısında olumsuz bir tutum içinde olmuş ve kötü bir hayat sürmüştü, o insanın ruhunun da bedenden kapkara bir elbise giymiş olduğu halde çıkacağına inanıldığı ifade edilmektedir. Bu inanca göre ruh manevi olduğu için elbiseleri de manevidir. Bu nedenle ruhun ve elbiselerin ölüm esnasında bedenden ayrılırken görülemez olduğu belirtilmiştir (Gündüz, 1999:159).

Ruhun bundan sonraki serüveni de şöyle açıklanmaktadır: Bedenden ayrılan ruh, mezardan çıkarak, ışık âlemine doğru kırk beş gün sürecek uzun yolculuğuna başlar. Yeryüzünden çıkarak yedi gezegene ulaşır. Dünyadaki yaşamı ilahî mesaja uygun olanların ruhu, bu gezegenleri çok hızla geçerek, “Abatur”un terazisine ulaşır ve burada en mükemmel bir ruh olan, “Sit” (Sital)in ruhuna karşı tartılırlar. İyi olan ruhlar bu tartı sonunda yeterli görülerek ışık âlemine doğru yol alırlar ve ışık âlemine yükselirler. Bu yolculuğunda ruha, can da katılmak ister, ancak ruh, tartıya kadar can(nefs)ı almaz. Tartısı yeterli görüldüğünde nefsi kabul eder ve ışık âlemine birlikte yükselirler. Işık âlemine yükselen ruhu orada eşi ve benzeri karşılar. Ruh esiyle bütünleşerek burada her türlü karanlık ve kötülüklerden uzak bir şekilde mutlu, mesut, huzurlu ve rahat bir yaşam sürer (Gündüz, 1999:160-162-165).

Sâbiî inancına göre iyi ruhların ebedi olarak kaldıkları bu mekâna “Msunia Kusta” denir. “Işık Âlemleri” olan bu cennetler sonsuz ve sayısızdır. Ruhlar niteliklerine göre bu âlemlerden birine yükselirler. Işık kralı (Malkad Nhural)ın kuzeyde yaşadığına (Gündüz, 1999:105) inanılmasından dolayı “ışık âlemleri” olarak ta ifade edilen bu cennetlerin kuzeyde olduğuna inanılır (Gündüz, 1999:162-165).

Dünyadaki yaşamında ilahî mesaja aykırı ve kötü bir hayat süren insanın ruhunun ise, mezardan çıkıp, ilahî ışık âlemine (cennete) doğru yolculuğunda yedi gezegenin (Matarta) her birinde türlü işkencelere ve şiddetli azaba tabi tutularak, cezalandırılacağı ve bu gezegenlerin her birinin belli günahları işlemiş insanların ruhlarına azap ve işkence evi olarak görev yapacağı ifade edilmiştir. Bunlardan bazısının, yalancı insanların ruhlarının azap yeri, bir kısmının sihirbaz ve büyücülerin, bir kısmının da vaftiz, ibadet ve dini görevlerini yerine getirmeyen insanların ruhlarının şiddetli azap görecekleri mekânlar olduğu belirtilmiştir (Gündüz, 1999:161).

Günahkâr ve isyankâr insanların ruhlarının bu yedi gezegendeki işkence ve türlü cezalardan sonra, “Abatur”un terazisine ulaşacağı ve burada tartılacağı belirtilmiş, bu tartı sonucunda günahları ağır gelenlerin yeniden “Matarta”ya (cehenneme) geri gönderileceği ifade edilmiştir. Günahkâr ruhların, burada yeniden işkence ve azaba maruz kalacakları ve bu işkence ve şiddetli azabın, günahlardan arınıncaya ve kıyamet

sonrası olacak olan genel hesap gününe kadar devam edeceği ifade edilmiştir (Gündüz, 1999:161-162).

Azap mekânları olan gezegenlere geri gönderilen ruha, ışık elçisi tarafından şöyle seslenilir: “Ey Ruh! Ben sana seslendiğimde bana cevap vermedin. Şimdi sen ağlayıp haykırdığında sana kim cevap verecek? Sen altın ve gümüşü sevdiğin için cehennemin derinliklerine kapatılacaksın. Rüyaları ve fantomları sevdiğin için yakıp haşlandığında, kaynar kazanlara batırılacaksın.”(Ginza, 588’den naklen bkz:Gündüz, 1999:162).

Kıyametin kopmasından sonra yapılan genel hesaplaşma sonucunda günahkâr ruhların, bir tür cehennem olan, “Surf Denizi”ne atılacakları ve günahları oranında burada da ceza çektikten sonra ışık elçisi “Hibil Ziva” tarafından vaftiz edilerek, temizlenip, cennete yani ışık âlemine alınacakları belirtilmiştir (Gündüz, 1999:163-164).

Sonuç olarak, Sâbi inancında cennetin, dünya hayatında ilahi mesaj karşısında olumlu tutum takınıp iyi işler yapan ve her türlü günahlardan kaçınan insanların ruhlarının gireceği, sayısız ve mekânsal boyut itibarıyla da sınırsız ilahi ışık âlemleri olduğu anlaşılmaktadır. Yükseklerde ve kuzeyde olduğuna inanılan “Msunia Kusta” denilen bu âlemde, iyi ruhların eşleriyle birleşerek, her çeşit olumsuzluktan uzak, mutlu, mesut ve huzurlu bir şekilde, ebedi olarak yaşayacakları görülmektedir.

1.2.14. Kitap Ehlinde Cennet

İnsanın dünyadaki yaşamına paralel olarak ölüm sonrası hayatta karşılaşacağı ödül veya cezalandırma yeri olan cennet ve cehennem inancı Kur’ân’ın “kitap ehli” olarak isimlendirdiği Yahudilik ve Hristiyanlıkta da mevcuttur.

Kitap ehlinin cennet anlayışı başta bu dinlerin kutsal kitapları olan Eski Ahit (Tevrat) ve Yeni Ahit (İncil) olmak üzere bu konuda yapılan diğer çalışmalardan faydalanılarak incelenecektir.

1.2.14.1. Eski Ahitte Cennet

Yahudilikteki cennet anlayışı, öncelikli olarak Yahudilerin ellerinde bulunan ve Türkçeye çevrilmiş olan Eski Ahit (Tevrat) esas alınarak incelenecektir. Tevrat’a göre insan öldüğünde “seol” denen ölüler diyarına gitmektedir. “Seol” aynı zamanda, ölüm sonrası hayatı ifade etmek için de kullanılmaktadır (Taşpınar, 2003:261).

Burada iyi ve kötü ruhların birlikte aynı yeri paylaştıkları, ifade edilmektedir (Eyüp, 3/17–19).

Burası yerin derinliklerinde (Kutsal Kitap, 2003, Tevrat-Yasanın Tekrarı, 32/22) ışığın girmediği karanlık bir mekândır (Eyüp, 10/21,22). Bir defa oraya giren daha geri çıkamamaktadır (Eyüp, 7/9,10). Girişi ise, kapılarla kapalıdır (Mezmurlar, 9/14).

Tevrat’a göre seolün, ölülerin tamamının ortak bir mekânı olduğu, “biliyorum beni ölüme, bütün canlıların toplanacağı yere götüreceksin” (Eyüp, 30/23) ifadesiyle açıklanmaktadır. Aynı zamanda burasının iyilerin mükâfat, kötülerin ise azap yeri olduğu belirtilmektedir (Harman, 1993:226).

Eski Ahit’te cennet, “Aden bahçesi” anlamında “Gan Eden” tamlamasıyla ifade edilmektedir (Tekvin, 2/8;4/16). Bunun dışında Talmut ve diğer kaynaklarda da “âhiret hayatının nimetlerini elde etme” anlamında olan, “Olam Ha-Ba” terkinin kullanıldığı belirtilmektedir (Taşpınar, 2003:296).

Yahudilikte insanın bu dünyada yaptığı iyi işlerin karşılığını, hem bu dünyada, hem de fazlasıyla âhirette alacağı belirtilmektedir (Taşpınar, 2003:294).

Talmut’ta, cennetin bu dünyaya benzemediği, bu dünya hayatında olduğu gibi cennette yeme, içme, cinsel ilişki vb. bedeni hazların olmadığı belirtilerek, Salihlerin orada başlarına bir taç takarak ilahi huzurun ihtişamını seyredecekleri ve yiyeceklerinin bu şekilde manevi olacağı ifade edilmektedir (Taşpınar, 2003:301).

Bundan dolayı âhirette salihlerin melekler gibi olacakları ve âhiret hayatının da ruhanî bir hayat olacağı belirtilmektedir (Moise Maimonide, 1993:122–123’den naklen, bkz: Taşpınar, 2003:301). Cennetin, boyut olarak çok geniş olduğu ve yedi ayrı

bölümden oluştuğu ve Tanrı'nın cennete girmeye izin verdiği kimselerin, kulluk derecelerine göre cennetin bölümlerine yerleştirilecekleri vurgulanmaktadır (T.B. Chabbat, 152'dan naklen bkz: Taşpınar, 2003:302).

Onun ayrı ayrı olan her bir bölümüne girecek salih insanları birbirinden ayıran özelliklerin olduğu belirtilerek, bu özelliklerin her birine ise, Mezmurlar'ın bir sözünün işaret ettiği zikredilmektedir (Mezmurlar, 140/4,13; 84/4; 4/3; 15/1). Cennetin yedi bölümünün adları ise, "huzur, avlu, ev, çadır, mukaddes dağ, Rab'bin dağı ve mukaddes makam" olarak açıklanmaktadır (Taşpınar, 2003:302).

Cennetin yeri hususunda Yahudilikte ortak bir inancın bulunmadığı, Yahudilerden bazılarının, onun yerde olduğuna, bazılarının ise gökte olduğuna inandıkları belirtilmektedir (Şahin, 1993:VII,375). Orta çağ Yahudi din bilginlerinin yazdığı Tevrat yorumları olan Midraslarda cennet ve cehennem tasvirlerine bolca yer verildiği ifade edilmektedir (Şahin, 1993:VII,376).

"Aden Cenneti (Bahçesi)"nin yakuttan iki kapısı vardır. Her birini altmış bin adet görevli melek beklemektedir. Meleklerin yüzlerinde, gök kubbede olduğu gibi ışıklar parıldar. Salih bir kimse teşrif ettiğinde, mezarda iken giydiği elbiseleri üzerinden çıkarırlar ve yerine şerefle bezenmiş, sekiz kat entari giydirebilirler. Başına da iki taç takarlar. Bunlardan bir tanesi mücevher ve incilerle, diğeri de parvaim altınıyla süslenmiştir. Eline sekiz adet mersin ağacı verirler ve su çağırısı yaparlar: 'Hadi git, sevinçle rızkını al.'

Salih kimseyi, etrafı sekiz yüz çeşit gül ve mersinle çevrili derelerin aktığı bir yere girdirirler. Burada herkes, şerefiyle mütenasip olarak, kendi şahsına ait bir odaya sahip olur. Buradan dört nehir çıkmaktadır. Bunlardan sırasıyla; süt, şarap, belsem ve bal akmaktadır. Her odanın üzerinde bir altın asma vardır ve bu asmayı da her biri Venüs gezegeni gibi parıldayan, otuz altı inci süslemektedir. Her bir odada üzerinde inci ve mücevherlerin olduğu bir masa vardır. Her bir Salih kişiye altmış melek hizmet etmektedir. Bu melekler onlara şöyle derler: 'Hadi git, sevinçle baldan tat. Zira sen kendini bala benzetilen Tora ile meşgul etmiştin. Hadi git, yaratılıştaki altı günden beri üzüm halinde saklanan şaraptan iç, zira sen kendini şaraba benzetilen Tora ile işledin'.

Aden cennetinde ikamet edenlerin en az güzel olanları, Yusuf ve R. Yohanan’a benzerler. Onlar için gece yoktur. Onlar için üç çağ mevcuttur. Birinci çağda Salih kişi, adeta bir çocuk gibi olur ve çocuklar için ayrılmış olan bölüme girer ve burada onların oyunlarını paylaşır. İkinci çağ, gençlik çağıdır. Bu çağda, gençlerin olduğu bölüme girer ve orada onlarla birlikte eğlenir. Üçüncü çağ ise, büyük yastaki olgunluk çağıdır. Bu çağda, yası olgun kimselerin olduğu yere girer ve onlarla birlikte eğlenir (Taşpınar, 2003:304).

Aden Cenneti’nin her bir kösesinde, seksen bin çeşit ağaç yer almaktadır; bunların en az değerli olanı bile, bu dünyadaki bütün güzel kokulu bitkilerden daha narindir. Her bir kösesinde altmış bin görevli melek, bir ağızdan güzel nağmeler terennüm ederler. Merkezde hayat ağacı vardır ve dalları, Aden Cenneti’nin tamamını kaplar; her birinin tadı ve görünüşü farklı beş yüz bin çeşit meyve verir. Ağacın üstünde muazzaz bulutlar yer alır. Dört bir yandan esen rüzgârlar, ağaçtaki çiçeklerin kokusunu dünyanın bir ucundan diğerine taşır. Bu ağacın altında ise, Tora’yı açıklayan, hikmet sahibi kimselerin talebeleri vardır. Bu talebelerden her birinin bir yıldızdan, diğeri güneşten ve aydan yapılmış ikişer odaları vardır. Odalar arasında buluttan perdeler vardır. Bu perdelerin arkasında ise Aden vardır...” (Taşpınar, 2003:305).

Sonuç olarak Yahudilikte de insanın bu dünyada yapmış olduğu güzel davranışların âhirette ödüllendirileceği, işlemiş olduğu günahların da mutlaka cezalandırılacağı inancının bulunduğu görülmektedir. Ancak bazı araştırmacılar, Yahudilikte cennet ve cehennem inancının başlangıçta bulunmadığı, bu telakkinin, M.Ö. yaklaşık II. yüzyılda eski İran dini olan Zedüstilikten Yahudiliğe geçtiği ve zamanla bu inancın, Yahudiler arasında yaygınlık kazandığını belirtmektedirler. Yahudilerden bazı mezhep mensupları ve teologların da başlangıçta olmayan bu cennet ve cehennem inancını kabul etmediklerini vurgulamaktadırlar (Eliade, 2003:II,305–308; Taşpınar, 2003:309,316; Şahin, 1993:IIV,375; Harman, 1993:IIV,225; Paçacı, 1994:171; Sarıkçıoğlu, 1999:229).

1.2.14.2. Yeni Ahitte Cennet

Yeni Ahitte cennet ve cehennem konusu, İncil’in Yeni Yaşam Yayınlarından çıkan “Müjde” adlı Türkçe tercümesinden incelenecektir. Gözlem alanımızın dışında

olan âhiretle ilgili bilgilere, diğer dinler ve mitlerde olduğu gibi Yeni Ahit'te de rastlamaktayız. Yeni Ahit'deki bu bilgilerin, gözle görülemeyen Tanrıya imânın temellendirilmesi için geçtiğini ifade edebiliriz. Âhiret hayatıyla ilgili bilgilerin başında, bu dünyada insan davranışlarının karşılığı olarak verilecek ödül veya ceza diye adlandırılan, cennet ve cehennemle ilgili bilgiler gelmektedir. Cennet, İsa'nın yolunu izleyenlerin ve ona inananların ulaşacakları mutluluk ülkesi olarak tanımlanmaktadır. Bazı simgesel yorumlara göre ise cennet, bir mekânın ismi değil, İsa ile paylaşılan bir yaşam biçimi olduğu vurgulanmaktadır (Ana Biritanica, 1987:V,462).

Cennetin Yeni Ahit'de geçen adları; “Tanrı Egemenliği” (Matta, 19/24; Markos, 9/46, 10/23, 12/34, 14/25; Luka, 6/20, 7/28, 9/10, 18/25, 22/18; Elçilerin işleri, 20/25), “Baba'nın egemenliği” (Matta, 26/28), “Göklerin Egemenliği” (Matta, 5/3, 10, 19, 20), “Tanrı'nın Konutu” (Esinleme, 21/3), “Baba'nın Evi” (Yuhanna, 14/1–4), “Sonsuz Yasam” (Yuhanna, 17/3; Pavlus'un Romalılara Mektubu, 2/7; Yuhanna'nın I. Mektubu, 5/13), “Göksel Konut” (Pavlus'un Orintlilere II. Mektubu, 5/1-3) olarak ifade edilmiştir.

Yeni Ahit'de cennetin yerinin gökte olduğu zikredilmektedir. Bu pasajlardan bazıları şöyledir:

“O gün sevinin, zıplayın, çünkü gökteki ödülünüz büyüktür” (Matta/12; Luka/23).

“Tanrıyı övmeye başladılar... ‘gökte esenlik, en yücelerde yücelik olsun’ diyorlardı” (Luka/38).

“Doğruluğunuz din bilginleriyle Ferisiler'inkini kat kat aşmadıkça, göklerin egemenliğine asla kavuşamazsınız” (Matta/19).

“Benden ötürü insanlar size sövüp zulmettikleri, yalan yere size karşı her türlü kötü sözü söyledikleri zaman, ne mutlu size. Sevinin, sevinçle coşun. Çünkü göklerdeki ödülünüz büyüktür” (Matta 11; Luka/23).

Bu pasajlardan cennetin yerinin gökte olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bu ifadelerin cennetin yüceliğine binâen söylenen değişmeci ifadeler mi, yoksa gerçek manada söylenen ifadeler mi olduğu hususu zihnimizi meşgul etmektedir. Zira Başka bir pasajda bu dünyanın yıkılıp yeni bir yeryüzü ve gökyüzünün kurulacağı, burada Tanrı konutunun olacağı, Tanrı'nın insanlarla birlikte yaşadığı ifade edilerek, bu mekânın Kudüs olduğu ve surlarının çok değerli taşlar ve madenlerle yapıldığı belirtilmektedir (Esinleme, 21/15).

Burada zikredilen Kudüs şehrinin yeni oluşturulacak yeryüzünde olması, cennetin mekânı hususunda daha önceki ifadelerle çelişen bir görüntü ortaya çıkarmaktadır. Bu pasajların yorumu, araştırma konusunun sınırları dışında olduğu için, bu konu üzerinde durulmayacaktır.

İncil’de cennet konusu, Kur’ân’da olduğu gibi ayrıntılı bir şekilde anlatılmamaktadır. Kur’ân’da cennet konusu araştırmamızın ileriki bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde izah edileceğinden burada bu konuya yer verilmeyecektir. İncil, cenneti gökte Tanrı ile birlikte olmak ve sonsuz bir yaşam sürmek olarak ifade ederken eskatolojik bir olgu olan cennet nimetlerini, sembolik bir anlatım ve çeşitli benzetmelerle ayrıntıya da girmeden açıklamaya çalışır.

Bu benzetmelerden biri de “köle efendi ilişkisi”dir. Efendisinin buyruklarını yerine getiren ve ona boyun eğen kölenin, onun memnuniyetine mazhar olacağı ve bu nedenle de “efendisinin şenliğine” katılacağı ifade edilir.

Yine başka bir pasajda ise “buğday ve delice” benzetmesiyle iyi ve kötüye bu dünyada bir zaman tanındığına, dirilişe ve herkesin yaptığının karşılığını göreceğine ve iyilerin, buğdayların ambara alındığı gibi, cennete konulacağına işaret edilmektedir (Matta, 13/24-43).

Bir başka benzetme ise dünya evlerinin bir çadıra benzetildiği pasajdır. Dünyadaki çadırların dayanıksız olduğu ve hemen yıkılabileceği ama inananlar için Tanrı’nın, sonsuza dek duracak olan, “göksel konut”lar hazırlayacağı vurgulanmaktadır (Pavlus’un Korintlilere II. Mektubu, 5/1-3).

Bu benzetmelerin dışında, “tohum” (Matta, 13/1-23; Markos, 4/3-8; Luka, 8/48), “hardal tanesi” (Matta, 13/31-34; Markos, 4/30-32; Luka, 13/18-21), “gizli hazine ve inci” (Matta, 13/44-46) ve “ağ” (Matta, 13/47-52) benzetmeleriyle konu açıklanmaya çalışılmaktadır.

Cennet nimetleri olarak İncil’de, “sonsuz yaşam” ve “Tanrı’yla birlikte olma”nın yanında, insanoğlunun, Tanrı’nın çocukları olması ve insanın melek haline gelmesi, onun bir daha ölmeyeceği ve sonsuza kadar yaşaması, zikredilir (Matta, 22/30;

Markos, 12/25; Luka, 20/35). İncil’de cennette yaşanılacak çok şey olduğu belirtilmekle birlikte, bu yaşanacak şeylerin mâhiyetleri hakkında bilgi verilmemektedir (Yuhanna, 14/1-4).

Bunların dışında İncil’de cennet tasvirinin en açık bir şekilde yapıldığı bölüm, “esinleme”(vahy) bölümüdür. Bu bölümde, yeryüzü ve gökyüzünün yıkılıp yok edileceği ve yeniden yerin ve göğün yaratılacağı, burada Tanrı’nın konutunun olacağı, buraya yaşam kitabında adları yazılı olanların alınacağı, Tanrı’nın bu insanlarla birlikte yaşayacağı, burada acı, ıstırap, gözyaşı, yas ve ölümün olmayacağı belirtilmektedir (Esinleme, 21/3,4).

Burada, Yeni Ahit’in ifadesiyle “ölümlü bedenle ölümsüz hayata vâris olunamayacağı” gerçeğinden hareketle, beden ölümsüzlüğe vâris olacak biçimde diriltilecektir (Pavlus’un Korintliler’e I. Mektubu, 15/35–52; Esinleme, 21/1-5). Bu yeni mekanı İncil, yeni Kudüs olarak adlandırmakta olup, bu yeni şehrin surlarının çok yüksek olduğunu ve bu surların yeşim, safir, alaca akik, zümrüt, beyaz akik, kırmızı akik, sarı yakut, gök (mavisi) zümrüt, zebercet, sarıca zümrüt, gök (mavisi) yakut ve mor yakut gibi değerli taşlardan yapıldığını belirtilmektedir (Esinleme, 21/10-21).

Bu şehrin on iki kapısının olduğu ifade edilerek, kapıların her birinin inciden olduğu zikredilmektedir. Bu şehrin yollarının cam saydamlığında saf altın olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu şehirde, mabedin olmadığı, ışıktandırma için güneş ve aya gereksinim bulunmadığı, Tanrı’nın görkeminin (nurunun) onu aydınlatmaya yeteceği ve burada gece olmayacağı vurgulanmaktadır (Esinleme, 21/22-23).

Bu yerde Tanrı’nın ve İsa’nın tahtının bulunduğu ve tahtın her birinin altından billur gibi ırmağın çıktığı, bu yaşam ırmağının şehrin ortasından geçtiği belirtilmektedir (Esinleme, 22/1-2). Susuzların karşılıksız sulandığı bu ırmağın iki tarafında on iki çeşit meyve üreten ve her ay meyvesini veren yaşam ağacının bulunduğu ve Tanrı ve oraya girenlerin orada sonsuza dek egemenliklerini sürdürecekleri ifade edilerek (Esinleme, 22/1-5), cennetin en geniş anlamda tasvirinin bu şekilde yapıldığı görülmektedir (Esinleme, 21/10-27; 22/1-5).

Kur'ân'ın aksine, İncil'e göre cennette evlilik yoktur. İnsanlar cennette ne evlenir ne de evlendirilirler. Onların orada gökteki melekler gibi oldukları belirtilmektedir (Matta, 22/30; Markos, 12/25; Luka, 20/35). İncil'de her insanın iyi veya kötü olan davranışının mutlaka Tanrı katında karşılığının verileceği ifade edilmektedir. İncil'e göre bu dünyada yapılan davranışlar, işlenilen fiiller ve söylenilen sözlerin bir kitapta kaydedilmekte olduğu ve yargılanmanın buna göre yapılacağı belirtilmektedir (Esinleme, 20/11-12).

KUR'ÂN'DA CENNET KAVRAMI

Fizik ötesi hayat, insan idrâkını aşan bir alan olup bu alan hakkındaki tek bilgi kaynağı vahiydir. Âhiret âleminin hakikati ve mâhiyeti ile ilgili hususlar, insanın kavrayış ve tecrübe sınırını aşan metafizik bir alan olduğundan dinin bu konuda müntesiplerinden beklediği tavır, vahiyle bildirilen bilgileri kabullenmeleri ve bunlara teslim olmalarıdır. Yani bu metafizik âlemin varlığı öncelikle bir inanç ve kabul meselesi olup, bunun aklî delillerle değil naklî delillerle ispatlanması mümkündür.

Âhiret âlemi hakkındaki naklî delillerin başında gelen Kur'ân, cennet hayatının kıyametten sonra yaşanacak hakikatlerden biri olduğunu çok açık ve net ifadelerle haber vermektedir. Bu sebeple vahye teslim olan kişi için kıyamet sonrasında bir cennet hayatının varlığını kabul etmekte hiçbir problem yoktur.

Cennet, dünyada Allah'a inanan ve ilâhî mesajlara kulak verip yaşamını erdemli bir şekilde sürdüren ve insanlığın yararına güzel işler yapanların âhirette ödüllendirileceği ebedî mutluluk yurdunun adıdır. Ölüm sonrası hayatta mükâfat ve ceza, dolayısıyla cennet ve cehennem hususundaki bilgilerin, İslam'ın dışında kalan dinlerin kutsal kitaplarında çok açık ve net bir şekilde anlatılmadığı ifade edilmektedir (Şibay, 1997:III,45)

Çalışmamızın birinci kısmında da görüleceği üzere cennetin İslam'ın dışındaki inanışlarda ve bu inanışların kutsal kitaplarında Kur'ân'da olduğu kadar net, ayrıntılı ve çok özendirici bir üslupla anlatılmadığı görülmektedir. Araştırmanın bu kısmında salihlerin âhirette girecekleri cennet, Kur'ân ekseninde incelenmektedir.

2.1. Cennet

Kur'ân'da bulunan cennet kavramını doğru anlayabilmek için cennet kelimesinin Kur'ân'daki kullanımlarının belirlenmesi gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de cennet kelimesi müfret, tesniye ve cemi formunda yüz kırk yedi defa geçmektedir (Abdübâki, 1988:229–232).

Kelimenin Kur'ân'daki kavramsal anlamı bu olup yüz on altı yerde geçmektedir. Araştırma konumuzda, belirtilen tasnif çerçevesinde sonuncusuyla sınırlı tutulacaktır. Bununla birlikte, kelimenin ikinci anlamda kullanılışı üzerinde durmak konu bütünlüğü açısından uygun düşecektir.

2.1.1. Kur'ân'da Cennet Kelimesinin Farklı Anlamlarda Kullanımı

Değişik biçimlerde Kur'ân-ı Kerim'de yüz kırk yedi defa geçen Cennet kelimesi, yerine göre üç farklı manayı ifade etmektedir:

a) Cennet kelimesi Kur'ân'da yirmi beş yerde, dünyadaki bağ, bahçe ve bostanı ifade etmek için kullanılmıştır (Bakara 2/265,266; En'âm 6/99,141; Ra'd 13/4; İsrâ 17/91; Kehf 18/32,33,35,39,40; Mü'minûn 23/19; Furkân 25/8; Şu'arâ 26/57,134,147; Sebe 34/15,16; Yâsin 36/34; Duhân 44/25; Kâf 50/9; Rahmân 55/46; Kalem 68/17; Meâric 70/35; Nebe 78/16). Örneğin:

“Bahçene girerken ‘Bu nimetler Allah’ın dilemesiyledir.’ demeli değil miydin?”

b) Altı yerde ise özellikle Hz. Adem ile Hz. Havva’nın yerleştirildikleri mekânı ifade etmek için kullanılmıştır (Bakara 2/35; A'râf 7/19,22,27; Tâhâ 20/117,121). Örneğin:

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ
الظَّالِمِينَ

“Dedik ki: «Ey Âdem, sen ve eşin cennette oturun, ikiniz de ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz” (Bakara 2/35).

c) Kalan yüz on altı yerde ise Âhiret hayatının ebedi saadet yurdunu ifade etmek için kullanılmıştır.

2.1.2. Kur'ân'da Cennet Kelimesinin Farklı Formlarda Kullanımı

Kur'ân-ı Kerim'de yüz kırkyedi defa geçen cennet kelimesinin şekil açısından çok değişik kullanımları vardır. Bu kullanımları şöyle sınıflandırabiliriz:

2.1.2.1. Nicelik Yönünden Cennet Kelimesinin Kullanımı

Cennet kelimesi, nicelik yönünden üç değişik şekilde kullanılmıştır:

a) Müfred (Tekil) Kullanım: Kur'ân-ı Kerim'de yetmiş yerde tekil olarak kullanılmıştır. Örneğin:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْغُرُورُ

“Herkes ölümü tadacaktır. Mükâfatlarınız ancak kıyamet günü tamamlanacaktır. Her kim o vakit ateşten uzaklaştırılır da cennete konulursa, işte o, murada erdi. Yoksa, dünya hayatı, aldatıcı bir eşyadan başka bir şey değildir” (Âl-i İmrân 3/185).

b) Tesniye (İkil) Kullanım: Sekiz yerde ikil formda kullanılmıştır. Örneğin:

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ

“Rabbinin makamından korkan kimse için iki cennet vardır” (Rahmân 86/46).

c) Cemi (Çoğul) Kullanım: Altmış dokuz yerde ise çoğul kipinde geçmektedir. Örneğin:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعَمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

“İman edip güzel işler yapanları, (evet) muhakkak ki onları, altlarından ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacakları cennet köşklerine yerleştireceğiz. (Böyle iyi) işler yapanların mükâfatı ne güzeldir!” (Ankebût 29/58).

2.1.2.2. Nitelik Yönünden Cennet Kelimesinin Kullanımı

Cennet kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de çok değişik niteliklerde kullanılmıştır:

a) Yalın Olarak Kullanımı: Yalın olarak kırk yerde geçmektedir.

b) Terkip Halinde Kullanımı: Cennet kelimesi bir yerde “ravdat”, bir yerde “verese”, iki yerde “verak”, üç yerde “mesel”, on dört yerde ise “ashab” kelimelerine muzafun ileyih olmuştur.

Bir yerde “huld”, bir yerde “Firdevs”, iki yerde “me’va”, on yerde “na’im”, on bir yerde ise “adn” kelimelerine muzaf olarak kullanılmıştır.

Cennet kelimesi beş yerde muttasıl zamirlere muzâf olarak, otuz bir yerde harf-i cerrin mecruru olarak, iki yerde “tilke” ism-i işaretinin muşârun ileyhi olarak, bir yerde “kiltâ” kelimesiyle te’kit edilerek, otuz altı yerde sıfatın mevsufu olarak, elli dört yerde “elif-lâm” takısı ile mârife olarak, yirmi dokuz yerde izâfetle mârife olarak ve altmış üç yerde ise nekra olarak kullanılmıştır.

2.1.3. İlk İnsan Hz. Âdem’in Yerleştirildiği Cennet

Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği üzere Yüce Yaratıcı, insan denen türü yaratmayı murat edince, konuyu meleklerle paylaşmış ve onlara yeryüzünde bir halîfe var edeceğini açıklamıştır (Bakara 2/30). Konunun fazla dağılmaması için ayrıntıya girmeden olayı Kur’ân ekseninde konumuzu ilgilendiren kısımlarını da ön plana çıkararak özetlemek istiyorum.

Allah(cc) Âdem’i bir takım özelliklerle (Bakara 2/31) yaratarak meleklerin ona secde etmesini emretmiştir.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

“Ve o zaman meleklerle: «Âdem'e secde edin!» dedik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis dayattı, kibrine yediremedi, inkârcılardan oldu” (Bakara 2/34).

Tüm melekler Âdem’e secde (boyun eğerken) ederlerken şeytan yaratılış cevherinin üstünlüğünü(A’raf 7/12) ileri sürerek Allah’ın bu emrini yerine getirmemek suretiyle Ona isyan etmiş ve Yüce yaratan tarafından cennetten kovulmuştur.

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّمَّنْ خَلَقْتَنِي مِن تَرَابٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ

(Allah) buyurdu: «Sana emrettiğim zaman, seni secde etmekten alıkoyan nedir?»
(İblis): «Ben, dedi, ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın»
(A’raf 7/12)

Bunun üzerine şeytan Allah'tan Kıyamet gününe kadar insanları hak yoldan saptırmak için yaşama izni istemiş ve Allah da onu ve ona uyanları cehenneme dolduracağını belirterek, şeytana istediği izni vermiştir.

Şeytanı cennetten kovan Allah, Âdem'e,

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ
الظَّالِمِينَ

“Ey Âdem! Sen eşin ile birlikte cennete yerleş; orada ikiniz de dilediğiniz gibi bol bol yiyin. Ama şu ağaca asla yaklaşmayın” (Bakara 2/35)

buyurarak, Âdem ve eşini cennete yerleştirmiştir.

Şeytan ilk iş olarak, Allah tarafından yasaklanan ağacın ne sebeple yasaklandığı hususunda Hz. Adem ve Havva'yı kuşkuya düşürmeye çalışmıştır. Kendisinin nasihatçi olduğuna yemin ederek onları inandırmış ve böylece onları ikna ederek yasak ağaca yaklaştırmıştır. Bu eylemin neticesinde de, Hz. Adem ve eşine Allah'ın emrini çiğnetmek suretiyle, O'na karşı günah işlemelerini ve onların da kendisi gibi cennetten kovulmasını sağlamıştır.

Kur'an'da Hz. Âdem ve eşi Havva'nın “geçici olarak iskân ettirilip” daha sonra oradan çıkartıldıkları mekân ile ilgili olarak cennet kelimesi altı âyette geçmektedir. Ancak cennet kelimesi bu bağlamda zikredildiği yerlerde hep mutlak olarak geçmektedir. Dolayısıyla bu cennetin sözlük anlamında belirtildiği gibi dünyadaki bir bahçe anlamında bir cennet mi, yoksa terim anlamında zikredildiği gibi âhiret cenneti mi olduğu Kur'an'da açıklanmamıştır. Bu nedenle bu konuda pek çok tartışmalar yapılmış, akıl yürütülmüş, fikirler ve görüşler ileri sürülmüştür.

Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva'nın iskân ettirildikleri cennet hususunda Kur'ânî verilerden yola çıkarak aşağıdaki ayetlerle şöyle bir değerlendirme yapabiliriz:

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ
الظَّالِمِينَ

“Biz, ‘Ey Âdem! Sen eşin ile birlikte cennete yerleş; orada ikiniz de dilediğiniz gibi bol bol yeyin. Ama şu ağaca asla yaklaşmayın ki kendilerine yazık edenlerden olmayasınız!’ demiştik” (Bakara 2/35).

وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ”

“Ey Âdem! Sen, eşin ile birlikte cennete yerleş; orada ikiniz de dilediğiniz gibi bol bol yiyin. Ama şu ağaca asla yaklaşmayın ki kendilerine yazık edenlerden olmayasınız!” (A’râf 7/19).

فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى

“Biz (ona): Ey Âdem! Bu hem senin hem de eşin için bir düşmandır. O halde, o, sakın sizi cennetten çıkarmasın; yoksa mutsuz olursunuz” (Tâhâ 20/117)

Yukarıdaki âyetlerden anlaşıldığına göre, Hz. Âdem ve eşi “cennet” olarak isimlendirilen bir mekânda oturmuşlar, orada canlarının çektiği her meyveden yiyerek bir hayat sürmüşler ve Allah’ın nimetlerinden diledikleri gibi yararlanmışlardır. Ancak, insanlığın atasının ve dolayısıyla insanoğlunun kendi benliği ve şeytan ile mücadele ve imtihan süreci de burada başlamıştır. Şeytan, Âdem ile Havva’yı aldatıp, Allah’ın onlar için koymuş olduğu yasağın ihlal edilmesi hususunda ilk mücadelesinde başarılı olmuş ve onların cennetten çıkarılmasını sağlamıştır:

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ
الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَينَ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ

“Rabbiniz o ağaca yaklaşmanızı sırf ikiniz melek ya da ebedi kalıcılardan olmayasınız diye men etti” (A’râf 7/20).

Âyette sanki Hz. Âdem’in melek olmak veya ebedilik arzusunda olduğu ve bunu da şeytanın bildiği, dolayısıyla onların bu zafiyetlerinden yararlanarak aldattığı vurgulanmaktadır. Demek ki insanın ölümden hoşlanmaması, ölümü arzulamaması ve sürekli ölümsüzlük için çabalamasının temeli buraya dayanmaktadır. Hz. Âdem ile Havva yapmış oldukları bu olumsuz davranış dolayısıyla Allah’tan af dilemişlerdir. Fakat yüce yaratıcı onlara birbirlerine düşman olarak yeryüzüne inmelerini ve orada

belli süreye kadar kalıp geçinmeleri gerektiğini ve orada yaşayıp yine orada öleceklerini, kıyamet için yine orada diriltileceklerini bildirmektedir (A'râf 7/23–25).

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ قَالِ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ قَالِ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ

“(Adem ile eşi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz. Allah: Birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır, buyurdu. "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve orada (diriltilip) çıkarılacaksınız" dedi” (A'raf 7/23-15).

Kıssanın Kur'ân'da ki anlatımı özetle bu şekildedir. Âdem'in iskân edildiği cennette ağaçların, yemenin içmenin, giysinin olduğu belirtildiği halde mâhiyetleri açıklanmamıştır. Yine bu cennetin ebediyet cenneti olup olmadığı da belirtilmemiştir. Ayrıca yeri de zikredilmemiştir. İslam bilginleri Âdem'in iskân edildiği cennetin yemişleri, yasak ağaç ve meyvesi, Âdem ve Havva'nın örtünmeye çalıştığı cennet yaprağı, bu cennetin dünyadaki bir bahçe mi yoksa âhiret cenneti mi olduğu ve yeri hususunda çeşitli görüşler ileri sürerek açıklamalarda bulunmuşlardır. Biz sadece bu görüşlerden cennetin mekânsal boyutu ve onun dünyada mı âhirette mi olduğu konusuyla ilgili olanları ele almakla yetineceğiz.

Cennet kelimesinin sözlük anlamından yola çıkarak, Hz. Âdem ile Havva'nın konulduğu cennetin yeryüzünde bir bahçe olduğunu ileri sürenler olmuştur. Ebu'l-Kâsım el-Belhî, Ebu Müslim el-İsfahânî gibi bir çok Mutezili âlim ile bazı Ehl-i Sünnet bilginleri de bu görüşü savunmuşlardır. Bu görüşlerini ise özetle su tür değerlendirmelerle temellendirmeye çalışmışlardır. Birincisi, âhiret cennetinde hiçbir yasak bulunmamaktadır. İkincisi, cennette günah söz konusu olmadığı halde Hz. Âdem ve Havva bulundukları yerde günah işlemiştir. Üçüncüsü, Kur'ân'dan anlaşıldığına göre âhiret cennetinde kâfir bulunmayacaktır. Dolayısıyla, şeytanın orada iken kâfir olması ve oradan çıkarılması söz konusu olmamalıdır.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

“Ve o zaman meleklerle: «Âdem'e secde edin!» dedik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis dayattı, kibrine yediremedi, inkârcılardan oldu” (Bakara 2/34).

Dördüncüsü, Kur'ân'a göre cennet ebedidir ve oraya giren bir daha oradan çıkarılmayacaktır. Oysa Hz. Âdem ile Havva cennetten çıkarılmıştır.

Bu yorumlardan hareketle, Âdem ile Havva'nın âhiret cennetinde değil de cennetin sözlük anlamına da uygun olarak dünyada bir yerde kaldıkları sonucuna varmışlardır. İmam Mâturidi (ö.333/944) de bu cennetin bağlık bahçelik bir yer olduğu şeklindeki açıklamalarıyla buranın yeryüzündeki bir yer olduğu görüşüne katılmaktadır. Ancak yerinin belirlenmesinin imkânsız olduğunu belirtmektedir (er-Râzî, tsz:III,4; İbn-i Kayyim, 2004:27-45; Bolay, 1987:I,360-361; el-Mâturidi, 1983:103).

Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğunluğu ise Âdem ile Havva'nın geçici bir süre iskân edildikleri cennetin, Bakara otuzaltıncı âyette geçen “İnin” anlamına gelen “اهبطوا” kelimesinden yola çıkarak gökte olduğunu ifade etmişlerdir.

فَازَلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ
مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ

“Bunun üzerine şeytan onları(n ayağını) oradan kaydırды, içinde bulundukları (cennet yurdu)ndan çıkardı. Biz de: «Birbirinize düşman olarak inin, orada belirli bir vakte kadar sizin için bir karar yeri ve bir nasip vardır.» dedik” (Bakara 2/32).

Bazılarına göre ise bu iniş, yedinci semadan birinci semaya olmuş, diğer bir kısmına göre ise yeryüzüne olmuştur. Bu iki görüşün dışında ise her iki iddianın mümkün olabileceğini ancak konuyla ilgili kat'î ve açık bir delilin olmaması nedeniyle kesin bir sonuca varılamayacağı görüşünü bildiren bilginler de vardır (er-Razi, tsz:III,4; İbn Kayyim, 2004:27-45; Bolay, 1987:I,360-361).

Şeytanın Âdem ile Havva'ya yasak ağaçtan yedirmesindeki maksat avret yerlerini açığa çıkarmak değil, Allah'ın emrini çiğnetmektir. İbn-i Abbas, “Âdem ile Havva sanki bir elbise ile giyinmişler ve avret yerlerini örtmüşlerdi. Ne zaman ki haddi aştılar, bu elbise yok oldu ve mezkûr yerleri açığa çıktı. Bu durumu Cenâb-ı Allah, “Felemmâ zâka's-secerati bedet lehumâ sevâtüümâ” (Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü) âyetinde belirtmektedir,” (er-Razi, tsz:XIV,39) diye ifade etmektedir.

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَّتْ لَهُمَا سَوَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى

“Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine ayıp yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. (Bu suretle) Âdem Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı” (Tâhâ 20/121).

Ebu'l-Kasım el-Belhî ve Ebu Müslim el-İsfahanî, Hz. Âdem'in iskân edildiği cennetin yeryüzü cenneti olduğunu ve âyette geçen “ihbitû” kelimesinin anlamının da bir bölgeden diğer bir bölgeye geçmek olduğunu ifade etmişlerdir (er-Râzî, tsz:III,4).

Hz Âdem'in iskân edildiği cennet hakkında Elmalî'li ise, “Âdem'in yeryüzüne inişi ve yeryüzünde ortaya çıkması akıl ve nakle daha uygundur. Huld (ebed) cennetinde devamlı oturmakla misafir olarak oturmak arasında fark vardır. “el-Cennetü” marife olmasından dolayı âhirette müminlerin girecekleri sevap yurdu. Şimdi mevcut fakat dünyada görüşten gizlenmiştir.” değerlendirilmesini yapmaktadır (Yazır, tsz:I,321-322).

Süleyman Ateş ise “Allah Âdem'i yeryüzünde yaratmıştır ki onu ve soyunu yeryüzünün halifeleri (birbirlerinden üreyen hükümdarlar-insanlar) yapsın. Bu yaratılmanın asıl amacı halifeliktir”, değerlendirmesini yapmaktadır. Yine o Âdem'in yeryüzünde yaratıldıktan sonra gökyüzünde bir cennete konulduğu düşüncesinin Kur'ân'da belirtilmediğini, Âdem'in bulunduğu cennetin ebediyet cenneti olduğu varsayılrsa, bu sefer de Âdem'in âyetlerde belirtilen ebediyet arayışına kalkışmayacağı ve şeytanın ebediyet cennetine asla giremeyeceğini belirtmektedir. Ayrıca, Kur'ân'dan hareketle ebediyet cennetinde günah işlemenin mümkün olmadığı, ancak Âdem'in yasaklanan ağaçtan meyve yiyerek günah işlediği, dolayısıyla bu cennetin ebediyet cenneti olamayacağını vurgulamaktadır (el-Âlûsî, 2000: I,315–316; Ateş, 1988:I,146).

Sonuç olarak Kur'ân-ı Kerimin altı âyetinde tekrarlanan bu cennetin mekân olarak yeri belirtilmemiş, mâhiyeti hakkında da çok açıklayıcı bilgiler verilmemiştir. Ayrıca, bu cennetin ebediyet cenneti mi, dünya cenneti mi olduğu konusu da net bir şekilde ortaya konulmadığından bu konu tartışmalı bir mevzu olma durumundan kurtulamamıştır. Âdem ve eşinin yerleştirildiği cennetin keyfiyeti ile ilgili tartışmalar, müminlere vaat edilen cennetin kıyametten önce ve şu an var olup olmadığına dair ortaya çıkan fikir ayrılıklarına da yansımış, söz konusu cennetin âhret cenneti

olduğunu söyleyenler için bu durum, onun şu an mevcut bulunduğu delil gösterilmiştir. Ancak şunu belirtelim ki, söz konusu cennetin, Hz. Âdem ve eşinin ilk hayat serüvenlerinin anlatıldığı Kur’ân pasajlarında zikredilişi, onun keyfiyeti ile ilgili bilgi verme amacına yönelik değildir. Bu cennetin dünyadaki bir bahçe mi yoksa âhiretteki cennet mi olduğunun tespit edilmesinin, ilgili âyetlerin taşıdığı mesaja sağlayacağı pratik bir katkı da bulunmamaktadır.

2.1.4. Kur’ân-ı Kerim Ekseninde Cennetin Varlığı Meselesi

Cennetin varlığı meselesi gaybi bir konu ve eskatolojik bir olgu olduğu için, duyu organlarıyla idrâk edilebilecek, araştırma ve deneyler sonucu ortaya konulabilen bir mesele değildir. Fizik ötesi âleme ait bir olgunun yaşanılan fiziki şartlar ile ortaya konulması imkânsızdır. Dolayısıyla onun varlığının ancak ilahi bilgi yani vahyin verileriyle ele alınması gerekir. Bu nedenle bu konuda ilk başvurulacak kaynak, Kur’ân-ı Kerim’dir.

2.1.4.1. Kur’ân-ı Kerim’deki Âyetler Ekseninde Cennetin Varlığı Meselesi

Kur’ân daha önce de sayısını verdiğimiz pek çok âyette, cennetten söz etmektedir. Varlığı olmayan bir şeyden bu derece söz edilemeyeceğine göre, cennetin mevcudiyeti hususunda hiçbir tereddüt yoktur. Kuran’da geçen âyetlerden anladığımız kadarıyla âhirette cennetin varlığı kesindir. Bu konuda hiçbir şüphe yoktur. Ancak cennetin şu an var olup olmadığı hususu veya başka bir ifadeyle “kıyamet öncesi” varlığı hususu tartışmalıdır. Her şeyden önce bu husus gaybi bir konu olduğu için inanç sahasına girmektedir, dolayısıyla şu an varlığına inanan insanlar için cennet vardır.

Yine diğer bir takım insanlara göre ise cennet haktır fakat kıyamet öncesi yaratılmamış ancak kıyamet sonrası hesaplaşma neticesinde yaratılacaktır. Cennetin şu an bütün nimetleriyle hazırlanmış biçimde mevcut olduğu görüşünü savunanlar tarafından ilk olarak, Necm suresinde geçen;

وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ

“Sidretül Müntehada ki Cennetü’l Me’va onun yanındadır” (Necm 53/14-15)

âyetleri delil olarak gösterilmektedir. Miraç hadisesi ile de bağlantılı olduğu söylenen bu surede Allah, İsrâ suresinde de belirttiği (İsrâ 17/1) gibi elçisi Muhammed'e birtakım âyetler göstermeyi murat etmiştir.

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir” (İsrâ 17/1).

Cennetin de Necm suresinde ifade edildiği gibi gösterilen bu âyetler arasında olduğu belirtilmiştir. Bu görüşü dile getirenlere göre Hz. Peygamber'in “sidretü'l-münteha” ve onun yanındaki cenneti gördüğü ifade edilmektedir. “Eğer cennet kıyametten önceki bir zamanda var olmamış olsaydı Hz. Peygamber'in sidretü'l-müntehanın yanında bulunan cenneti gördüğü âyette belirtilmezdi” yorumu yapılmaktadır (İbn Kayyım, 2004:21).

Necm suresinin isrâ ve miraçla bir ilgisinin bulunmadığı, çünkü bu surenin isrâ olayından çok önce indiği belirtilerek âyette geçen “sidretü'l-münteha” terkinin Hz. Peygamber'e vahyin geldiği yerde bulunan ağaçlardan “uzakta bulunan bir ağaç” olduğu ve sidre ile ilgili olağanüstü bilgiler ihtiva eden rivâyetlerin hiç birinin güvenilir ve sağlam rivâyetler olmadığı ifade edilmiştir (Ateş, 1991:IX,110-111).

“O ağacın yanında durulacak cennet vardır” âyetinde geçen cennet kelimesi de ya sidre ile birlikte başka ağaçların da bulunduğu bir bahçe veya Cebrail'i orada gördüğü sırada Peygamber'e cennetin de gösterildiği biçiminde iki türlü yorumlanmıştır (Ateş, 1991:IX,110,111).

Cennetin zaman dışı yaratıldığını ve su an mevcut olduğunu savunanların bir diğer delili ise cennetin muttakiler için hazırlandığını bildiren (Âl-i İmran 3/133; Hadîd 33/21) âyetlerde geçen “أَعَدَّتْ” lafzıdır.

وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ

“Rabbinizin bağışına ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, Allah'tan gereği gibi korkanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun!” (Âl-i İmrân 3/133).

سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ
ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

“Rabbinizden bir mağfirete; Allah'a ve peygamberine inananlar için hazırlanmış olup, genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete koşuşun. İşte bu Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir” (Hadîd 57/21).

Bu lafzın “hazırlanacak” veya “hazırlayacağım” kelimeleri gibi gelecek zaman ifade etmediği, bilakis meçhul mazi sigasında bir fiil olup “hazırlanmıştır” anlamında olduğu, dolayısıyla cennetin şu an mevcut olduğu ileri sürülmektedir (Kara, 2002:82).

Râzi de “uiddet” sözü geçmişten haber veren bir ifâdedir. Dolayısıyla o şeyin varlık âlemine girmiş olması ve var olması gerekir” (er-Râzî, tsz:IX,7) yorumunu yapmaktadır. Gazali ise, “uiddet” kelimesini hiçbir te’vile başvurmada hakiki manada anlamanın vacip olduğunu belirterek cennetin şu an var olduğunu ileri sürmektedir (Gazali, 1989:I,296).

Cennetin kıyamet öncesi var olduğunu ispat için verilen bu örnek bize pek tutarlı gelmemektedir. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’de gelecekte kesin olarak olacak bazı olayların da aynı meçhul mâzi sigasıyla verildiği örneklerle karşılaşmaktayız. Örneğin aşağıdaki âyetlerde, henüz sûra üflenmemişken, “üflendi” anlamında mazi fiil kullanılmıştır:

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْوَعْدِ

“Sûra üflendi; iste bu o tehdidin gerçekleşmesi günüdür” (Kaf 50/20).

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعَقَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَّنظُرُونَ

“Sura üflendi; göklerde ve yerde olanlar düşüp bayıldılar” (Zümer 39/68).

Şimdi yukarıdaki değerlendirmeleri dikkate alarak bu örneklerde vurgulanan olayların geçmişte gerçekleşmiş olduğunu iddia edebilir miyiz? Örnek olarak verilen âyetlerde de görüldüğü gibi gelecekte olacak olaylar meçhul mâzi sigası ile ifâde edilmiştir. Benzer kullanımlar Kur’ân’da pek çoktur. Bu kullanımlar Kur’ân’ın üslup

özelliğidir. Bu kullanımlara bakarak cennetin kıyamet öncesi var olduğu tezini meçhul mâzi sigası kullanımına dayandırmak pek tutarlı gözükmemektedir.

Cennetin şu an mevcut olduğunu savunanların bu görüşlerini dayandırdıkları üçüncü delilleri ise, Hz. Âdem ile eşi Havva'nın kısa bir süre -kaldı ki bu süre de insan için gayb alanına ait bir bilgidir- iskân edildikleri cennetle alâkalı âyetlerdir. Kur'ân'da Hz Âdem ile eşinin kısa bir süre iskan edildikten sonra çıkartıldıkları cenneti ifâde eden bilgi altı yerde geçmektedir. Bunlardan ilki Bakara suresinde geçmektedir:

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ
الظَّالِمِينَ

“Biz, ‘Ey Âdem! Sen eşin ile birlikte cennete yerleş; orada ikiniz de dilediğiniz gibi bol bol yiyin. Ama şu ağaca asla yaklaşmayın ki kendilerine yazık edenlerden olmayasınız!’ demiştik” (Bakara 2/35).

Bu âyeti müfessir Taberî (ö.310/923), “Şeytan cennetten Âdem’e secde etmemesinden ve tekebbüründen dolayı çıkarıldı, eğer cennet yaratılmış olmasaydı, olmayan bir şeyden dışarı çıkarılmak mümkün olmazdı” şeklinde yorumlayarak cennetin şu an mevcut olduğu görüşünü desteklemektedir (et-Taberî, 2002:VIII,179).

Cennetin henüz yaratılmadığı, dolayısı ile şu an mevcut olmadığı görüşünü savunan bilginler ise bu iddialarını şu âyetlere dayandırmaktadırlar.

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

“O âhiret yurdunu yeryüzünde kibirlenmeyen ve fesat çıkarmayanlar için yaratırız” (Kasas 28/83).

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“...O’nun yüzü (zâtı)ndan başka her şey yok olacaktır” (Kasas 28/88).

Bu görüş sahipleri, “Allahtan başka her şey yok olacaksa cennet ve cehennem de bu her şeyin içerisine girmektedir. Dolayısıyla Yüce yaratıcı yok olacak bir şeyi neden önceden yaratsın?” yorumunu yapmaktadırlar (Teftazânî;1999:259).

Cennetin ve sakinlerinin ebediliği değişik âyetlerde “Cennetu’l-Huld, (Furkân/15) Halidine fiha ebeden, (Nisâ 4/57,122; Mâide 5/119; Tevbe 9/22,100; Teğâbun 64/9; Talâk 65/11; Beyyine 98/8) “ükülüha daimun” (Ra’d 13/35) ibareleri ile belirtilmektedir. Bu âyetler ışığında Kur’ân’ın değişik âyetlerinde pek çok defa geçen bu ibareler değerlendirildiğinde cennetin ve sakinlerinin ebediliği, meyvelerinin sürekliliği ancak kıyamet sonrası cennet ve cehennemın yaratılmışlığı fikrinin kabulü ile mümkün olmaktadır.

Yukarıdaki değerlendirmeler sonucunda şu sonuca ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Cennetin kıyamet öncesi veya kıyamet sonrası varlığı imân sınırları içinde bir konu olup imânın da subjektif bir kanaat olduğu düşünülürse şu an yani kıyamet öncesi varlığına inanan insan için cennet vardır, inanmayan için ise kıyamet öncesi cennet yoktur.

Cennet, bu dünyada inanan ve güzel davranışlarda bulunan insanlar için bu tutumlarına karşılık bir ödül olduğundan hareketle kıyamet sonrası hesaplaşma neticesinde Allah(c.c) tarafından kullarına verilecektir. Kur’ân’ın vermek istediği mesaj, cennetin yeryüzünde faydalı işler yapıp Allah’ın rızasını kazanan insanlar için hazırlanacak olmasıdır.

2.1.5. Kur’ân Ekseninde Cennetin Bulunduğu Yerin Tasviri

Cennetin hâlihazırda mevcut olduğuna dair sunduğumuz naklî delillerden sonra akla gelebilecek sorulardan birisi de onun nerede olduğudur. Cennetin yeriyle ilgili kesin bir delil mevcut olmaması sebebiyledir ki farklı görüşler ileri sürülmüştür. Genel olarak semada olduğu kabul edilse de özel olarak semanın dördüncü veya altıncı katında ya da yedi semanın üstünde ve Arş’in altında olduğuna dair farklı görüşler mevcuttur. Kuran’a baktığımızda cennetin yeri konusunda kesin bir bilgi bulamamak da bazı âyetlerden hareketle bir takım çıkarımlarda bulunabilmekteyiz. Örneğin Zâriyât Suresi’ndeki şu âyet cennetin gökte olduğunu gösteren bir delil olarak kabul edilmiştir:

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ فَوَرَبَّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقُّ مِثْلَ مَا أَنْتُمْ تَتَطِفُونَ

“Ve gökte de rızkınız ve vaad olunur olduğunuz şey (vardır). İşte o göğün ve yerin Rabbine kasem olsun ki o (size vaadedilen) herhalde sabittir, sizin söz söyler olmanız gibi (bir hakikattir)” (Zâriyât 51/22-23).

İbn Kayyim’un Mücahitten naklettiğine göre âyette geçen “vaat edilen şeyler”den maksat cennet ve cehennemdir. Müfessir Hamdi Yazır da bu ifadenin genelde cennet olarak tefsir edildiğini nakletmektedir.

Konuyla ilgili bir başka âyet ise daha önce cennetin varlığı konusunda da değindiğimiz Necm Suresi’ndeki bazı âyetlerdir. Bu âyetlerde cennetin Sidretü’l-Müntehâ’nın yanında olduğu belirtilmektedir:

وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ

“Onu (Cebrail’i) bir kez daha görmüştü; Cennetü’l-Me’va’nın yanındaki son Sidre ağacının yanında” (Necm 53/13-15).

Daha önce belirttiğimiz gibi “Cennetü’l-Me’va” ifadesi cennetin isimlerinden biri olarak kabul edilen tanımlayıcı bir terkiptir. Bu sebeple çok açık bir şekilde bu âyetlerden cennetin Sidretü’l-Müntehâ’nın yanında olduğu anlaşılmaktadır. Burada Sidretü’l-Müntehâ’nın ne olduğu konusuna değinmemiz yerinde olacaktır.

“Sidre”, “Arabistan Kirazı” anlamına gelen müfred bir kelime olup çoğulu “sidr, sidrât, siderât, sidirât, sider” ve nadiren “südûr” şekillerinde gelmektedir. “Sidre” Kuran’da, ikisi de Necm Sûresi’nde olmak üzere iki yerde geçerken çoğul şekiller içerisinden sadece “sidr”, Kuran’da iki âyette geçmektedir. Terkipte geçen “münteha” ise “Son, bitiş yeri, sınır” anlamlarına gelen bir kelimedir. Buna göre “Sidretü’l-Müntehâ” ifadesinin kelime anlamı “Son sınır sidresi” veya “Son Sidre ağacı”dır.

Sidretü’l-Müntehâ hakkında farklı birtakım yorumlar mevcutsa da konuyla ilgili hadisler Sidre’nin, Hz. Peygamber’in Miraç’da gördüğü ve genel olarak Arabistan kirazına benzeyen fakat testi büyüklüğünde meyveleri, filin kulağı gibi yaprakları olan bir ağaç olduğunu açıkça ifade etmektedir. Mirac hadisesini anlatan bu hadislerde Hz. Peygamber, yedinci semadan sonra Sidretü’l-Müntehâ’ya vardığını ifade etmektedir ki bu da cennetin yedinci semanın üzerinde olduğu anlamına gelir.

Hız. Peygamber'in Firdevs Cenneti ile ilgili olarak yaptığı açıklamalar da cennetin yerine dair bilgiler içermektedir. Bir hadiste Hız. Peygamber, Firdevs Cenneti'nin cennetin ortası ve en yüksek yeri olup onun üzerinde Rahmân'ın Arş'ının bulunduğunu belirtmektedir. Bu ifadeden de cennetin, Arş'ın altında olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Cennetin yeri ile ilgili rivâyetleri ele alan İbn Kayyim, cennetin dördüncü veya altıncı semada olduğunu ifade eden rivâyetlerin sağlam olmadığını ortaya koyup sonuç olarak cennetin Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında, yedinci sema ile Arş arasında olduğunu belirtmektedir.

2.1.6. Kur'an Ekseninde Cennetin Boyutu Meselesi

Yeryüzü yaratıldığından bu yana ilk insanla birlikte ilahi vahye pek çok insan muhatap olmuştur. İnsanlardan bu hitaba olumlu cevap verenlerin sayılarının akıl almaz bir biçimde çok olduğu bir gerçektir. İlahi vahye karşı müspet tutumlarının da mutlaka ödüllendirileceği bir değişmez hakikattir. Bu muazzam insan topluluğunun nasıl ödüllendirileceği ve bu insanların her türlü ortamı da içeren isteklerinin nasıl karşılanacağı, nereye sığacakları sorusu hep zihinleri meşgul eden bir muammadır.

İste Kur'an insanın zihninden geçirdiği bu soruyu müşahede leminde muazzam gördüğü varlıklarla gayb leminde gerçekleşecek olan olguları benzetmek suretiyle cevap vermektedir. Çünkü O, insanın gayb âlemindeki varlıkları ancak müşahede âlemindeki semboller yardımıyla açıklanmasının mesajı anlama ve kabullenme, dolayısıyla da problemi çözme açısından çok daha etkili olacağını bilmektedir.

hret âleminin bir parçası olan cenneti Kur'an önce büyük bir mülk olarak nitelemektedir. İnsan suresinde cennetin vasıfları ve nimetleri anlatılırken "büyük bir mülk" ifadesi kullanılmıştır.

وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا

"Orada nereye baksan bir nimet ve pek büyük bir mülk görürsün" (İnsân 76/20).

Bazı müfessirler burada zikredilen mülk kelimesini geniş (el-Beydâvî, 1996:V,429), akla hayale sığmayacak ve sözle ifade edilemeyecek kadar geniş bir mülk

olarak açıklamışlardır (en-Neseî, 1996:IV,304; Ebu's-Suûd, tsz:IX,74; el-Âlûsî, 2000:XXIX,161).

Büyük mülkün ölçüsü ise bir âyette “genişliği göklerle yer arası kadar olan” (Ali İmrân/133) bir başka âyette de “genişliği gökle yerin genişliği gibi olan” (Hadîd/21) ifadeleriyle belirtilmektedir. Burada ifade edilen genişlik gerçek anlamda bir genişlik değildir. Nitekim Taberî âyetlerdeki cennetin genişliği hakkındaki ifadeyi “azameti teşbih yoluyla yere ve göklere benzetilmiştir”, şeklinde açıklamaktadır (et-Taberî, 2002:IV,116–117). Cennetin genişliği insanların bildiği bir genişlikle anlatılarak, onun genişliğinin ve alanının çok büyük olduğu ortaya konulmak istenmiştir (ez-Zemaşherî, 2003:I,415).

Eni gökler ve yer kadar olan cennetin boyutları hususunda tartışmalar yapılmış ve çeşitli fikirler ileri sürülmüştür (er-Râzî, tsz: IX, 5–6). “Eni gök ve yer kadar olan” ifadesinden maksat Allah’ın Cennetinin çok geniş olduğunu vurgulamak ve insanın zihninde ve gözünde mevcut olan uçsuz ve bucaksız gökler ve yeryüzü ile mukayese yapılarak o engin ve çok geniş olan cennete insanları teşvik etme vardır.

Cennetin genişliği konusunda Kur’ân insanların zihninde hiç soru bırakmamak üzere devamlı gözlemledikleri ve hayranlıkla izledikleri yer ve gökle bir kıyaslama yaparak onların hissiyatına hitap etmek suretiyle hayal dünyalarını harekete geçirmek istemiştir. Böylece Kur’ân o gökler kadar büyük ve yeryüzü kadar geniş olan cenneti kazandıracak güzel işler yapma hususunda insanların çalışmalarını ve bu konuda yarışmalarını teşvik etmektedir.

2.1.7. Kur’ân-ı Kerim’e Göre Cennetin Ebedîliği Bahsi

Cennetin bu zamana kadar anlatılan “mekân ve imkânlarının” olağanüstü güzellikte olusu, bu nimete mazhar olan insan tarafından, hiçbir zaman yitirilmesi arzu edilmeyen bir durumdur. Kur’ân, insanın gözlem alanının kapsamı dışında kalan bu metafizik âleme ilişkin nimetleri, onun yaşadığı dünyada bildiği argümanlardan yola çıkarak anlatmaktadır. Ancak dünya orijinli olan her şey yok olacaktır. İnsan bu yok olmayı bizzat yaşarken her gün bir şekilde gözlemlemektedir.

Cennetteki nimetlerin eksilmesi veya yok olması konusunda insanın zihin dünyasında olası bir tereddüdün oluşmaması için olsa gerek, Kur’ân’da cennet, onun nimetleri ve cennetliklerin yaşamından söz eden âyetler, mutlaka sonsuzluk ifade eden sözcüklerle bağlanmakta, bazen bu sonsuzluk vurgusu nimetlerden daha çok öne çıkarılmaktadır. Cennetin ebediliği Kur’ân’da dolaylı ve doğrudan olmak üzere iki şekilde ifade edilmektedir. Doğrudan ifade edilişi “huld” ve “ebed” sözcükleriyle.

2.1.7.1. “Huld” Kelimesi Bağlamında Cennetin Ebediliği Meselesi

“Huld”, kelime olarak, devam etmek, uzun süre kalmak, varlığını değiştirmeden muhafaza etmek (el-Fîruzâbâdî, 1987:357; er-Râgıb, 1986:220; İbn Manzur, 1994:III,164) anlamlarına gelir. Kur’ân’da hem cennet, hem de cehennemin ebediliği için kullanılmaktadır.

Cennetin ebediliğini belirtmek üzere otuz üç yerde zikredilmektedir (Abdulgâfi, 1988:300–302). Bunlardan iki yerde bizzat cennetin kendisini ifade etmek üzere “huld” lafzı kullanılmıştır:

قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءٌ وَمَصِيرًا

“Deki bu mu iyi yoksa korunanlara vaat edilen ebedî cennet (cennetü’l-huld) mi?” (Furkân 25/15).

ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ

“Oraya esenlikle girin, bu ebedilik günüdür (yevmü’l-hulûd)” (Kaf 50/34).

Bu iki kullanımının dışında cennetlikler anlatıldıktan sonra “onlar orada ebedi kalacaklardır” şeklinde dokuz yerde (Bakara 2/25,82; Âli İmrân 3/107; A’râf 7/42; Yûnus 10/26; Hûd 11/23; Enbiyâ 21/102; Mûminûn 23/11; Zuhuruf 43/49), cennetliklerin “içinde ebedi kalacakları”nı vurgulayan “hâlidîne fihâ” ifadesi ise yirmi yerde (Âl-i İmrân 3/15,136,198; Nisâ 4/13; Mâide 5/85; Tevbe 9/72,89; Hud 11/108; İbrâhim 14/23; Kehf 18/108; Tâhâ 20/76; Furkân 25/16,76; Ankebût 29/58; Lokman 31/9; Zümer 39/73; Ahkaf 46/14; Fetih 48/5; Hadîd 57/12; Mücâdile 58/22) geçmektedir.

2.1.7.2. “Ebed” Kelimesi Bağlamında Cennetin Ebediliği Meselesi

Cennetin doğrudan ebediliğini ifade eden ikinci kelime ise “ebed” sözcüğüdür. “Ebed”, dehr ile eş anlamlı olarak “mutlak zaman” anlamına gelir (Kılavuz, 1994: X,72) “Her zaman, hiç, daima, asla” gibi geleceği ifade etmek üzere olumlu veya olumsuz olarak da kullanılır (İbn Manzur, 1994:III,66). Ebed ile zaman arasında fark olduğu, zamanın parçalanabilir olmasına karşılık ebed kelimesinin süreklilik anlamı taşıdığı belirtilmiştir (Kılavuz, 1994:X,72).

“Ebed” kelimesi, Kur’ân-Kerim’de olumlu ve olumsuz olmak üzere her iki anlamda yirmisekiz yerde geçmektedir (Abdulbâki, 1988:2). Cennet ve nimetlerinin ebediliğini ifade etme bağlamında ise, sekiz âyette zikredilmiştir (Nisâ 4/57,122; Mâide 5/19; Tevbe 9/22,100; Teğâbun /9; Talâk 65/11; Beyyine 98/8).

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَّهُمْ فِيهَا
أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا ظِلِيلٌ

“İman edip salih ameller işliyenleri ise, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Orada ebedî olarak kalacaklar. Onlara orada tertemiz eşler vardır. Onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız” (Nisâ 4/57).

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعَدَ اللَّهُ
حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا

“İman edip iyi işler yapanları da altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağız, orada ebedî olarak kalacaklardır. Bu, Allah'ın gerçek vaadidir. Allah'dan daha doğru sözlü kim olabilir?” (Nisâ 4/122).

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ
اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Allah buyurdu ki: «Bu, sadıklara doğruluklarının fayda sağladığı gündür. Onlar için altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler vardır». Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş budur” (Mâide 5/119).

خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

“Onlar orada ebedi kalırlar. Çünkü en büyük mükâfat Allah katındadır” (Tevbe 9/22).

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ
وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Muhacir ve Ensar'dan İslâm'a ilk önce girenlerin başta gelenleri ve iyi amellerle onların ardınca gidenler var ya, işte Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'dan razı oldular ve onlara, altlarında ırmaklar akan cennetler hazırladı ki, içlerinde ebedi kalacaklar. İşte büyük ve muhteşem kurtuluş budur” (Tevbe 9/100).

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّعَابِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيَدْخُلْهُ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Toplanma günü için sizi topladığı zaman var ya, işte o gün, kimin aldandığının açığa çıkacağı aldanma günüdür. Kim Allah'a inanır ve yararlı iş yaparsa, Allah onun kötülüklerini örter ve onu, içinde ebedi kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur” (Teğâbün 64/9).

رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ
لَهُ رِزْقًا

“Size Allah'ın açık açık âyetlerini okuyan bir elçi (gönderdi) ki inanıp faydalı işler yapanları, karanlıklardan aydınlığa çıkarşın. Kim Allah'a inanır ve yararlı iş yaparsa (Allah) onu, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar. Allah ona gerçekten ne güzel rızık vermiştir” (Talâk 65/11).

جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا
عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ

“Rableri katında onların mükâfatı, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleridir. Orada ebedî olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte bu mükâfat, Rabbine saygı gösterene mahsustur” (Beyyine 98/8).

Bu âyetlerde cennet kelimesi, devamlı (Halidine) “خَالِدِينَ” lafzıyla birlikte kullanılmaktadır. Taberi, Beyyine suresinin sekizinci âyetindeki “orada ebedî kalıcıdırlar” ifadesini “orada ne ölecekler ne de oradan çıkarılacaklardır. Ebedî olarak orada cennete konuk olarak yaşayacaklardır” (et-Taberî, 2002:15/30,334) şeklinde, cennetteki yiyecekleri ise, “cennette yenilen yiyeceklerin tümü cennetlikler için daimidir, hiçbir şekilde kesintiye uğramayacak, zayı olmayacak ve geçici olmayacaktır. Bilakis sonsuza kadar varolacaktır” (et-Taberî, 2002: VIII,13,204) biçiminde yorumlamıştır.

Bir âyette ise, tek başına “cennette müminlerin sürekli kalacaklarını” belirtmek üzere geçmektedir. Kur’ân’da cennetin ebedîliği, “cennetliklerin oradan çıkarılmayacağı (Hicr 15/48), ölümsüz olacakları (Duhân 44/56), cennet nimet ve hizmetlerinin eksilip tükenme özelliğinde olmayıp devamlı olduğu (Ra’d 13/35; Sâd 38/54; Vâkı’a 56/17,31,32,33; İnsân 76/19) ve cennetliklerin cennette ebedî olarak kalmalarının yer ve göğün ayakta durmasına bağlanması (Hûd 11/108)” şeklinde dolaylı ifadelerle de belirtilmektedir.

لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ

“Orada kendilerine hiçbir yorgunluk gelmeyecek. Oradan çıkarılacak da değillerdir” (Hicr 15/48).

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَاهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ

“Onlar orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar. Allah onları cehennem azabından korumuştur” (Duhan 44/56).

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أَكْلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ

“Müttakilere vaad olunan cennetin misali şöyledir: Altından ırmaklar akar durur, yemişleri sürekli, gölgeleri de. İşte bu, takva yolunu tutanların âkıbetidir. Kâfirlerin âkıbeti de ateştir” (Ra’d 13/35).

إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ

“İşte bu, bizim rızığımız; muhakkak ki ona hiç tükenmek yoktur” (Sad 38/54).

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ

“Çevrelerinde, ölümsüzlüğe ulaşmış gençler dolaşırlar” (Vâkıa 56/17).

وَمَاءٌ مَسْكُوبٍ وَقَاكِهَ كَثِيرَةٌ لَّا مَقْطُوعَةٌ وَلَا مَمْنُوعَةٌ

“...Fışkıran sular; pek çok meyva arasında, tükenmeyen ve yasaklanmayan...” (Vâkıa 56/31-33).

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنثورًا

“Etraflarında ölümsüz hizmetçiler dolaşır, onları görünce saçılmış inciler sanırsın”
(İnsân 76/19).

Mutezile ekolünün bazı mensupları dışında İslam âlimleri, cennetin ve nimetlerinin Allah’ın sürekli yaratma sıfatına bağlı olarak ebedi olduğunu kabul etmişlerdir (Kılavuz, 1994:X,73).

“Allah’ın seçkin kullarına nihâyetsiz saadet vaat edildiğine göre cennet, rıza-yı ilahi, Hakk’ın cemalinin müşahede edilmesi gibi saadet vesileleri hiçbir zaman kesintiye uğramamalı, sona ermemelidir. Hz. Âdem’e üflenilen ilahi ruh ile varlık sahnesine çıkarılan insanlık âlemi yokluğa mahkum edilmemelidir” (Topaloğlu, 1993b:VII,385). Sonuç olarak Yüce Allah’ın cennetin, sakinlerinin ve nimetlerinin ebediliği hususunda müslüman ilâhiyatçılar arasında birliktelik mevcuttur.

Cennetin ebediliğini ifade eden bir başka kelime de “Ebedi olarak” anlamına gelen “Ebeden” kelimesidir. Kur’ân’da yirmi sekiz yerde geçen bu kelime dokuz yerde cennetin ebediliğini vurgulamaktadır. Bu yerlerin sadece birinde “Kalıcıdırlar” anlamına gelen “Mâkisîn” ile birlikte şeklinde kullanılmışken sekizinde ise “Halidîn” ile birlikte, şeklinde kullanılmıştır. Örneğin:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعَمَ
أَجْرُ الْعَامِلِينَ

“İman edip iyi işler yapanları, içinde ebediyen kalmak üzere zeminlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağız” (Ankebût 29/58).

Direkt olarak ebedilik ifade eden “Huld” ve “Ebeden” kelimeleri dışında cennetin ebediliğini belirten değişik kalıplar da mevcuttur. Örneğin bir âyette,

“Onlar oradan (cennetten) çıkarılacak da değildir.”,

bir başka âyette ise

“Onlar orada (dünyadayken tatmış oldukları) ilk ölümden başka artık ölümü tatmazlar.”

buyrulmaktadır

Müminlerin âhirettteki saadet yurtlarının ebedi olacağını ifade eden yukarıdaki âyetlerden farklı olarak Hûd Sûresi'ndeki bir âyette ise hem cennetin ebediliği belirtilmekte hem de buna birtakım sınırlamalar getirilmektedir. Bu âyet şöyledir:

خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ

“Bahtiyar kılınanlar ise Rabbinin dilemesi hariç, gökler ve yer durdukça ebedi olarak cennettedirler. Hiç kesintiye uğramayacak bir lütuf!” (Hûd 11/107).

Cennetin ebediliğine delil olarak daha önce verdiğimiz âyetlerin hiçbirinde özel bir istisna yokken burada hem;“Gökler ve yer durdukça” ifadesi hem de;“Ancak Rabbinin dilemesi hariç” ifadesiyle adeta cennetin ebediliği kısıtlandırılmaktadır. Cennetin ebedî olmadığını savunanların kullandıkları delillerden birisi olması sebebiyle birçok müfessir bu ifadeler üzerinde geniş açıklamalar yaparak bu ifadelerden hareketle böyle bir düşünceye kapılmanın doğru olmadığını belirtmiştir. “Gökler ve yer durdukça” ifadesiyle ilgili olarak yapılan açıklamalardan bazıları şöyledir:

Bu ve buna benzer ifadeler zaten Araplar tarafından kullanılan ifadeler olup bir şeyin “sonluluğunu” değil bilakis “ebediliğini” ifade eder. Zira Arapçada sonu gelmeyen bir şeyi ifade etmek için bu deyimın yanı sıra “Gece kararıp etrafı örtmeye devam ettiği sürece”, “Gece ve gündüz birbirini takip ettikçe”, “Denizde su var oldukça”, “Dağ yerinde durdukça” vb. deyimler kullanılır. Allah da Araplara cennetin ebediliğini ifade etmek için kendi deyimlerini kullanmıştır. Bu sebeple âyetteki bu ifadeden hareketle cennetin ebedi olmadığı sonucuna varmak yanlıştır.

“Gökler ve yer durdukça” ifadesiyle ilgili bir başka yorum da burada bahsedilen gökler ve yerin bu dünyaya ait gökler ve yer olmayıp Âhirett âlemine ait olduğu şeklindedir. Zira Kur’ân’da kıyametle birlikte dünya düzeninin tamamen bozulup göklerin ve yerin başka gökler ve yere dönüşeceği ifade edilmektedir:

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ

“Yerin başka bir yer haline getirildiği, göklerin de değiştirildiği ve (tüm insanların), gücüne karşı durulamaz olan Allah’ın huzuruna çıktıkları gün...” (İbrâhim 14/48).

Bir diğerk âyette ise şöyle bir ifade geçmektedir:

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَّبِعُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

“Bize verdiği sözü yerine getiren ve bizi, dilediğimiz bahçeye yerleşmek üzere bu yere vâris kılan Allah’a hamdolsun” (Zümer 39/74).

Görüldüğü gibi burada cennetteki arz’dan bahsedilmektedir ki bu da cennetin kendine has bir arz’ının var olduğuna delildir. Âyet dikkatlice incelendiğinde, “Gökler ve yer durdukça” ifadesiyle ilgili olarak yapılan bu ikinci açıklamaya hiçbir ihtiyaç kalmayacaktır. Zira üzerinde durduğumuz bu âyette (Hûd 11/108) bahsedilen yer ve göklerin bu dünyaya ait yer ve gökler olmadığı açıktır.

وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا ففِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرَ
مَجْدُوذٍ

“Mutlu olanlar ise cennettedirler. Orada gökler ve yer durdukça duracaklar, ancak Rabbinin diledikleri başka. (Bu) ardı arası kesilmeyen bir ihsan olacak” (Hûd 11/108).

Çünkü burada kıyametin kopmasından, dünyaya ait yer ve göklerin kökten bir değişim geçirip yepyeni bir dönemin başlamasından sonraki bir olaydan yani mümin kulların cennete girdikten sonraki durumlarından haber verilmektedir ki o zaman zaten kıyamet gerçekleşmiş ve her şey değişmiştir. Müfessir Râzî de buna dikkat çekerek “Gökler ve yer durdukça” ifadesini “insan aklının anlayamayacağı kadar uzun miktarda” şeklinde yorumlamayı tercih etmiş ve diğerk yorumları eleştirmiştir (er-Razi, tsz:III,4).

Hud Sûresi’nin yüzsekizinci âyetindeki “Rabbinin dilemesi hariç” ifadesi hakkında da çok değişik yorumlar varsa da bunlar arasından özellikle İbn Kayyim’in belirttiği yorum dikkat çekmektedir. Buna göre “Rabbinin dilemesi hariç” ifadesi, Kur’ân’ın daha birçok âyetinde olduğu gibi burada da büyük bir hakikati muhataplarının zihinlerine yerleştirme görevini yerine getirmektedir. Vurgulanan bu hakikat de mutlak otoritenin Allah’a ait olduğu, hiçbir şeyin O’ndan bağımsız düşünölemeyeceği gerçeğidir. Zira Vacibu’l-Vücut olan (Varlığı başka hiçbir sebebe bağılı olmayan) Allah dışında hiçbir şey, aslen ebedi değildir. O, cennetin “Ebedi

olmadığını”, sadece “Ebedi kılındığını” ve ebediliğinin her zaman için kendisinin meşîetine (dilemesine) bağlı olduğunu vurgulamaktadır ki cennetin “mukayyet” ebediliği, O’nun “mutlak” ebediliğine benzetilmesin. Kur’ân’da, “Rabbinin dilemesi hariç” ifadesiyle olduğu gibi şu âyetlerle de mutlak otoritenin Allah’a ait olduğu vurgulanmaktadır:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشَأِ اللَّهُ يُخْتِمْ عَلَى قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“Onlar (senin hakkında) ‘Allah adına konuşarak O’na iftira ediyor’ mu diyorlar? (O zaman sunu bilsinler ki) Eğer Allah dilerse (Ey Peygamber), senin kalbini de mühürler” (Şûrâ 42/24).

وَلَنْ شَيْئًا لَّنْذَهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا

“Eğer biz dilersek ey Peygamber, sana tüm vahyettiklerimizi ortadan kaldırırız ve sen de bu durumda bize karşı hiçbir yardımcı bulamazsın” (İsrâ 17/86).

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ
وَالْدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا
يَشَاءُ

“Görmedin mi, göklerdeki kimseler, yerdeki kimseler, güneş, ay ve yıldızlar, dağlar, ağaçlar, bütün hayvanlar ve insanlardan birçoğu hep Allah'a secde ediyor. Birçoğunun üzerine de azab hak olmuştur. Allah kimi hor ve hakir kılarlsa artık ona ikram edecek yoktur. Şüphesiz Allah dilediği şeyi yapar” (Hac 22/18).

وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَعْرِفَةِ

“Dileyen o (Kur’ân)dan öğüt alır”(Abese 80/12). Fakat yine de Allah dilemezse öğüt alamazlar...” (Müddessir 74/56).

وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

“Fakat alemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz” (Tekvîr 81/29)

İşte tüm bu âyetlerde olduğu gibi “Rabbinin dilemesi hariç” ifadesinde de Allah, her bir işin kendi iradesine bağlı olduğunu, O’nun olmasını dilediği şeyin olup, dilemediği şeyin olmayacağını beyan etmektedir. Bu ifadenin “cennetin ebedi olmadığı” fikrine delil olamayacağını hemen peşinden gelen ifade de doğrulamaktadır:

“Hiç kesintiye uğramayacak bir lütuf!” Görüldüğü gibi konumuzla ilgili olarak verdiğimiz tüm âyetler çok açık bir şekilde cennetin ebedi olduğunu bildirmektedir. Fakat bu ebedilik mutlak bir ebedilik değil, mukayyet yani Allah’ın iznine bağlı bir ebedîliktir. Bu sebeple Allah’ın “Beka” sıfatına halel getirecek bir durum da söz konusu değildir.

2.2. Kur’ân-ı Kerim’de Bahsi Geçen Cennetin İsimleri

Kur’ân-ı Kerim’de mümin kulların Âhiretteki ebedî saadet yurtlarını ifade eden tek kelime cennet değildir. Cennet kelimesi yerine kullanılan veya cenneti niteleyen birçok kelime mevcuttur. Bu kelimeler çeşitli başlıklar altında Kur’ân’daki ayetlerde geçmektedir.

2.2.1. Ravza

“Bol su kaynaklarına sahip yeşil bahçe” anlamına gelen bu kelime Kur’ân’da bir yerde tek başına, bir yerde ise “cennât” kelimesine muzaf olmak üzere iki yerde geçmektedir. Tek başına kullanıldığı âyet şöyledir:

ثَرَى الظَّالِمِينَ مُشَفِّقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ
الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ

“Yaptıkları şeyler başlarına gelirken zalimlerin, korkudan titrediklerini göreceksin.
“İman edip iyi işler yapanlar ise cennet bahçelerindedirler. Rablerinin yanında onlara diledikleri her şey vardır. İşte büyük lütuf budur” (Şûrâ 42/22).

2.2.2. Adn

“Adn” kelimesi, “ikamet etme, kendisinde sürekli ikamet edilen ve ikamette karar kılınıp sebat edilen mekân, yer” ez-Zebîdî (ez-Zebîdî, 1994:18,370; er-Râgıb;1986:488) anlamındadır. Bu kelime üzerinde âlimler “cennette bir nehir” veya “köşk” yorumunu yapmışlar, kelimenin aslının Süryanice’den Arapçaya geçtiğini ileri sürenlere göre ise “bağ” anlamına gelmektedir (Ratrut, 1988:65–66) Bu görüşlerin kritiğini yapmak konumuzun dışında olduğu için biz burada bunların detayına girmeyeceğiz.

Kelime, Kur’ân-ı Kerim’de on bir kez tekrarlanır ve her âyette “cennet” kelimesinin çoğulu olan “cennât” ile birlikte “cennâtü adn / adn cennetleri” şeklinde bir terkip olarak yer alır (Abdulgani, 1988: 570). Söz konusu âyetlerden ikisini örnek verelim:

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ

“Onlar, içlerinden ırmaklar akan adn cennetlerine gireceklerdir. Orada diledikleri her şey onların olacaktır. İşte Allah muttakileri böyle ödüllendirir” (Nahl 16/31).

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ

“Onlar, adn cennetlerine gireceklerdir. Orada altın bilezikler ve incilerle süsleneceklerdir. Orada elbiseleri ise ipekten olacaktır” (Fatır 35/33).

“Adn” kelimesi, cennetin bir bölümünün adı olabileceği gibi, kelimenin kökünde bulunan “ikamet, sebat ve devam” anlamı ve Kur’ân’da her tekrarlandığı yerde “adn cennetleri” şeklinde geçmesi, ayrıca cennetin nimetleri bağlamında zikredilen genel özelliklerinin yaklaşık olarak buralarda da belirtilmesi nedeniyle cennetin tamamınındı olması da mümkündür (İbn Kayyım, 2004: 131; Topaloğlu, 1993b: VII, 376-377).

2.2.2.1. Adn Cennetinin Özellikleri

Adn cennetiyle ilgili olarak Kur’ân-ı Kerimdeki ayetler oldukça fazladır. Bu ayetler söz konusu olduğunda genelde Adn cennetinin tasvir edildiği ayetlerin devamında bu cennete girecek insanların özellikleri de belirtilmektedir. Buna göre Adn cennetine girecek olan insanların özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

a) İçlerinde güzel meskenlerin olması;

وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara, altlarından ırmaklar akan cennetler vaad buyurdu. Orada ebedi kalacaklardır. Hem de Adn cennetlerinde hoş meskenler vaad etmiştir. Allah’ın rızası ise hepsinden büyüktür. İşte asıl büyük kurtuluş da budur” (Tevbe 9/72).

يَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلُكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Eğer böyle yaparsanız Allah) sizin günahlarınızı bağışlar ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerinde hoş yerlere koyar. İşte büyük kurtuluş budur” (Saff 61/12).

b) İçlerinden ırmakların akması;

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ

“O girecekleri yer, Adn cennetleridir ki, altından ırmaklar akar. Orada Allah'tan korkanlara diledikleri nimetler vardır. İşte Allah, takva sahiplerini böyle mükâfatlandırır” (Nahl 16/31).

أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا

“İşte onlara Adn cennetleri vardır; altlarından ırmaklar akar, orada altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekliden yeşil elbiseler giyerek koltuklar üzerine dayanıp kurulacaklar. O ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!” (Kehf 18/31).

جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى

Adn cennetleri vardır ki, altlarından ırmaklar akar, onlar, orada ebedî olarak kalacaklardır. Ve işte bu, (küfür ve isyandan) arınanların mükâfatıdır (Tâhâ 20/76).

جَزَاءُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ

“Rableri katında onların mükâfatı, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleridir. Orada ebedî olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte bu mükâfat, Rabbine saygı gösterene mahsustur” (Beyyine 98/8).

c) Oradakilerin her isteğinin karşılanması;

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ

“O girecekleri yer, Adn cennetleridir ki, altından ırmaklar akar. Orada Allah'tan korkanlara diledikleri nimetler vardır. İşte Allah, takva sahiplerini böyle mükâfatlandırır” (Nahl 16/31).

d) Oraya girenlerin altın bileziklerle süslenmeleri, ince ipekten yeşil giysiler giymeleri, koltuklarına kurulmaları;

أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا

“İşte onlara Adn cennetleri vardır; altlarından ırmaklar akar, orada altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekliden yeşil elbiseler giyerek koltuklar üzerine dayanıp kurulacaklar. O ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!” (Kehf 18/31).

e) Giysilerinin ipek olması, takılarının inci altın bilezik olması, orada gam ve tasanın bulunmaması;

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ

“Onlara Adn cennetleri vardır. Onlar oraya gireceklerdir. Orada altın bilezikler ve incilerle süsleneceklerdir. Orada elbiseleri de ipektir. Onlar orada şöyle derler: «Hamd olsun Allah'a, bizden o üzüntüyü giderdi. Gerçekten Rabbimiz çok bağışlayıcı ve şükrün karşılığını vericidir.» «Lütfundan bizi durulacak bir yurda kondurdu. Burada bize yorgunluk gelmeyecek, burada bize usanç gelmeyecektir»” (Fatır 35/33-35).

f) Kapılarının cennetliklere açık olması, oradakilerin koltuklarına kurularak birçok meyve içki istemeleri, yanlarında ise bakışlarını sadece kendilerine yönelten yaşıt dilberlerin olması ve bu rızkların ebedi olması;

جَنَّاتٍ عَدْنٍ مَّفْتَحَتٍ لَهُمُ الْبَابُ مُتَكِنِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَثَرَابٌ هَذَا مَا تُوْعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ

“Bütün kapıları kendilerine açılmış olan Adn cennetleri vardır. İçlerine kurularak orada birçok yemişle, bambaşka bir içki isteyeceklerdir. Yanlarında da bakışları yalnız kocalarına dönük hep aynı yaşta dilberler vardır. O hesap günü için size vaad edilen işte budur. İşte bu, bizim rızkımız; muhakkak ki ona hiç tükenmek yoktur” (Sâd 38/50-54).

g) Muttakiler için hazırlanmış olduğu ve orada sadece barış ve esenliğin oluşu, sabah akşam rızıklarının hazır olması ve bu cennetin Allah tarafından kullarına giyaben vaad edilmiş olması;

جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا

“O cennet, Rahmân (olan Allah)ın kullarına görmedikleri halde vadettiği «Adn» cennetleridir. Şüphesiz O'nun vaadi mutlaka yerini bulacaktır. Onlar orada boş bir söz işitmezler. Ancak «Selâm» işitirler. Orada sabah akşam rızkları da hazırdır. İşte kullarımızdan takva sahibi olanlara vereceğimiz cennet budur” (Meryem 19/61-63).

h) Günahlardan arınanlara tahsis edilmesi;

جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى

“Adn cennetleri vardır ki, altlarından ırmaklar akar, onlar, orada ebedî olarak kalacaklardır. Ve işte bu, (küfür ve isyandan) arınanların mükâfatıdır” (Tâhâ 20/76).

e) Cennetlik olanların iyi olan baba, eş ve çocuklarıyla beraber bu cennetlere girmesi, meleklerin her kapıdan kendilerinin yanlarına varmaları ve onlara selâm verip kutlamaları ve cennetliklerin burada ebedi olarak kalmaları

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"Rabbimiz, onları ve babalarından, eşlerinden, çocuklarından iyi olan kimseleri onlara söz verdiğin Adn cennetlerine koy. Kuşkusuz üstün olan ve hikmet sahibi olan sensin sen!" (Mü'min 40/8)

“İkamet etmek, yerleşmek, kalmak” anlamına gelen fiilinden mastar olan ‘adn kelimesi, bir tamlama ile olmak üzere Kur’ân’da on bir âyette geçmektedir. Örneğin:

جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ

“Onların Rableri katındaki mükâfatları altlarından ırmaklar akan Adn cennetleridir” (Beyyine 98/8).

Râgıb, terkiğini, “Sürekli kalınacak bahçeler” şeklinde açıklamaktadır. Kimi âlimler ‘Adn Cenneti’nin, tüm cennetler içinden sadece bir çeşit cennetin ismi olduğunu iddia etse de tercih edilen görüş, bunun tüm cennetleri kapsayan bir ifade olduğudur. Râzî de “Adn” kelimesiyle ilgili olarak bazı rivâyetleri serdettikten sonra

son olarak kendi vardığı sonucu belirterek cennetlerin hepsinin “Adn Cenneti” olduğunu, yani oraya girenlerin orada temelli kalacaklarını ifade etmektedir.

جَنَّاتِ عَدْنٍ مَّفْتَحَةٌ لَهُمُ الْأَبْوَابُ

"Kendilerine kapıları açılmış Adn cennetleri vardır" (Sâd 38/50).

İşte "o güzel gelecek" kavramının açıklaması bu âyetten itibaren yapılmaktadır. Adn cennetleri, "mutluluk bahçeleri" olarak da tercüme edilebilir. Bu ifade Kur'ân'da onbir yerde geçmektedir. Bu onbir yerin ilki burada geçmiştir. Adn kelimesi, cennetin sıfatı olarak kullanılmaktadır (Bayraklı, 2001, XVI:283).

Adn cennetlerinin bu âyette açıklanan özelliği kapılarının muttakîlere veya oraya girmeye hak kazananlara açık olmasıdır. Takva denen ruh olgunluğu ve mükemmel kulluk, Adn cennetinin kilitlerini alıyor ve o kapıları açıyor (Bayraklı, 2001, XVI:284). Takva denen ruh olgunluğuna sahip olanlar öyle manevî güce sahiptirler ki cenneti yanlarına getireceklerdir. Bunun anlamı şudur: Onlar, cehenneme götürülmeyecekler; cennet onlara getirilecektir:

وَأَزَلَفَتْ الْجَنَّةَ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ

"Cennet de takva sahiplerine yaklaştırılır. Onlardan uzak olmayacaktır" (Kaf 50/31).

Cennet kelimesi çoğul olduğuna göre, "Adn cenneti" ikiden fazla olacaktır. Kapılarının bu insanlara açık olması, birilerine de kapalı olması demektir (Bayraklı, 2001, XVI:284).

مُتَّكِنِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ

"Orada koltuklara yaslanırlar. Bir çok meyve ve içecek isterler"(Sâd 38/51).

Adn cennetinin özellikleri içinde, muttakîlerin yaslanacakları yerler olacaktır. Bu yerlerin koltuklar ve tahtlar olduğu Yâsîn suresi elli altıncı ayette belirtilmiştir:

هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكُونُونَ

"Kendileri ve eşleri gölgelerde koltuklar üzerine kurulmuşlardır" (Yâsîn 36/56).

مُتَكِنِينَ عَلَى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ

"Yeşil yastıklara, harikulade döşemelere yaslanırlar" (Rahmân 55/76).

Onun için salt mana verirken "koltuk" kelimesini ilave etmiş olduk. Koltuklarına dayanmış oldukları halde meyve içecek ve isteyeceklerdir. Yüce Allah, Adn cennetlerini anlatırken, bizim bu dünyada kavramına sahip olduğumuz ve tecrübesini yaşadığımız hayatımıza giren eşyaları kullanmaktadır. Yemiş ve içecek şeyleri isteyeceklerdir» Aynı ödülün daha geniş bir şekli Muhammed suresi onbeşinci âyette açıklanmıştır (Bayraklı, 2001, XVI:284).

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"Rabbimiz, onları ve babalarından, eşlerinden, çocuklarından iyi olan kimseleri onlara söz verdiğin Adn cennetlerine koy. Kuşkusuz üstün olan ve hikmet sahibi olan sensin sen!" (Mü'min 40/8)

Melekler, mü'minler için "Adn cennetine girmelerini Allah'tan dileyceklerdir. Mü'minlerin de Adn cennetine girebilmek için gerekli olan amelleri yerine getirmiş olmaları gerekiyor. Ra'd sûresinin ondukuz ve yirmi dördüncü âyetlerine bakıldığında adn cennetine girecek insanların ne gibi özelliklere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu âyetlerde, Adn cennetlerine gidecek olanların amelleri açıklanmaktadır: Allah'ın indirdiğinin hak olduğunu bilmek ve inanmak, aklını kullanarak düşünmek, yaptığı antlaşmayı bozmamak, Allah'ın bitişmesini emrettiği şeyleri bitıştirmek, Allah'a saygı duymak, kıyamet gününün kötü hesabından korkmak, Allah için sabretmek, namazı kılmak, gizli ve aşikâr infak etmek, kötülüğü iyilikle savmak bu amelleri teşkil etmektedir.

Ayrıca Tevbe suresi yetmişbir ve yetmişikinci ayette de şu ameller bu cennetler için öngörülmektedir: İyi emretmek, kötüden sakındırmak, zekâtı vermek, Allah'a ve peygamberine itaat etmek. Namaz. Kehf suresi otuz ve otuzbirinci ayette de imân edip güzel davranışlarda bulunan ve güzel işler yapanlara Adn cennetlerinin verileceği ifade edilmektedir. Adn cennetlerinin bir özelliği de oraya girecek olan kişinin ana-babası, eşi ve çocukları da iyi ise onun yanına verilmiş olmasıdır. Bir bakıma üç nesil bir araya getirilmektedir. Melekler, Yüce Allah'ın azîz ve hakîm sıfatlarını anarak ve o sıfatlar

gereği bu ödülü mü'minlere vermesi dileğinde bulunmaktadırlar. Meleklerin kendileri için Allah'tan af dilemeleri ve onlara Adn cennetini verme duasını yapmaları onlar için büyük bir şeref olmaktadır. Meleklerin yaptığı duaların içeriği, aftan, cehennemden korunmaktan ve Adn cennetlerine konulmaktan, kötülüklerden korumaya giden bir dizi dileklerden oluşmaktadır (Bayraklı, 2001, XI:474).

Yüce Allah, seçip kitabını miras olarak verdiği kullarından orta yolu tutanlara ve Allah'ın izni ile iyilikte öne geçenlere vereceği ödülleri bu üç âyette açıklamaktadır: Bu cennetler büyük saadetin ve esenliğin elde edildiği cennetlerdir. Bir bakıma Yunus suresi yirmibeşinci ayette belirtilen çağrıya uyanların yurdu olmaktadır. “Allah, kullarını esenlik yurduna çağırıyor.” İşte bu çağrıya uyup, barışa, güvene, teslimiyete ve rahmete koşup onları hayata geçirenler, âhirette de esenlik yurduna gireceklerdir. Adn cennetlerinin özelliklerinin neler olduğu da âyetin devamında ve sonraki âyetlerde ifade edilmektedir (Bayraklı, 2001, IX;515).

Aslında Yüce Allah, verdiği kitap mirasına sahip çıkanların ürettikleri amellerin değerini bu şekilde açıklamaktadır. Bu ifade, onların kalıcı olması, eskimemesi ve nerede olurlarsa olsunlar değerlerini korumaları anlamına gelmektedir. Altın, inci ve ipek çamurda da olsa değerini kaybetmemektedir. İyi amellerin, kötü amellerin oluşturduğu çamurun içinde de olsa asla değerini kaybetmeyeceğine işaret edilmektedir. İşte bir ödül olan Adn cennetinin içindeki ödülleden bir kısmı bunlardır. Âyette geçen “ehalle” kelimesi, “kondurdu, indirdi ve yerleştirdi” anlamlarına gelmektedir, mesafe “yorgunluk”, lügûb da “usanç ve bitkinlik” demektir. Bu dünyada iyiyi, güzeli, doğruyu ve hakkı hayata geçirebilmek için kötüler onları yordu ve bitkin hale getirdi; ama onlar, Allah uğruna durmaksızın ve bitkinlik duymaksızın çalıştılar. Onların bu çalışmaları onlara, yorgunluğun olmadığı ve bitkinliğin duyulmadığı bir yaşam ortamını getirmiştir. Demek ki, Adn cenneti yorgunluğun ve bitkinliğin olmadığı bir yerdir ve bir ödüldür (Bayraklı, 2001, IX;516-517).

Sonuç olarak denilebilir ki, iyiyi, doğruyu, güzeli ve hakkı hayata geçirenlerin amelleri kaybolmayacak, âhiret yurdunda çeşitli ödüllere dönüşecektir. Yüce Allah, bu âyetleri ile insanları teşvik etmekte, onlara güzel bir gelecek sunmakta ve onları o güzel geleceğe davet etmektedir. Beşerî düşünceler veya felsefeler böyle bir geleceği

sunamadığı için din olamamaktadır. Âhireti olmayan bir sistem din olamaz. İnsanlara güzel bir gelecek sunarsanız, onlar size inanırlar ve bağlanırlar. Yüce Allah insanın bu tabiatını bildiği ve o tabiatı da kendisi yarattığı için bu açıklamaları yapmaktadır (Bayraklı, 2001, IX:517).

2.2.3. Firdevs

Firdevs kelimesi aslen Farsça olup, Arapçalaşmış bir sözcüktür. Kelimenin aslının Süryanice, Yunanca, Rumca veya Habeşçe olduğu görüşünü ileri sürenler de vardır (Ratrut, 1988:29–30; Salih, 1998:37). Kelime lügatte “Her çeşit süs, güzellik ve nimetlerin tamamını kendisinde bulunduran bostan ve bahçe”(ez-Zebîdî, 1994:VIII,392; İbrâhim, 1986:680) olarak ifade edilmiştir. Taberî ise Ka'b'dan rivâyetle, “içinde üzüm bağlarının bulunduğu bahçe” olarak tanımlamaktadır (et-Taberî, 2002:XVI,36).

Kelime yasayan tüm dillerde kullanılmaktadır (Salih, 1998, 37). Kelime Kur'ân-ı Kerim'de iki âyette geçmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا

“İnanıp iyi işler yapana gelince Firdevs cennetleri de onlara konak olmuştur” (Kehf 18/107).

الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Onlar Firdevs'e vâris olacaklar, orada ebedî kalacaklardır” (Mü'minûn 23/11).

Kur'ân-ı Kerim'de Firdevs cennetiyle ilgili yukarıda zikredilen birinci âyetin bağlamında, kâfirlerin ilâhi mesaj ve Allah'ın elçilerine karşı olumsuz davranış ve tutumları karşılığında ceza olarak cehenneme atılacakları vurgulandıktan sonra imân edip iyi işler yapanların da mükâfat olarak Firdevs cennetlerine konulacakları, orada ebedî kalacakları ve oradan ayrılmak istemeyecekleri belirtilmektedir.

İkinci âyetin öncesinde ise, kurtuluşa eren müminlerin özellikleri sıralanmakta ve bu özellikleri yerine getirenlerin Firdevs cennetine vâris olacakları ve orada ebediyen kalacakları müjdelanmaktadır. Buna göre, namazlarında huşu içinde olanlar,

boş ve yararsız şeylerden yüz çevirenler, zekatını verenler, iffetlerini koruyanlar, emanetlerine ve ahidlerine riayet edenler, namazlarını muhafaza edenler Firdevs cennetine varis olan insanların özellikleridir. İkinci âyetin sonunda ve birinci âyetin peşinden gelen âyette yer alan “orada ebedî kalacaklardır” ifadesinden yola çıkarak her iki âyette geçen Firdevs kelimelerinin âhiret cennetini ifade ettiğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda bu kelime cennetin tamamını ifade eden bir isim olabileceği gibi onun bir çeşidi, ortası, en yüksek ve en değerli bir bölümünün adı da olabilir.

“İçinde her türlü ağacın, özellikle de üzüm bağlarının bulunduğu büyük bahçe” anlamına gelen Firdevs kelimesinin aslen Arapça olduğunu iddia eden dilciler olduğu gibi Arapçaya Rumca’dan veya Farsça’daki Pairi-daeza kelimesinden geçmiş olabileceğini savunanlar da vardır. Firdevs’in, cennetin tamamını ifade eden bir isim olduğuna dair görüşler mevcut ise de onun cennetin ortası, en yüksek ve en değerli yeri olduğu görüşü sahih hadislerle desteklendiğinden tercih edilen görüş olmuştur. Bu hadislerde Hz. Peygamber, Firdevs’in, Cennetin ortası ve en üstün derecesi olduğunu söylemekte ve müminlere Allah’tan onu istemelerini tavsiye etmektedir.

On birinci âyetteki vâris olma ise, âhiretle alakalı ve bunun Firdevs denen cennet olacağı zaten anlaşılmaktadır. Firdevs kelimesi, Râzî’nin naklettiğine göre Habeşçe de “cennet” anlamına gelmektedir (Bayraklı, 2001, XIII;193).

Mücâhid, Firdevs kelimesinin Rumca’da “bahçe” anlamına geldiğini; Ferrâ da, onun Arapça’da “cennette bir bahçe” anlamında bir kelime olduğunu söylemektedir. Buhârî’nin, Cihâd beş’te naklettiği hadise göre, Hz. Peygamber Firdevs cennetinin en üstün cennet olduğunu söylemiştir (Bayraklı, 2001, XIII:65).

Âyette geçen nüzülâ kelimesi, “makam, konak, ağırlanma yeri” anlamına gelmektedir. Bu insanların ağırlanma yeri Firdevs cennetleri olacaktır. Demek ki insanların gerçek imân ve iyi amelleri mahşerde cennete dönüşmektedir. İnsan cennetini bu dünyadan öteki dünyaya götürmektedir. Cennet de imân ve amellerle oluşturulmaktadır (Bayraklı, 2001, XIII:65).

“Uzun süreli kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler.”

Yüce Allah Firdevs cennetlerinin özeliğini de bu âyetle anlatmaktadır. Orada uzun süre kalınacak ve insanlar oradan ayrılmak istemeyeceklerdir. Âyette geçen hivelâ kelimesi “yer değişimi” anlamına gelmektedir. “Mekân” ile kullanılınca, “yerinden ayrılmak” manasını ifade eden bu kelimenin “dönmek” manası da vardır. Burada şu soruyu sormamız gerekiyor: Firdevs cennetlerinden ayrılma ihtimali var mıdır da Yüce Allah onların oradan ayrılmak istemeyeceklerini söylemektedir? Hûd suresi yüzyedi ve yüzsekizinci ayetlere bakınca onların da bir sonu olduğunu görmüş olacağız. Konu o âyetlerde detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Gerçek imân ve iyi amel de bu ödüllere dönüşmekte ve o ödülleri getirmektedir (Bayraklı, 2001, IX:65).

2.2.4. Hüsna

Cennetin Kur’ân’da zikredilen isimlerinden biri de “el-Hüsna”dır. Hüsna, kelimesi sözlükte iyilik, güzel sonuç (el-Fîruzâbâdî, 1987, 1535), daha güzel, daha iyi, en güzel, en iyi (el-Fîruzâbâdî, 1987:1535; İbn Manzur, 1994:XIII,115) anlamlarına gelmektedir.

Ünlü dil bilimci İbn Manzûr “el-Hüsna” kelimesinin “cennet” anlamına geldiğini belirtmektedir (İbn Manzur;1987:XIII,115). Kelimenin cennet anlamında kullanıldığı âyetlerden (Nisa 4/95; Yunus 10/16; Ra’d 13/18; Necm 53/31; Hadîd 57/10) bir tanesini örnek olarak ele alabiliriz:

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Güzel davranışlara cennet (el-hüsna) ve daha fazlası (ziyade) vardır” (Yûnus 10/26).

Taberî “el-Hüsna” kelimesinin anlamı hususunda ihtilafları zikrettikten sonra bu kelimenin “cennet” anlamına gelebileceğini ifade eder (et-Taberî, 2002:XI,138). Ebû Hayân (ö.754/1353) ise Taberî’nin bu açıklamasına dayanarak el-Hüsna kelimesinin bütün güzellikleri içeren umum ifade eden bir kelime olduğunu ve cennet anlamı içermediğini belirtir. Ancak Taberî’nin tefsirine baktığımızda onun el-Hüsna kelimesini değil de “ziyâde” kelimesinin umum ifade ettiğini belirttiğini görürüz (Hayyan, 1992:VI,43; et-Taberî, 2002:XI,138).

Vâhidî (ö.468/1075) ise, el-Hüsna'yı cennet, ziyâde kelimesini ise “Allah’ın yüzüne bakmak olarak yorumlar (el-Vâhidî, 1995:I,465) Âlûsî de kelimeyi cennet olarak açıklar (el-Âlûsî, 2000:XI,137). İbni Kesir de “el-Hüsna” kelimesini “cennet”, “ziyâde” kelimesini ise “Allah’ın yüzüne bakmak (O’nun cemâlini seyretmek)” olarak ifâde etmektedir (İbn Kesir, tsz:IV,199). Elmalılı, âyette geçen “el-Hüsna” kelimesini “cennet”, “ziyâde” kelimesini ise “mağfiret, Rıdvan ve Allah’ın cemâlini müşahade etmek” şeklinde yorumlamıştır (Yazır, tsz:IV,1704).

Bekir Topaloglu ise “hüsna kelimesinin cennet anlamına geldiği müfessirlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir” diyerek, “el-Hüsna kelimesine yukarıda zikredilen âyetin dışında yer aldığı on âyette de bu manayı vermek mümkündür” değerlendirmesini yapmaktadır (Topaloğlu, 1993b:VII,377).

el-Hüsna kelimesi Kur’ân’da cennet anlamına geldiği yerlerde su özellikleri ile ön plana çıkmaktadır: Cennetliklerin orada yüzlerine hiçbir şekilde bir kara bulaşmayacak, hor ve hakir görülmeyecekler ve orada ebedi kalacaklardır. Bu konuyla ilgili olarak Kur’ân’da geçen ayetler şu şekildedir:

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzeli ve daha fazlasıyla karşılık vardır. Yüzlerine ne kara bulaşır, ne de aşağılanırlar. Cennet ehli işte bunlardır. Orada ebedi kalacaklardır” (Yûnus 10/26).

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَىٰ

“Göklerde ve yerde bulunanlar hep Allah’ındır. Bu, Allah’ın, kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandırması, güzel davrananları da daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir” (Necm 53/31)

Hüsna cennetini hak edenler cehennemden uzaklaştırılacaklar, orada cehennemin uğultu ve hışırısını duymayacaklar, ebedi olarak canlarının çektiği nimetlerden yararlanacaklar, en büyük korku onları endişelendirmeyecek ve melekler orada kendilerini, “işte, bu size vaat edilen gününüzdür” diyerek karşılayacaktır.

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِّنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَرَقُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاَهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

“Şüphesiz katımızdan kendileri için güzel şeyler takdir edilmiş olanlar, işte oradan (cehennemden) uzak tutulanlardır. Bunlar onun (cehennemin) uğultusunu bile duymazlar. Canlarının istediği şeyler içinde temelli kalırlar. O en büyük korku bunları üzmez; kendilerini melekler: «Size söz verilen gün işte bugündür» diye karşılarlar” (Enbiyâ 21/101-103).

Yine Kur’ân’a göre bu cennet, inanıp din uğruna gayret edenlere söz verilmiş olup (Nisa 4/95; Hadîd 57/10), oraya Rablerinin çağrılarına icabet edenler konulacak (Ra’d/18), inanıp iyi işler yapanlara bu cennet ödül olarak verilecek (Kehf 18/88), güzel davrananlar oraya gireceklerdir (Yûnus 10/26; Necm 53/31). Sonuç olarak, “el-hüsna” sözcüğünün yukarıdaki değerlendirmelerin ışığında bazı âyetlerde cennet anlamında ve ona işaret eden bir isim olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.5. Cennetü’n-Naîm

Naîm, “İnsana mutluluk veren maddî ve manevî tüm güzellikler, bol nimet” demektir. Buna göre Cennetü’n-Naîm, “Mutluluklarla, mutluluk veren her türlü şeyle dolu bahçe” anlamına gelir. “Naîm” cenneti Kur’ân-ı Kerim’de on bir ayrı yerde tekrarlanmaktadır. Bunların ikisinde “cennetü naîm” (Vâkı’a 56/89; Meâric 70/38), birinde “cennetü’n-naîm” (Suarâ 26/85), sekiz yerde ise “cennâtü’n-naîm” (Mâide 5/65; Yûnus 10/9; Hacc 22/56; Lokman 31/8; Saffât 37/43; Tûr 52/17; Vâkı’a 56/12; Kalem 68/34) şeklinde cennet kelimesiyle birlikte tamlama olarak, iki yerde de tek başına “naîm” biçiminde geçmektedir (İnfitar 82/13; Mutaaffifyn 83/22).

“Naîm” kelimesi “bolluk, saadet, mutluluk, refah, huzur, mutlu bir hayat” anlamına gelen nimet kelimesinden daha kapsamlı bir içeriğe sahiptir (el-Fîruzâbâdî, 1987:1500-1501). Naîm, insana mutluluk veren maddî ve manevî bütün güzellikleri ifade etmektedir. Buna göre cennâtü’n-naîm, ‘mutluluklarla dolu cennetler’ manasına gelir. Naîm kelimesinin bir âyette cehennemin isimlerinden olan ‘cahîm’in mukabilinde kullanılması (İnfitar 82/13) diğer bir âyette de cennetle ilgili tasvirin baş tarafında tek başına yer alması (Mutaaffifin 83/22) onun cennet isimlerinden biri gibi kabul edilebileceğini göstermektedir (Topaloğlu, 1993b:VII,376).

İbn Kayyım, “Nâim Cenneti”nin içinde bulunan maddi ve manevî bütün nimetleri esas alarak bu nimetlerin cennetlerin hepsinde bulunması nedeniyle onun bir cennetin adı olabileceği gibi cennetlerin tümünün adı da olabileceği değerlendirmesini yapmaktadır (İbn Kayyım, 2004:133).

Kur’ân’ı incelediğimizde “Nâim Cenneti”nin şu özelliklerle anlatıldığını görürüz: Allah’ın samimi kulları için nâim cennetlerinde canlarının çektiği çeşit çeşit bitip tükenmeyen meyveler bulunmakta, orada bu kullar altından ve çeşitli mücevherlerden islenmiş tahtlar ve koltuklar üzerinde karşılıklı oturmakta, sohbet etmekte ve etrafı seyretmektedirler. Hemen önlerinde akan kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılmakta, içenlere lezzet veren ve berrak olan fakat sersemletme ve sarhoş etme özelliği olmayan bir içki onlara sunulmaktadır. Yanlarında ise eşleri yer almaktadır. Ayrıca nâim cennetine giren Salih kullar orada canlarının çektiği etten diledikleri kadar yiyecekler, onlar için kiraz, kökünden tepesine kadar dizilmiş muzlar ve türlü meyveler olacak, orada onlara hizmet eden hizmetçiler bulunacak ve onlar uzun gölgeler altında fişkıran pınarların olduğu bu cennette zevk içinde yasayacaklardır. Cennet ehli burada boş söz ve lakırdı duymayacak onların orada duyacakları söz ancak selâm olacaktır (Saffât 37/41–49; Tûr 52/18,19,20,22,23,24; Vâkı’a 56/10–37; Mutaaffîfîn 83/22-289).

Sonuç olarak, Nâim Cennetine inanıp yararlı ve güzel işler yapan (Yunus 10/9; Hac 22/56; Lokman 31/8), muhlis (Saffât 37/40), sâbık (Vâkı’a 56/10) , mukarreb (Vâkı’a 56/11,48), muttaki (Tûr 52/17; Kalem 68/34) ve ebrâr (İnfitar 82/13; Mutaaffîfîn 83/22) olan insanların girecek ve orada ebedî olarak kalacaklardır (Lokman 31/9). Nâim Cenneti’nin Kur’ân-ı Kerim’deki kullanımını ve bu âyetlerin bağlamalarını dikkate alarak bu terkinin cennetin bir adı olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.5.1. Nâim Cennetine Gidecek Olanlar

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ خَالِدِينَ فِيهَا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Fakat imân edip de salih amel işleyenlere gelince, onlar için nimet cennetleri vardır. Onlar orada ebedî olarak kalacaklardır. Bu, Allah'ın gerçek bir vaadidir. O, çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir” (Lokman 31/8-9).

Yüce Allah, ritm psikolojisi gereği rüsvay edici ve elem verici azap ile muamele görecek olanların inanç, psikolojik ve davranış yapılarını ele aldıktan sonra, imân edip yararlı iş işleyenlerin ödülünü gündeme getirmektedir. Yüce Allah, bu insanlara bir söz vermekte ve bu sözün onlara nimet cennetlerini vereceği müjdesini içermekte olduğuna işaret etmektedir. Bu insanlar, kendilerine vadedilen nimet cennetlerinde çok uzun süreli olarak kalacaklardır (Bayraklı, 2001, XV:124). Nimet cennetleri, âhirette Allah'ın tüm nimetlerinin sergileneceği cennetlerdir. Biraz daha ileri gidersek, nimet cennetleri, peygamberlerin de istediği cennetlerdir. Peygamberlerin nimet cennetlerini istediği bilgisi Hz. İbrahim'in duasından anlaşılmaktadır.

Beni, nimet cennetlerinin vârislerinden kıl” (Şu'arâ 26/85). O zaman, imân edip yararlı işler yapanların “nimet cennetlerinde” peygamberlerle beraber olacaklarını söyleyebiliriz. Burada şu soruyu sormakta yarar vardır: Nimet cennetlerine kimler, hangi amelleriyle gireceklerdir? Sorunun cevabını şu âyetlerle verebiliriz (Bayraklı, 2001:125):

a) İman edip takvaya erenler (Mâide 5/65). Buradaki takva, tüm haramlardan uzak durmayı ve Allah'ın emirlerini yerine getirmeyi ifade etmektedir.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ النَّعِيمِ

“Eğer kitap ehli imân etmiş ve layıkıyla korunmuş olsalardı, onların kötülüklerini örter, nimeti bol olan cennetlere koyardık.”

b) İman edip yararlı iş işleyenler (Yûnus 10/9; Hacc 22/56; Lokmân 31/8).

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ

“Hiç şüphesiz imân edip salih ameller işleyenleri, imânlarından dolayı Rableri hidâyete erdirir. Naîm cennetlerinde altlarından ırmaklar akar durur” (Yunus 10/9).

الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ

“O gün hükümrânlık yalnız Allah'ındır, O aralarında hükmünü verir. Artık imân edip yararlı iş işleyenler nimet cennetlerindedirler” (Hac 22/56).

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ

“Fakat imân edip de salih amel işleyenlere gelince, onlar için nimet cennetleri vardır” (Lokman 31/8).

c) Takva sahipleri (Tûr 52/17; Kalem 68/34).

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ

“Şüphesiz (günahlardan) korunanlar da cennetlerde, nimetler içindedirler” (Tûr 52/17).

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ

“Kuşkusuz korunanlar için de, Rableri katında nimetleri bol bahçeler vardır” (Kalem 68/34).

d) Allah’a yakın olanlar (Vâkıa 56/89).

فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةُ نَعِيمٍ

“Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır.”

e) İyiler (İnfitâr 82/13).

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ

“Şüphesiz ki, iyiler Naîm (Cenneti) içindedirler.”

Burada verilen özelliklerin olmazsa olmazını “imân” teşkil etmektedir. Takva, iyi işler yapmak, Allah’a yakın olmak ve iyi olmak ve imâna ilâve edilen davranışlar bütünüdür. “Allah’a yakın olanlar” diye isimlendirilen mukarrabin; “sakınan” anlamına gelen muttaki; “iyiler” anlamına gelen ebrâr kavramları, aslında aynı davranışlara sahip olan insanları ifade etmektedir. Bütün bu isimler “ruh olgunluğunun doruk noktasında olan kâmil insan” anlamına gelmektedir. Bu insanların amelleri, ahlâkı sağlam imân üzerine oturtmakta ve onunla yönlendirmektedir (Bayraklı, 2001, XXI:125).

“Nimet cennetleri” ifadesinde dikkat edilmesi gereken husus, cennetin çoğul olmasıdır. Biz bu cennetlere “mutluluk cennetleri” diyebiliriz. Demek ki nimet cenneti

tekil olarak kullanıldığı gibi çoğul olarak da kullanılmaktadır. Hz. İbrâhim'in. Şu'arâ suresi seksenbeşinci ayetteki duası bu cennet isteğinin tekil olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Bu ödüllendirmeyi gücü her şeye yeten ve hikmetin kaynağı olan Yüce Allah yapacaktır (Bayraklı, 2001, XXI:125).

2.2.6. Cennetü'l-Huld

“Ebedilik bahçesi” anlamına gelen bu terkip cennetin ebedilik özelliğini vurgulayan bir ifadedir. Zira cennet ehli orada geçici değil, kalıcıdır. “Cennet” ve “huld” kelimelerinden oluşan ve “ebedilik cenneti” anlamına gelen bu terkip, cennetin sonsuzluğunu ifade etmek üzere cennete isim olmuştur. Cennetin kendisinin, nimetlerinin ebedî olarak devam edeceğini ve sakinlerinin orada sonsuza kadar yaşayacağını ifade etmektedir. Bu terkip Kur'ân-ı Kerim'de yalnızca bir âyette geçmektedir.

قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءٌ وَمَصِيرًا

“De ki; bu mu iyi yoksa (Allah'ın azabından) korunanlara vaat edilen ebedî cennet (cennetü'l-huld) mi? Orası onlar için bir mükâfat ve gidilecek yerdir” (Furkân 25/15).

Bekir Topaloğlu âyette geçen “Cennetü'l-huld” kavramının, cennetin bir ismi olmayıp, onun bir sıfatı olabileceğini belirtmektedir (Topaloğlu, 1993b:VII,376). Ancak cennetin isimleri de zaten onun bir özelliğini öne çıkararak cennete isim olmaktadır. Bu nedenle cennetin, nimetlerinin ve sakinlerinin ebediliğini vurgulayarak cennete isim olması kuvvetle muhtemeldir.

Âyetin siyak ve sibâkında cehennemliklerden söz edilir ve onların bazı söz ve davranışları eleştirilir. Ortada bulunan bu âyet mukâyese amaçlı olarak zikredilir. Bu cennetin muttakilere vaat edildiği ve orada istedikleri şeyleri bulacakları ve orada ebedî kalacakları bunun da yüce Allah'ın bir vaadi olduğu belirtilmektedir (Furkân 25/15,16).

2.2.7. Cennetü'l-Me'vâ

“Me'vâ” kelimesi sığınılacak, barınılacak, dönülecek yer anlamındadır (er-Râgıb, 1986:42). Bu kelime Kur'ân'da hem cennet, hem de cehennemi ifade etmek

üzere zikredilmektedir. Ancak âhirette mutluluk yurduna isim olmak üzere yalnız iki yerde geçmektedir.

أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“İnanan ve iyi işler yapanlara gelince, yaptıklarına karşılık bir ağırlama olarak onlara, barınma cennetleri (cennâtü'l-me'vâ) vardır” (Secde 32/19).

وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ

“Andolsun O’nu bir kez daha görmüştü. Sidretü’l-Müntehâ’da, ki barınma cenneti (cennetü'l-me'vâ) onun yanındadır” (Necm 53/13–15).

“Me’vâ cenneti”nin sakinleri hususunda âlimler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimileri oranın, mü’min olan herkesin, kimileri de şehitlerin, bazıları ise meleklerin barınağı olduğu görüşündedirler (İbn Kayyım, 2004:130-131; Ratrut, 1988:26).

Secde suresinde bulunan yukarıdaki ilk âyetin bağlamından yola çıkarak “Me’vâ cenneti”ne Allah’ın âyetlerine inananlar ve bu âyetleri duyduklarında secdeye kapananlar, büyüklük taslamadan Rab’lerini övenler, kendilerine verilen rızktan hayır için verenler ile inanıp iyi işler yapanların (Secde 53/15,16,19) gireceklerini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak bu cennetin sakinleri kim olursa olsun bu kelimenin geçtiği âyetler Kur’ân bağlamında incelendiğinde kelimenin cennetin isimlerinden bir isim olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.8. Mak’ad-i Sıdk

Oturulacak yer anlamına (el-Fîruzâbâdî, 1987:398) gelen “mak’ad” kelimesiyle doğru söz ve fiil anlamına (el-Fîruzâbâdî, 1987:1162) gelen “sıdk” kelimelerinden oluşan bu terkibe Elmalılı, “sıdk meclisi, doğruluk durağı ve sadâkat sandalyesi” manasını vermiştir (Yazır, tsz:VII,4656). Bu terkip Kur’ân-ı Kerim’de bir yerde geçmektedir.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ

“Muttakîler, cennetlerde ve ırmak başlarındadırlar. Onlar güçlü bir Pâdişâhın huzurunda doğruluk meclisindedirler (mak’ad-i sıdktadırlar)” (Kamer 54/54 -55).

“Mak’ad-i sıdk” terkiibini İbn Kayyim cennetin isimlerinden kabul etmektedir (İbn Kayyim, 2004: 93). Ancak Topaloglu bir önceki âyette muttakilerin cennette olacağı ifade edildiği için bu terkiibin onu niteleyen bir tabir olabileceğini, dolayısıyla cennetin bir ismi olamayacağını belirtmektedir (Topaloglu, 1993b: VII, 377).

“Oturmak” anlamına gelen fiilden türemiş olan " مَقْعَد " (mak’ad-i) kelimesi, “Oturmak, oturulacak yer” anlamlarına gelir. “Sıdk” ise -yalanın zıttı olan- “Doğruluk” anlamına gelir. Mak’ad-i Sıdk ise “Doğruluk meclisi, doğru olanlara has yüksek makam” şeklinde tercüme edilebilir. Bu terkip, Kur’ân’da sadece bir âyette geçmektedir: “Hiç şüphe yok ki muttakîler cennetlerde ve ırmaklarda olacaklar; kudreti sonsuz padişahın katındaki doğruluk makamında!”

Mak’ad-i Sıdk ifadesinin cennetin isimlerinden biri olup olmadığı tartışılan bir konudur. İbn-i Kayyim bunun cennetin isimlerinden biri olduğunu söylese de bu fikri reddederek ifadeyi sadece cenneti niteleyen bir tabir olarak kabul edenler de mevcuttur. Buna yakın bir başka terkip de yine tek âyette geçen “Kadem-i Sıdk” ifadesidir: “Müminlere de kendileri için Rableri katında ‘kadem-i sıdk’ olduğunu müjdele!” “Ayak” anlamına geldiği gibi “ilerlemek, bir şeyde öne geçmek” anlamlarına da gelen “Kadem” kelimesiyle “Sıdk” kelimesinin birleşiminden oluşan bu terkiibi Râgıp, “Fazilette, erdemlilikte öne geçmek” şeklinde yorumlamıştır.

İbn-i Kayyim, terkiibin başta cennet olmak üzere değişik şekillerde tefsir edildiğini belirtmektedir. Tâcu’l-Arûs müellifi Zebîdî ise âyette geçen bu ifadenin “güzel bir iz bırakmak, yüksek makam, Allah katında öne geçmek, amel-i sâlih, Hz. Peygamber’in şefaati” vb. şekillerde yorumlandığını kaydettikten sonra sonuç olarak bunun her türlü hayırlı ve güzel işi ifade eden bir mecaz olduğunu belirtmektedir. Tüm bunlardan ortaya çıkan sonuç şudur: Kadem-i sıdk ifadesi aslen öne geçmeyi, yüksek makamı ifade eden bir terkip olduğu halde bu yüksek makam sonuç olarak cennet olacağından bu ifade cennet şeklinde anlaşılabilir.

2.2.9. Makam-ı Emin

Makam-ı Emin, “Her türlü kötülük, çirkinlik, sıkıntı ve zarardan korunmuş olan güvenli mekân” demektir. İfade, Kur’ân’da sadece bir yerde geçmektedir: “Muttakîler ise güvenli bir makamdadırlar; cennetlerde ve pınar başlarında!” İbn Kayyim bu ifadeyi cennetin isimleri arasında sayarken Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, bunun müstakil bir isim olmaktan ziyade cenneti niteleyen tamamlayıcı bir kavram olarak kabul etmektedir.

Cennetin Kur’ân’da zikredilen adlarından bir diğeri de “makâmun emîn”dir. Burada ifade edilen “makâm” kelimesini Râgıb el-Müfredât isimli eserinde “Kendisinde karar kılınan ve sürekli ikamet edilen yer” olarak açıklamıştır (er-Râgıb, 1986:630–31).

“Emîn” ise korkunun yok olması ve kişinin güvende olması (er-Râgıb, 1986:30) her türlü bela ve musibetten güvende olma halidir (el-Fîruzâbâdî, 1987:1518). Buna göre “makâmun emîn”, “güvenilir yer, emniyetli mekan” anlamlarına gelmektedir. Cennet her türlü musibet, afet ve hoş olmayan davranışların olmadığı, kendisinde ölüm, hastalık gibi maddi afetlerle üzüntü, keder, bıkkınlık, bunalım gibi manevi olumsuzlukların bulunmadığı bir mekândır (İbn Kayyim, 2004:134; el-Âlûsî, 2000:XXV,134).

Bu sebeple bu ismi almıştır denilebilir. Cennetin bu ismi, Kur’ân’da yalnız bir yerde zikredilmektedir.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ

“Muttakîler ise güvenli bir makamdadır, Cennetlerde ve çeşme başlarında, ince ipekten ve parlak atlastan giysiler giyerek karşılıklı otururlar” (Duhân 44/51–53).

Bekir Topaloğlu’na göre, “makâmun emîn” ifadesinin zikredildiği âyeti takip eden “Cennetlerde ve çeşme başlarında” âyetinden “makâmun emîn” ile kastedilenin cennet olduğu anlaşılmakta ve her iki âyet birbirini tamamladığından “makâmun emîn” ifadesinin tek başına cennetin adı olmaması daha isabetlidir (Topaloğlu, 1993b:VII,376).

Kurtubî ise, “Cennetlerde ve çeşme başlarında” ifadesinin “makâmun emîn”den bedel” olduğunu açıklamaktadır (el-Kurtubî, 1994:XVI,149) şeklinde tefsir eder(et-Taberî, 2002:XIII,165). Her ne kadar “makâmun emîn” ifadesi cennet için müstakil bir isim olarak kabul edilmese de, takip eden âyetlerde belirtildiği üzere, “orada bahçeler ve çeşmelerin bulunması, cennetliklerin ince ipek ve parlak atlas kumaştan elbiseler giymeleri, güven içinde her meyveden yemeleri ve ölümü bir daha tatmayacak olmaları” (Duhân/51–56) gibi hususlar hep cenneti anlatan niteliklerdir ve bu nitelikler âyette de belirtildiği üzere “makâmun emîn”de bulunmaktadır. Dolayısıyla “makâmun emîn”in cennetin isimlerinden bir isim olması mümkündür. Nitekim Taberî bu ترکیبی “cennet” İbn-i Kesir ve Sâbunî ise “makâmun emîn”i “ölmek, açlık, yorgunluk, hastalık, üzüntü çekmek vb. hoş olmayan olgular ve diğer musibet ve afetlerden cennetliklerin emin olacakları bir yer” olarak tarif ettikten sonra, “o da cennettir” şeklinde açıklayarak “makâmun emîn”in cennetin bir ismi olduğunu ifade etmişlerdir (İbn-i Kesir, tsz:VII,246; es-Sâbûnî, tsz:III,177).

Kur’ân’da “makâmun emîn” ifadesinin geçtiği âyetten hemen sonra gelen âyetlerde bu cennetin manzarası bizler için şöyle tasvir edilmektedir: Cennetliklerin orada bahçelerde ve pınar başlarında olacaklar, orada ince ipek ve parlak atlastan elbiseler bulunacak, bu elbiseleri muttakîler giyecekler ve karşılıklı oturacaklar. Cennet sakinleri orada güven içinde olacaklar. Cennette canlarının çektiği her meyveyi yiyebilecekler ve onlar için dünyadaki ilk ölümden başka bir ölüm olmayacak, yani orada ölümsüzlük olacaktır (Duhân 44/51–56). Bu cennete ise muttakîler gireceklerdir (Duhân 44/51).

Sonuç olarak âyetin geçtiği bağlamı ve yukarıdaki açıklamaları da dikkate alarak “makâmun emîn” terkininin cennetin isimlerinden bir isim olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.10. el-Hayevân Cenneti

“Dirilik, gerçeklik, süreklilik” manalarına gelen (er-Râgıb, 198: 197) “elhayevân” kelimesi cenneti nitelemek üzere sadece bir âyette geçer:

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

“Bu dünya hayatı eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Âhirett yurdu, iste asıl hayat (el-hayevân) odur. Keşke bilselerdi” (Ankebût 29/64).

Temel anlamı itibariyle “el-hayevan” kelimesi sadece cenneti değil, aynı zamanda cehennemi de içine alacak kapsamdadır. Çünkü âhiret hayatının bir diğer gerçeği olan cehennem de kelimenin anlam alanı içinde bulunan özelliklere sahiptir. Nitekim âyetin bağlamı dikkate alınıp öncesi ve sonrasına bakıldığında müşriklerden bahsedildiği görülecektir (Ankebût 29/6–64,65–68).

Buna göre, bu dünya hayatı oyun ve eğlenceden, geçici olmaktan ibarettir. Geçici olan bu hayata ehemmiyet vermeyin. Ey müşrikler! Bitmeyeceğini sandığınız bu hayat son bulacaktır. Asıl sürekli hayat başlayacaktır. Orada ebedi olarak kalacaksınız. Bana inanıp şirkten vazgeçmezseniz, “hayevân / ebedi, sürekli” olma özelliği olan cehennemde kalacaksınız.

Ancak, söz konusu âyette geçen “el-hayevân” kelimesi, kendinden hemen önce gelen “dâru’l-âhire” ter kibini açıklamaktadır. “Dâru’l-âhire” ter kibinin Kur’ân’daki diğer kullanımlarına baktığımızda hep olumlu anlamda olduğunu görürüz (Bakara 2/94; Enâm 6/32; A’râf 7/169; Yûsuf 12/109; Kasas 28/77–83; Ahzâb 33/29; Nahl 16/30).

Bu nedenle, olumlu bir ifade olan ve cenneti ifade eden “dâru’l-âhire” ifadesini açıklayan “el-hayevân” kelimesinin de cennet için kullanılmış olması daha anlamlı gözükme ktedir. Ancak bu kelime, bir isim olarak değil de, kendinden önce gelen ismin delalet ettiğı yer olan cennetin niteliğini ifade etmektedir. Cennet anlamında iki ter kibin ard arda gelmesi Kur’ân’ın eşsiz belâğatine uygun düşmez. Bu nedenle cennetin başlı başına bir ismi değildir. Ancak İbn Kayyım bu âyetten yola çıkarak el-hayevân kelimesinin cennetin isimlerinden bir isim olduğunu ileri sürmektedir (İbn Kayyım, 2004:132).

Sonuç olarak, “el-hayevân” ter kibi yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi cennetin bir ismi olmayıp onun bir özelliğini anlatan bir ter imdir.

2.2.11. İlliyyûn Cenneti

“Yücelik, yükseklik ve şeref” anlamlarına gelen (Topaloğlu, 1993b:VII,377) “illiyyûn” kelimesi Kur’ân’da birbirini takip eden iki âyette geçmektedir:

وَمَا أَدْرَاكَ مَا عَلَيْنَا كِتَابٌ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلَيْنَا

“Hayır, iyilerin yazısı illiyyûndadır. İlliyyûnun ne olduğunu sen nereden bileceksin? O yazılmış bir kitaptır” (Mutaffîfîn 83/18,19).

Bu kelimenin de cennetin isimlerinden olduğunu kabul edenler vardır (İbn Kayyım, 2004:93). Bazı müfessirler muhtemelen cennetin yükseklerde bulunduğu genel telakkisine dayanarak “illiyyûn” kelimesini, cennetin isimlerinden biri olarak kabul etmişlerdir. Ancak Taberî’nin de belirttiği gibi (Taberî, 2002:XXX,65–66), yükseklikler manasına gelen illiyyûnun cennetten ibaret olduğunu söylemek için elde güçlü bir delil mevcut değildir. Nitekim ilgili âyetin devamında “illiyyûn”, “gözde meleklerin müşahade ettiği yazılmış kitap” şeklinde açıklanmıştır (Topaloğlu, 1993b:VII,377). Dolayısıyla bu kelimenin, mümin olanların kayıtlarının tutulduğu bir kitabın ismi olması ihtimali daha kuvvetlidir.

2.2.12. Dâru’s-Selâm

Daha önce de belirtildiği üzere, “Ev, yurt, konak, saray, arsa ve binaların bulunduğu mahalle ve vatan” (İbn Manzur, 1994:VI,298–299) anlamındaki “dâr” kelimesiyle, “görünen ve görülmeyen felâketlerden ve hoşa gitmeyen durumlardan korunmuş olma (er-Râgıb, 1986:350)” halini ifade eden “selâm” kelimesinin oluşturduğu bir terkip olan “dâru’s-selâm”, “huzur ve güven yeri” anlamına gelmektedir. Hiçbir olumsuzluğun yaşanmayacağı bir mekân olması bakımından cenneti ifade eden bir isim olarak Kur’ân-ı Kerim’de iki yerde geçmektedir:

لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُمْ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Onlar için Rab’leri katında dâru’s-selâm vardır. Yaptıkları güzel işlerden dolayı O, onların dostudur” (En’âm 6/127)

وَاللّٰهُ يَدْعُوْا اِلٰى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ

“Allah dâru’s-selâm’a çağırıyor. Dilediğini de doğru yola iletir” (Yûnus 10/25).

Taberî, dâru’s-selâm kavramını, “Allah’ın dünyada kendilerini zâtı hakkında sınıadığı veli kulları için âhirette bir ödül olmak üzere hazırladığı Allah’ın evi olan cennettir” (et-Taberî, 2002:VIII,44) şeklinde açıklamaktadır.

Zemahşerî (ö.538/1143) ise, “Hiç bir âfât ve kederin bulunmadığı Allah’ın yurdu yani cennet” tanımlamasını yapmaktadır (ez-Zemahşerî, 2003:II,61). Ebû Hayyân “Ka’be için nasıl Beytullah denildi ise cennet için de “Dâru’s- selâm” denilmiştir” (Ebû Hayyân, 1992:IV,643) derken, Ebu’s-Suud (ö.938/1574) ise kavramı “Allah’ı zikredenler için esenlik yurdu yani cennet” şeklinde yorumlamıştır (Ebu’s-Suud, 1999:VI,442).

“Esenlik yurdu veya barış yurdu” anlamına gelen “dâru’s-selâm” terkinin cennete ad olması hususunda iki görüş ileri sürülmüştür. Birincisi, “dâru’s-selâm” terkindeki “selâm” sözcüğünün “selâmet ve kurtuluş” anlamları dikkate alınarak cennetin her türlü felaket, belâ, musibet, yok olma, fakirlik, hastalık, düşkünlük vb. hoş olmayan olgulardan uzak olmasından hareketle, ona “esenlik/selâmet yurdu” denilmiştir. Buna göre, dünyada bir hikmete binaen insana musallat olan felâket ve belâlar ile istenmeyen olaylardan gerçek anlamıyla kurtuluş ancak cennette mümkün olacaktır (er-Râgıb, 1986:350; er-Râzî, tsz:XIII,189) .

İkincisi ise, selâm isminin Allah’ın güzel isimlerinden bir isim, cennetin de O’nun bir yurdu olmasından dolayı “Dâru’s-selâm” adını almış olabileceği görüşüdür (er-Râzî, tsz:XIII,64; İbn Kayyım, 2004:89.)

Selâm sözcüğünün geçtiği diğer âyetler çerçevesinde, barış ve esenlik yurdu olan “Dâru’s-selâm” ve onu hak eden Allah’ın kulları için Kur’ân’da oluşturulan tablo şöyledir: “Dâru’s-selâm’a giren müminlere melekler “selâm” diyecekler (Ra'd 13/24; Nahl 16/32), cennetlikler birbirlerine esenlik, dirlik ve afiyet temennisiyle “selâm” diye seslenecekler (İbrâhim 14/23), orada cennetlikler selâm ile karşılanacaklar (Furkân 25/75; Zümer 39/73), oraya girenler orada boş söz değil ancak esenlik/selâm işitecekler (Meryem 19/62; Vâkı’a 56/26), birbirlerine orada sağlık ve esenlik dileycekler

(Yunus/10; İbrâhim 14/23) , kısacası hep güzel söz ve hoş bir karşılama ile karşılanacaklardır. Bu cennete mümin ve muttakî kullar esenlik, dirlik ve güven içinde girdirileceklerdir (Hicr 15/46).

Sonuç olarak, orada hiçbir belâ ve musibetin olmaması ve oraya girenlerin her türlü âfet, hastalık, fakirlik, ölüm vb. hoş olmayan durumlardan emin olmalarından ve cennetin de Allah'ın yurdu olmasından dolayı bu terkip cennete ad olmuştur demek mümkündür. Cennetin niteliğini ifade etmektedir. Cennet anlamında iki terkinin ard arda gelmesi Kur'ân'ın eşsiz belâğatine uygun düşmez. Bu nedenle cennetin başlı başına bir ismi değildir. Ancak İbn Kayyım, bu âyetten yola çıkarak el-hayevân kelimesinin cennetin isimlerinden bir isim olduğunu ileri sürmektedir (İbn Kayyım, 2004:132).

2.2.13. Dâru'l-Mukâme

Cennetin isimlerinden biri de “dâru'l-mukâme”dir. Bu terkip “dâr” ve “mukâme” sözcüklerinden oluşmaktadır. Dâr kelimesinin anlamı daha önce açıklandığından burada sadece “mukâme” sözcüğünün anlamı üzerinde kısaca durulacaktır.

“Mukâme”, “bir yere yerleşme” anlamındaki “ekâme” fiilinin ism-i mef'ûl formunun sonuna “ta” eklenmesiyle oluşmuş bir kelimedir. Arap dili morfolojisinde “mezid fiillerin ism-i zaman, ism-i mekân ve mimli mastarı ism-i meful formunda gelir” (el-İstirabâzi, 1985:186) kuralından hareketle bu kelime, bazen “ikamet”, bazen “ikamet edilecek yer”, bazen de “ikâmet süresi” anlamında olabilmektedir (el-Fîruzâbâdî, 1987:1487) Kelimenin bu manalardan hangisine geldiğini ise cümledeki kullanımı tayin eder.

“Dâru'l- mukâme” terkibi Kur'ân'da yalnız bir yerde geçmektedir:

ا فِيهَا لُغُوبٌ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّ

“O (Rab) ki lütfuyla bizi durulacak yurda (dâru'l-mukâmeye) yerleştirdi. Orada bize ne bir yorgunluk dokunur ve ne de orada bize bir usanç dokunur” (Fâtır 35/35).

el-Ferrâ Meâni'l-Kur'ân adlı eserinde “el-mukâme” kelimesine ikâmetgâh anlamında “oturulacak yer” anlamını vermiştir (el-Ferrâ, 1972:II,370; er-Râgıb, 1986:630-631)

Buna göre kelimeye, sözlük anlamına da uygun olarak “ikamet yeri” veya “ekâme” fiilinin anlam örgüsünde bulunan süreklilik anlamından ve âyetle ifade edildiği gibi orada yorgunluk, usanç ve bıkkınlığın bulunmayışından hareketle “daimi ikamet yeri” de diyebiliriz. Çünkü yorgunluk, bıkkınlık ve usanç bir şeyin devamlı olmasına bağlıdır. Nitekim İbn Kesir (ö.774/1372) bu terkihi “cennetü'l ikâme” (İbn Kesir, tsz:VI,536), Elmalılı ise, “Dar-ı ikamet, ikametgah, vatan-ı ikamet, kalınacak yurt” olarak açıklamıştır (İbn Kesir, tsz:VI,536).

Alûsî de “kendisinden ebediyen ayrılmadan ikamet edilecek yurt olan cennettir” şeklinde yorumlamıştır (Âlûsî, 2000:XXII,199). “Dâru'l-Mukâme” tamlaması, “cennete girenlerin Allah'a hamd ve şükür sırasında bulundukları mekân için kullanacakları bir tabir olmalıdır” biçiminde de açıklanmıştır (Topaloğlu, 1993b:VII,377).

Sonuç olarak, cenneti ifade eden bu terkihin yukarıdaki açıklamalar ve görüşler de dikkate alınarak cennetin bir diğer adı olduğunu söyleyebiliriz. Zirâ terkihin geçtiği âyetten de anlaşılacağı üzere sürekli ikamet edilecek yurt olan “dâru'l-mukâme”, sakinleri için gam ve tasanın bulunmaması, yorgunluk ve bıkkınlığın olmaması özelliği ile anlatılmaktadır (Fâtır 35/34,35)

2.2.14. Dâru'l-Âhire

“Dâr” kelimesi sözlükte “ev, yurt, konak, saray, arsa ve binaların bulunduğu mahalle ve vatan” anlamlarına geldiği (İbn Manzur, 1994:VI,298–299) gibi, “etrafı sınırlarla çevrilmiş, mükemmel bir şekilde korunmuş, yaşamaya elverişli bir yer” (Yazır, tsz:I,423) anlamında da kullanılmaktadır. “Âhiret” ise, “son” anlamını ifade etmektedir. Buna göre, “Dâru'l-Âhire” terkihi varılacak “son yurt” demek olur. “Son yurt” şeklindeki salt anlamı düşünüldüğünde bu terkip hem cenneti hem de cehennemi kapsamaktadır. Buna göre, âhirette varılacak “son yurt” inananlar için cenneti, kâfir için ise cehennemi ifade etmektedir.

Kur’ân-ı Kerim incelendiğinde “âhiret” kelimesinin, günahkârlar için mahrumiyeti ve cezayı ifade ettiği, dünya ile karşılaştırıldığında onun daha hayırlı olduğu ve mümin için olumlu manada olmak üzere her iki anlamda da kullanıldığı görülür (Abdül Baki, 1998:28–30). Ancak “dârul’âhire” terkibi yalnız müminler için ve olumlu anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla, lafzî anlamı itibariyle hem cenneti hem de cehennemi kapsamakla birlikte, Kur’ân literatüründe bu ifade sadece cennet için kullanılan bir isim/sıfattır.

Kur’ân’ı Kerim’de “dârul’âhire” tamlaması dokuz yerde geçmektedir (Bakara 2/94; En’am 6/32; A’râf 7/169; Yûsuf 12/109; Nahl 16/30; Kasas 28/77,83; Ankebut 29/64; Ahzâb 33/29). Bunların dördünde “dârul’âhiret”nin müttakiler için daha hayırlı olacağı (Enâm 6/32; A’râf 7/169; Yûsuf 12/109; Nahl 16/30), bir yerde de yeryüzünde böbürlenmek ve bozgunculuk etmek istemeyenlere verileceği” (Kasas 28/77,83) ifade edilmektedir.

Bir başka yerde ise bu terkinin şu şekilde açıklaması yapılmaktadır:

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

“Bu dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Âhiret yurdu, iste asıl hayat (kalıcı yaşanacak yer) orasıdır” (Ankebût 29/64).

Bu âyette dünya hayatıyla âhiretin karşılaştırılması yapılarak, “dârul’âhire”nin zevkle yaşanılacak bir yer olduğu açıklanmakta ve ona teşvik edilmektedir. Başka bir âyette ise “dârul’âhire”nin Muhsinler için büyük bir ödül olduğu ifade edilmektedir.

وَإِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا

“Yok eğer Allah ve Resulünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, haberiniz olsun ki Allah içinizden güzellik (iyilik) edenlere pek büyük bir mükafat hazırlamıştır” (Ahzâb 33/29).

Âhiretteki ödülün cennet ve onun nimetleri olduğu ise Kur’ân’ın değişik âyetlerinde vurgulanmaktadır.

“Dâru’l-âhire” kavramının geçtiği bir diğer âyette ise, Yahudi ve Hristiyanların “dâru’l-âhire” (âhiret yurdu) nin yalnız kendilerine ait olduğunu ileri sürdükleri ifade edilmektedir.

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“De ki: «Allah yanında âhiret evi (Cennet) başkalarının değil de sadece sizin ise, eğer bu davanızda da doğru iseniz haydi ölümü canınıza minnet bilin!»” (Bakara 2/94).

Bu kullanımlardan anlaşıldığı üzere, “dâru’l-âhire” terkibi, âhiret hayatının olumlu kısmını ifade etmekte ve oranın inanç açısından olumlu vasıflara sahip olan insanlar için olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, “dâru’l-âhire” nin cenneti ifade ettiği açıktır. Nitekim Râzî (ö.606/1209), Kurtubî (ö.671/1272), Mahallî (ö.864/1459), Âlûsî (ö.1270/1854), Sâbûnî, bu terkihi cennet kavramıyla tefsir etmişler, Elmalılı ise “dar-ı âhiret saadeti” anlamını vermiştir (er-Râzî, tsz:III,191; el-Kurtubî, 1994:II,37; el-Mahalli, tsz:I,14; Âlûsî, 2000:I,327; es-Sâbûnî, tsz:I,80; Yazır, tsz:I,423).

İbn Atiyye ise bu kavramı, “nimetlerin, hazların ve her türlü hayırların kendisinde bulunduğu âhiret yurdu” olarak açıklamıştır (İbni Atiye, 2001:I,181).

“Dâru’l-âhire” terkihinin Kur’ân’da yer aldığı âyetlerin bağlamlarını incelediğimizde bu kavramın cenneti ifade ettiği rahatlıkla görülmektedir. Bu âyetlerde âhirette kâfirlerin karşılaşacakları acı durumlar ortaya konulduktan sonra sahne değiştirilerek dünyada güzel işler yapanlara karşılık olarak güzelliklerin verileceği “âhiret yurdu”nun daha hayırlı olacağı belirtilmektedir (Nahl/30).

Ehli kitaptan Yahudilerin nankörlükleri, iyilikleri hep kendilerinden bilmeleri ve “âhiret yurdu”nu kendi tekellerinde görmeleri vurgulanmaktadır (A’râf/169).

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالِدَارُ الْأُخْرَى خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

“Derken kitabı (Tevrat'ı) miras alan bozuk bir nesil bunların yerini aldı. Bize nasıl olsa mağfired edilecek diyerek, şu alçak dünya malını alıyorlar, yine onun gibi bir mal ve rüşvet gelse onu da alırlar. Allah'a karşı haktan başka bir şey söylemeyeceklerine dair kendilerinden o kitabın hükmü üzere misak alınmamış mıydı? Ve onun içindekileri okuyup öğrenmemişler miydi? Oysa âhiret yurdu Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?” (Yûsuf 12/109).

O diyarın dünya hayatı ile karşılaştırılması (En'âm 6/32) hep “dâru'l-âhire” terkihiyle ifade edilmektedir. Bütün bu kullanımlar buranın cennet olduğu ve bu terkinin de bu cennetin ismi olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Yusuf kıssasının bitiminde müşriklerin geçmiş milletlerin başlarına gelen felaketlerden ders almaları gerektiği belirtilmekte ve Allah'a saygılı (muttakî) olanlar için “âhiret yurdu”nun daha hayırlı olduğu ifade edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de bu yurdun müminler tarafından arzu edilen bir yurt olduğu vurgulanarak (Kasas 28/77), âhiret yurduna bozgunculuk yapmayan, büyüklük taslamayan, âhlaki erdeme sahip olan, güzel davranan, muhsin ve muttakî kişilerin girecekleri ifade edilmektedir (Kasas 28/77-83; Ahzâb /29).

Bunların dışında “dâru'l-âhire”nin mâhiyetine dair bir içerikten söz edilmemektedir. Sonuç olarak “dâru'l-âhire”, müfessirlerin ekserisinin de açıkladıkları gibi cennet anlamına gelmekte olup, cennetin isimlerinden biridir.

2.2.15. Cennetin Diğer İsimleri

Cennet, ele aldığımız bu isimlerin dışında, dâru'l-muttekin (Nahl/30.), âkibetü'd-dâr (En'âm 6/135; Kasas 28/37) ukbetü'd-dâr (Ra'd 13/22,24,42) terkipleri ile gurfе (Furkân 25/75; Ankebût 29/58; Sebe 34/27; Zümer 39/20.), fevz (Nebe 78/31), rahmet (Enbiyâ 21/75,86; Neml 27/19; Feth 48/25; İnsân 76/31.), rızık (Enfâl 8/4,74; Hacc 22/50; Sebe 34/4), ecir (Âl-i İmrân 3/172,179; Mâide 5/9; Hûd 11/11; Fâtır 35/7) kelimeleriyle de nitelendirilmiştir.

2.3. Cennetin Sayısı

Cennet, içerdığı her türlü bağ, bahçe, mesken, köşkler ile yiyecek, içecek ve her türlü konforun, maddî ve manevî lezzet ve hazların bulunduğu yeri ifade eden kapsamlı bir isimdir. Bu mekânda gerçekten insanın hayal dünyasının sınırlarının bile çok ötesinde nimetler vardır. Bu gerçeği Kur’ân şu şekilde açıklamaktadır:

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءِ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne gözler aydınlatıcı nimetler saklandığını hiç kimse bilemez” (Secde 32/17).

Yani cennette müminler için ödül olarak hazırlanan nimetlerin hem niteliği hem de niceliği akla hayale sığmayacak kadar çoktur. İnsan aklının ve muhayyilesinin onu gerçek şekliyle kavramasının mümkün olamayacağı vurgulanmaktadır. Ancak buna rağmen müminleri özendirmek için o cennetlerin nimetleri hakkında Kur’ân bir takım ipuçları vermektedir.

Cennetteki nimetlerden söz ederken de muhatabın anlayacağı biçimde ve onların bildiği veya kullandığı maddî Varlıklardan yola çıkarak cennetleri anlatma ve tasvir etme yolunu seçmiştir. Bu ifade biçimi, Kur’ân’ın muhatabın zihninde mesajı daha etkili kılmak için uyguladığı bir üslup özelliğidir.

Akla hayale sığmayacak kadar geniş ve bol nimetlerle donatılmış cennet, Kur’ân’ın ifadesine göre iki grup halinde olmak üzere dört adettir. Ancak Rahmân sûresinde belirtilen bu cennetler sayısal olarak kapalı bir biçimde ifade edilmektedir. Aynı şekilde özelliklerinden söz edilmesine rağmen isimleri de belirtilmektedir. Sadece Rahmân suresinde işaret edilen cennetlerin sayısı şöyle açıklanmaktadır:

وَلِمَن خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ

“Rabbinin huzurunda hesap vermekten korkanlara iki cennet vardır” (Rahmân 55/46).

Kur’ân birinci grup bu iki cenneti; “içerisinde çeşitli ağaçlar ve meyvelerin bulunması, akıp giden iki kaynağın olması, her meyveden çiftler çiftler bulunması ve bu meyveleri yorulmaya gerek kalmadan isteyen elini uzatıp alabilmesi, kalın atlastan

yatakların olması, cennetlikler için daha önce hiçbir insan ve cinin dokunmadığı, bakışlarını yalnızca eşlerine yöneltmiş olan, yakut ve mercan gibi eşlerin bulunması” (Rahmân/48-62) özelliklerine vurgu yaparak anlatmaktadır. İlk iki cennet bu özellikleriyle anlatıldıktan sonra, bu âyetlerin hemen devamında, “Bu ikisinin ötesinde iki cennet daha vardır” (Rahmân/62) açıklaması yapılmaktadır. Bu ikinci grup iki cennet ise; “yemyeşil, fışkıran iki kaynağın bulunması, meyve, hurma ve narın olması, iyi huylu güzel kadınların bulunması, gün yüzü görmemiş, insan ve cinlerin dokunmadığı hurilerin olması ve yeşil yastıklar ve güzel döşeklerin bulunması” (Rahmân 55/64-76) özellikleriyle anlatılmaktadır.

Âyetlerde iki grup halinde dört cennetten söz edilmektedir. Bu âyette geçen “cennetan / iki cennet” ifadesini Elmalılı, “iki cennetten biri cismani, diğeri ruhani cennet veya biri Adn diğeri Naîm cenneti olabilir. Yahut biri dâru’l-islam diğeri dâru’s-selâm olabilir.” şeklinde yorumlamaktadır (Yazır, tsz:VII,4687).

Ayrıca Elmalı’lıya göre, Rahmân suresinin yetmişinci âyetinde iki cennet için “hüma/ikisi” zamiri kullanılmayıp “hünne / onlar” zamirinin kullanılmasında, her iki cennetin içerisinde bir çok cennetin bulunduğu veya herkese ikişer cennet olmak üzere birçok cennetin varlığına işaret vardır (Yazır, tsz:VII,4689). Bu yoruma göre, cennetin sayısı sadece dört değil, birçok cennetlerden bahsetmek mümkündür.

Bu iki grup halindeki cennetlerin birbirlerine karşı mekân yönünden konumları, fazilet ve üstünlük bakımından durumları hususunda müfessirler âyette geçen “Bu ikisinin ötesinde /dûnihimâ” ifadesinden yola çıkarak çeşitli tartışmalar yapmış, birbirinden farklı pek çok görüşler ileri sürmüşlerdir (İbn Kesir, tsz:VII,481; el-Âlûsî, 2000:XXVII,171; Yazır, tsz:VII,4687-4688; Ateş, 1988:IX,200).

Bu bağlamda Ebû Musa el-Eşari’nin Hz. Peygamberden rivâyet ettiği bir hadisi nakletmekte fayda vardır. Allah’ın elçisi şöyle buyurmaktadır: “Altından iki cennet; kapları da, takıları da ve içindeki her şey de altın. Gümüşten iki cennet; kapları da, takıları da, içindeki her şey de gümüşten. Adn cennetinde cennetliklerin Rab’lerine bakmaları ile O’nun vechi arşında kibriya perdesi vardır”(el-Buhârî, 1992:VI,181).

Bu iki grup cennetlere kimlerin gireceği hususunda da ilgili âyetlerden yola çıkılarak pek çok görüş ileri sürölmüştür (et-Taberî, 2002:XXVII,179,181; ez-Zemahşerî, 2003:IV,440-441; er-Râzî, tsz:XXIX,121; el-Kurtubî, 1994:VII,171-172; el-Âlûsî, 2000:XXVII,164-165).

Kur’ân-ı Kerim’de iki grup halinde belirtilen dört cennetten söz edilmesine rağmen cennetlerin yedi adet olduğuna dair yaygın bir anlayış mevcuttur. Bu anlayışın kaynağı ise İbn Abbas’tan rivâyet edilen şu hadistir. “Cennetler yedidir: Firdevs cenneti, Adn cenneti, Naîm cenneti, Dâru’l-huld, Me’va cenneti, Dâru’s-selâm, İlliyyûn” (er-Râgıb, 1986:138).

Başka bir rivâyette ise “illiyyûn” yerine “Dâru’l-yakîn” zikredilmiştir (es-Suyûtî, tsz:26). Bu tür hadislere dayanarak cennetlerin sekiz olduğunu söyleyenler de mevcuttur (el-Kâdi Abdurrahîm, tsz:56; Hakkı, 1981:23). Ancak Kur’ân’da iki grup halinde zikredilen dört adet cennet vardır. Bu cennetlerin isimleri ise, Firdevs, Adn, Me’va ve Naîm’dır (Kara, 2002:127).

BİR VAAT OLARAK CENNETİN MÂHİYETİ ve CENNETE GİDECEK İNSANLARIN DURUMU

Cennet; ebedi saadet yurdunu ifade etmek üzere, Kur’ân-ı Kerim’de muhtelif hadislerde ve diğer İslâmi eserlerde yer alan isimler içinde en çok kullanılan isimdir. Cennetin içindeki bütün mekân ve imkânları kapsayacak şekilde muhtevası geniş olan bir terimdir. İslâm literatüründe ebedi saadet ile ilgili vaatler, özendirici anlatım ve tasvirler genellikle cennet ismi etrafında yoğunlaşmış, dil ve edebiyat alanında daha çok bu kelimeye yer verilmiştir. Diğer isimler tekil olarak kullanıldığı halde cennetin çok sayıdaki âyetle çoğul şekliyle de “cennât ” olarak yer alması saadet yurdunun belli bir bölgesinin değil, tamamının adı olduğunu gösterir (Toplaoğlu, 1993:VII,376). Cennet, malum yurdun genel ismidir. Bu isim o yurttaki bulunan çeşitli nimetleri, lezzetleri, güzellikleri, sevinçleri, gözlerin nuru olan şeyleri içine alır (İbn Kayyim, 1988:127).

3.1. Cennet Vaadi

Bazı konularda Allah'ın vaadi, üç kitapta müşterek olarak yer almaktadır:

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ
وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بَبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ
بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Allah müminlerden mallarını ve canlarını, cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürür ve öldürülürler. Bu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur’ân'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır? O halde Onunla yapmış olduğunuz bu alış-verişten dolayı sevinin. İşte bu, büyük kazançtır” (Tevbe 9/111).

İnsanların bu dünyadaki çalışmalarına ve Allah uğruna canlarını feda etmelerine karşılık cennete kavuşacakları, Allah'ın vaad ettiği bir husustur. Bu husus, Tevrat ve İncil'de yer aldığı gibi, Kuran'da da yer almış; böylece önceki kitapları tasdik etmiştir. Demek ki âhirette imân ve âhiretle ilgili konulara bakış açısında Kuran, Tevrat'ı tasdik etmektedir. Bu konuda başka bir örnek de Müslümanlardan, Yahudilerden, Hristiyan ve Sâbiîlerden, Allah'a ve âhiret gününe imânda ve iyi amel üretmekte müşterek olanların, âhirette korku ve endişelerinin olmayacağını ifade eden aşağıdaki ayetlerdir.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Şüphe yok ki, imân edenler, Yahudiler, Hristiyanlar ve Sabîiler, bunlardan her kim Allah'a ve âhirett gününe gerçekten imân eder ve salih amel işlerse elbette Rableri katında bunların ecirleri vardır, bunlara bir korku yoktur, bunlar mahzun da olacak değillerdir” (Bakara 2/62).

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“İman edenler ile yahudiler, sâbiiler ve hristiyanlardan Allah'a ve âhiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de değillerdir” (Maide 5/69).

Allah, kâfir ile Yahudinin arasını ayırmakla, Allah'a ve âhirette inanan, iyi amel üreten Yahudiye farklı tavır takınmakla Kur'ân'ın evrensel bir tasdik kitabı olduğunu göstermiştir (Bayraklı, 2001, II:43).

3.2. Cennetin Dereceleri

Cennetin, bu dünyada Allah'a karşı sorumlulukların yerine getirilmesi ve O'nun yarattıklarına karşı yapılan iyilikler ve bu dünyada güzel âhlak sahibi ve erdemli olmanın âhiretteki karşılığı olduğu düşünülürse onun derece derece olması daha mantıklı ve anlaşılır hale gelir. Çünkü insanların dünyada yaptığı iyilikler, güzel davranışlar ve ibadet oranları farklı farklıdır. Cennet bu dünyadaki güzel tutum ve davranışların âhiretteki karşılığı ise, onun derece derece olması mantıksal olarak bir zorunluluktur. Kur'ân'da insanların dünyada yapmış olduğu ibadet ve amel derecelerine göre cennette farklı makamlarda olabileceğine dair ipuçları vardır. Kur'ân-ı Kerim'de her bir insanın bu dünyada fiziki ve ruhi bakımdan farklı yaratılmasının Allah'ın bir âyeti olduğu vurgulanmaktadır:

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ

“Yine göklerin ve yerin yaratılışı ile dillerinizin ve renklerinizin farklı oluşu da O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunda bilenler için nice ibretler vardır” (Rûm 30/22).

Aynı şekilde insanlar farklı derecelere sahip olup kendilerine verilen rızık ve nimetler de farklı boyuttadır:

وَبَلَّغَ حُجَّتَنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ

“İşte bunlar, kavmine karşı İbrâhim'e verdiğimiz delillerimizdir. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Muhakkak Rabbin hikmet sahibidir, bilendir” (En’âm 6/83).

فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ

“Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin eşyalarından önce onların eşyalarını aramaya başladı. Sonra su kabını kardeşinin yükünün içinden çıkardı. İşte Yusuf’a biz böyle bir oyun öğrettik. Melikin kanunlarına göre, kardeşini alıkoymasına imkan yoktu. Ancak Allah dilerse o başka. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Ve her bilgi sahibinin üstünde bir başka bilen vardır” (Yûsuf 12/76).

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ

“Sizi yeryüzünün halifeleri yapan ve size verdikleriyle sizi denemek için kiminizi derece bakımından kiminizden üstün kılan O dur Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır ve O, bağışlayan, esirgeyendir” (En’âm 6/165).

أَهُمْ يَفْصِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُلْخِيًّا وَرَحِمْتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ

“...Onların dünya hayatındaki geçimliklerini aralarında paylaştıran, birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kılan biziz...” (Zuhruf 43/32).

Yukarıda belirtilen bu âyetler derecelendirmelerin dünyevi yönlerini ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde âhirette de bir derecelendirmenin söz konusu olduğu ise Kur’ân’da şöyle ifade edilmektedir:

هُم دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ

“O (insa)nlar Allah katında derece derecedirler” (Âl-i İmrân 3/163).

أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

“İşte gerçek müminler onlardır. Onlara Rableri katında dereceler vardır” (Enfâl 8/4).

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْثَرُ دَرَجَةٍ عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ
الْقَائِمُونَ

“İnananlar, hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler, Allah katında derece bakımından en üstün olanlardır...” (Tevbe 9/20).

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ
الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا دَرَجَاتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا

“...Allah mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri derece bakımından oturanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah hepsine de güzellik vaat etmiştir ama mücahitleri, oturanlardan çok daha büyük ecirlerle üstün kılmıştır: “Allah kendi katından mücahitlere yüksek dereceler, bağış ve rahmet(sevgi) vermiştir...” (Nisâ 4/95,96).

Son âyette geçen “Allah hepsine de güzellik vaat etmiştir” ifadesindeki “güzellik /el-hüsna” kelimesini, Zemahşeri cennet olarak açıklamıştır (ez-Zemahşerî;2003: I,554)

وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمَلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ

“...Elbette âhirett, dereceler bakımından daha büyüktür. Onun nimet ve ikramı daha yücedir”(Tâhâ 20/75,76).

Âyetlerdeki derecelerden maksat, müfessirlerin çoğunluğuna göre cennetin dereceleridir (ez-Zemahşerî, 2003:I,476; er-Râzî, tsz:XI,124; İbn Kesîr, tsz:II,132; Ateş, 1988:II,135).

3.3. Cennetin Nimetleri

Kur’ân’da cennet nimetlerinden bahseden pek çok âyet vardır. Kur’ân o eşsiz diyarın nimetlerini o kadar canlı bir anlatım üslubu ile ifade eder ki, gayb âlemi sınırları içinde olan o sonsuz nimet ve lezzet deryasına Kur’ân’ın bu pasajlarını okuyan adeta dalar. Cennetteki nimetlerin sonsuz ve sınırsızlığını Kur’ân;

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Onlar için ne gözler aydınlatıcı nimetler saklandığını hiç kimse bilemez” (Secde 32/17)

buyurarak oradaki nimetlerin hayal ettiklerimizin de ötesinde ve üstünde olduğunu belirtmektedir. Başka bir âyette ise cennetin bizâtihi kendisinin başlı başına bir nimet olduğu vurgulanmaktadır;

وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا

“Orada nereye bakarsan, bir nimet ve büyük bir mülk görürsün” (İnsân 74/20).

Âyette geçen tekil ifadeler belâğatta çokluk ve azamet ifade ederler(el-Âkûb, 1996:126,127). Âyetin bu edebi özelliğinden hareketle cennetin nimetlerinin ve mülkünün hayallerin ötesinde çok ve büyük olduğunu söylemek mümkündür. Biz burada Kur’ân’da ifade edildiği kadarıyla cennet nimetlerini zikretmeye çalışacağız.

3.3.1. Ağaçlar ve Gölgeler

Cennetin sayısız nimetlerinden biri de, onun ağaç ve gölgeleridir. Cennette pek çok çeşit ağaç vardır. Bu ağaçlar o eşsiz diyara manzara bakımından doyumsuz bir güzellik katar ve her birinin boyu, biçimi, türü, rengi ve yaprakları farklıdır. Bu farklı ağaçlarla dolu bu manzarayı izlemek ancak seyredene manevi bir lezzet verir. Bu lezzeti insan hissederek yasar. Dünyada da ormanlar, bunalan, şehrin boğucu ve gürültülü ortamından uzaklaşmak isteyen, beton yığınları arasından çıkıp rahat bir nefes alıp dinginliğin doruğuna ulaşmak isteyen insan için en güzel sığınma mekânları değil midir? İnsan bazen her türlü bunalımından kurtulmak için kendini ormanın kucağına atarak ağaçların gölgesine sığınıp, aradığı huzuru oralarda bulmaya çalışmaz mı? Bu soruların cevabı elbette “evet”tir. Zaman zaman zihninden bu eylemi gerçekleştirmeyi düşünür ve bu eylemi de “kafa dinlemek, derdiyle baş başa kalmak vb.” deyimleriyle açıklar (Atik, 1992:71).

İşte insanın bu ihtiyacını bildiği için Yüce Allah-u Teâlâ cennet nimetleri arasında ağaç ve gölgelere de yer vermiştir. Kur’ân-ı Kerim’de cennet tasvir edilirken, ağaçların varlığından söz edilir:

ذَوَاتَا أَفْنَانٍ

“İki cennette de çeşit çeşit ağaçlar (efnân) vardır” (Rahmân 55/48).

Bu âyette geçen “efnân” kelimesi, ince ve yumuşak (genç) dallar taze fidanlar anlamındadır (İbn Manzur, 1994:XIII,327). Birbirine girmiş bol dallı ve yapraklı ağaca da denir (el-Fîruzâbâdî, 1987:1577). Kelime çeşit, tür anlamında da kullanılmıştır (Râgıb, 1986:580).

“Efnân” kelimesinin anlamından hareketle, zikredilen iki cennette de her çeşit ağaçların olduğunu söylemek mümkündür. Bu ağaçlar aynı zamanda meyveli de olabilir. Nitekim bu kelimeye İbn Abbas’ın da yer aldığı bir kısım müfessirler “çeşit çeşit meyveler” anlamı verirlerken, Mücahid’in de yer aldığı başka bir grup müfessirler de “çeşit çeşit ağaçlar” olarak anlamışlardır (et-Taberî, 2002:XXVII,86; el-Kurtubî, 1994:XVII,176; İbn Kesîr, tsz:VII,477).

İkinci görüşten yola çıkarak cennette her çeşit ağacın olduğunu söylemek mümkündür. Bu ağaçların çokluğunu, dallarının sıklığını ve yemyeşil olduğunu ise (Ratrut, 1988:60) Kur’ân’ı Kerim’in şu âyetinden anlamaktayız.

مُذَهَّمَاتَان

“(Bu Cennetler) yemyeşildirler” (Rahmân 55/64).

Kur’ân’da cennet ağaçları olarak, hurma, nar, kiraz ve muzdan söz edilir. Bu ağaçların geçtiği âyetleri tekrar olmaması açısından burada zikretmeyip, cennetin meyveleri başlığı altında belirteceğiz. Kur’ân’da bu ağaçları ifade eden kelimelerin dışında, herhangi bir cennet ağacına işaret edip etmediği tartışmalı olan “tûba” kelimesi de geçmektedir:

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحَسُنَ مَا بَ

“Onlar ki inandılar ve iyi işler yaptılar; işte tûba ve güzel gelecek onlarındır” (Ra’d 13/29).

Bu ismin cennetteki bir ağacın adı olup olmama durumu tartışmalıdır. Bu husus söz konusu ismin geçtiği âyette net olarak ifade edilmemektedir. Ancak tûbâ kelimesi hadislerde cennet ağacı olarak açıklanmaktadır: “Bir adam Peygambere gelerek, Ey Allah’ın Resulü, tûba nedir? diye sordu. Resûlullah: Cennette bir ağaçtır, yüzyıllık mesafesi vardır, cennet ehlinin elbiseleri o ağacın tomurcuklarından çıkar” buyurdular

(İbn Hanbel, 1992:III,71). Ancak bu hadisin sahih hadis olmadığı, senedinin zayıf olduğu hususunda cerh ve tadil ulemâ, ının ittifak ettikleri belirtilmektedir (Kara, 2002:171). Tûba hususunda İbn Kesir pek çok hadis rivâyeti sıralar ve sonunda onun cennette bir ağaç olduğunu belirtir (İbn Kesir, tsz:IV,377-378).

Elmalılı da âyette geçen tûba kelimesinin bir grup sahabeden gelen rivâyetlere dayanarak cennet ağacı olduğunu ihtiyatlı olarak belirtmektedir (Yazır, tsz:IV,2985,2986).

Cennetle ilgili dîni düşünce ve tasvirlerde bu ağaca çok yer verilmektedir. Bu konuda hayli abartılı bir üslupla hayali bir edebiyat geliştirilmiştir. Hatta bazı dini tasavvufî kitaplarda bu ağaca işaret eden tasvirler yer verildiği görülmektedir (Yazıcıoğlu Muhammed, 1888:478).

Kur’ân cennetteki ağaçlardan söz ettiği gibi o ağaçların gölgelerinden de muhatabı özendirecek şekilde söz etmektedir. Bu gölgelerin aynı zamanda cennetin birer nimeti olduğu da vurgulanmaktadır. Bu âyetlerden bazıları şöyledir:

وَوَظِلٌّ مِّمْدُودٍ

“Upuzun gölgeler” (Vâkı’a 56/30).

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَّهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا ظِلَالٌ

“Onları (hiç güneş sızmayan) eşsiz bir gölgeye sokarız” (Nisâ 4/57).

هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكُونُونَ

“Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmışlardır” (Yâsîn 36/56).

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ

“Muttakiler gölgeler de ve pınarlardadır” (Mürselât 77/41).

مُتَكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَانِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلَّتْ فُطُوفُهَا تَذْلِيلًا

“Orada koltuklara dayanırlar, ne (yakıcı) bir güneş görürler orada ne de dondurucu bir soğuk. Cennetin gölgeleri üzerlerine yaklaşmış, devşirmeleri (meyveleri) de aşağı eğdirildikçe eğdirilmiştir” (İnsân 74/13,14).

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلُّهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ

“Takva sahiplerine va'dolunan cennetin misali şöyledir Altından ırmaklar akar, yemişleri devamlıdır, gölgesi de... İşte bu, takva yolunu tutanların akıbetidir. Kafirlerin sonu ise ateştir” (Ra'd 13/35).

Kur'ân cennette ağaçların dışında bağ ve bahçelerden de söz eder:

حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا

“Bahçeler ve bağlar” (Nebe 78/32).

Allah'ın emirlerine saygılı olanların kurtulacakları ve cennette onlar için pek çok nimetin yanında bahçeler ve bağların da olacağı belirtilmektedir. Yukardaki âyette “hadâik/ bahçeler” ve “e'nâb/ bağlar” kelimelerinin tekil ve belirsiz (nekra) biçimde kullanımı dikkate alınarak cennette her çeşit üzümün var olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak cennet nimetlerinden biri de bahçeler, bağlar ve ağaçlardır. Hiç şüphesizdir ki Kur'ân'da zikredilen ağaç isimleri, görünmeyen bir âleme ait eşyayı görünen bir âlemde var olan şeylerle anlatmak ve insan hayalini harekete geçirmek için birer örnektir. Cennet bahçeleri ve ağaçları bu anlatılanla sınırlı olmamalıdır. Cennet nimeti olan bu ağaç ve bağların Kur'ân'da bazen meyvelerinden bazen de gölgelerinden söz edilmektedir. Bu ağaçların çok sık dallı, gür, koyu yeşil, aralarından güneş ışıklarının dahi sızamayacağı sıklıkta ve koyu gölgeli olduğu vurgulanmakta olup, cennetliklerin bu koyu gölgeler altında koltuklarına eşleriyle birlikte oturdukları ve gölgelendikleri ifade edilmektedir. Cennetin her nimetinde olduğu gibi bu ağaç gölgelerinin de ebedî olduğu belirtilmektedir.

3.3.2. Nehirler

Kur’ân’da ırmak, dere, akarsu manalarına gelen “nehr” kelimesi bir yerde (Kamer 54/54) “neher” şeklinde tekil ve cins isim olarak geçmektedir. Kırk yedi yerde ise çoğul olarak “enhâr” şeklinde kullanılmaktadır (Bakara 2/25; Âl-i İmrân 3/15,136,195,198; Nisâ 4/13,57,122; Mâide 5/12,85,119; A’râf 7/43; Tevbe 9/72,89,100; Yûnus 10/9; Ra’d 13/35; İbrâhim 14/23; Nahl 16/31; Kehf 18/31; Tâhâ 20/76; Hac 22/14,23; Furkân 25/10; Ankebût 29/58; Zümer 39/27; Muhammed 47/12; Feth 48/5,17; Hadîd 57/12; Mücâdele 58/22; Saff 61/12; Teğâbun 64/9; Talâk 65/11; Tahrîm 66/8, Burûc 85/11; Beyyine 98/8).

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رَزَقُوا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُؤُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele!..” (Bakara 2/25).

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Allah, onlara içinde ebedi kalacakları ve altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kazanç budur” (Tevbe 9/89).

Cennetteki ırmaklar tasvir edilirken genellikle “tecrî min tahtihe’l-enhâr /Onun altından ırmaklar akar.” şeklindeki ifade kullanılmaktadır. Böylece, Kur’ân’da bahse konu olan nehirlerin cennetin altından aktığı zikredilmektedir. Bu akış, bazı müfessirler tarafından “cennet toprağının görünmeyen alt tabakası, zemininin altından” şeklinde yorumlanmıştır. Ancak diğer bir kısım müfessirler bu te’vilin doğru olmadığını belirterek hadislere de dayanarak akışın ağaçların, köşklerin, konutların, odaların ve benzeri tesislerin altından, eteğinden yani cennetlerin yüzeylerinden olduğunu belirtmektedirler (et-Taberî, 2002:I,170; İbn Kesîr, tsz:I,82; ez-Zemahşerî, 2003:I,256; İbn Kayyım, 2004:162; Topaloğlu, 1993b:VII,379).

Cennette bu nehirlerin zikredilmesinden maksat, nehirlerin oradaki mevcudiyetinin keyfiyetini açıklamaktan daha çok, birer nimet olarak cennetliklerin o nehirlerden yararlanacağını vurgulanmasıdır. Birinci yorumun kabul edilmesi halinde, dünya mantığı ile düşünüldüğünde zeminin dibinden akan bir nehirden cennetlikler

doğrudan nasıl yararlanabilirler, sorusu akla gelmektedir. Bu nedenle ikinci yorum hem mantıksal, hem de Kur’ân’ın cennet nimetlerinin inanan insan için olduğunu beyan eden âyetleri açısından daha tutarlı görünmektedir. Nitekim dünyadaki nehirlerin akış keyfiyeti de Kur’ân’da aynı ifade üslubu ile anlatılmaktadır:

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ مَّكَّانَهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمْكِّنْ لَّكُمُ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ
مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ

“Kendilerinden önceki asırlarda nice toplulukları helak ettiğimizi görmezler mi? Size vermediğimiz imkânları yeryüzünde onlara vermiş, gökten bol ve bereketli yağmurlar yağdırıp altlarından (tecî min tahtihim) ırmaklar akıtmıştık. Sonra da onları günahları sebebiyle helak edip yerine başka nesiller yarattık” (En’âm 6/6).

وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ

“Firavun, toplumuna seslenip şöyle dedi: Ey toplumum, Mısır’ı krallığı ve altından akan şu ırmaklar benim değil mi? Görmüyor musunuz?” (Zuhuf 43/51).

Bu âyetlerdeki ifadeden de anlaşıldığına göre, dünyadaki nehirlerin insana nispetle akış keyfiyeti nasıl ise, cennetteki nehirler de aynı olmalıdır. Ayrıca bu nehirler mutlak anlamda cennet kelimesiyle zikredilirken bazen de buna açıklık getirilerek “cennât-i adn” terkihi ile birlikte ifade edilmektedir. Bu kullanımdan yola çıkılarak cennetin tüm bölüm ve çeşitlerinde nehirlerin olduğu sonucu çıkarılmıştır (Ratrut, 1988:72; Kara, 2002:176).

Bu nehirler konusunda Kur’ân genel bir ifade kullanmış, mâhiyetleri hususunda bir açıklama yapmamıştır. Ancak bazı âyetlerde su, süt, bal ve sarap nehirlerinden söz edilmektedir:

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِّنْ لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِّنْ
خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ
خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءُهُمْ

“Kötülükten sakınanlara vaad edilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan temiz sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Onlar için cennette her çeşit meyve ve Rablerinden bir bağışlanma vardır. Bunların durumu, ateşte ebedî olarak kalacak olan ve bağırsaklarını parçalayacak kaynar su içirilen kimsenin durumu gibi olur mu?” (Muhammed 47/15).

يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْنُومٍ

“Onlara damgalı saf bir içki sunulur” (Mutaffîfîn 83/25).

بَيضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ

“Berrak, içenlere lezzet veren bir içki” (Sâffât 37/46).

بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَّعِينٍ لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ

“Kaynağından doldurulmuş, testiler, ibrikler ve kadehlerle. Ondandır ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir” (Vakıa 56/18,19).

Cennetin içecekleri bölümünde bu hususta daha geniş bilgi verilecektir. Kur’ân’da cennetin nehirlerinin kaynağı konusunda bir açıklama yoktur. Bazı hadis kaynaklarında bu hususta bilgiler verilmektedir (el-Buhâri, 1992:22; Tirmizi, 1992:4).

3.3.3. Pınarlar

Kur’ân’da cennetin pınarları, “göz, korumak, gözetmek, göze, ve kaynak” anlamına gelen (er-Râgıb, 1986:529-530) “*ayn*” kelimesiyle ifade edilmistir. Bu kelime tekil, ikil ve çoğul formunda kullanılmıştır (Hicr 15/45; Sâffât 37/45-47; Duhân 44/52; Zâriyât 51/15; Rahmân 55/50,66; Vâkı’a 56/17-18,31; İnsân 74/5-6,17-18; Murselât 77/41; Mutaffîfîn 83/25,26,27; Ğâşiye 88/12).

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا

“Bir pınar ki Allah’ın kulları ondan içerler...” (İnsân 74/6).

فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ

“O iki cennette de akan iki pınar vardır” (Rahmân 55/50).

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ

“Muttakiler cennetlerde pınar başlarındadırlar” (Hicr 15/45).

Bu kelimenin dışında cennet pınarlarını ifade etmek üzere “selsebîl” kelimesi de kullanılmaktadır. “Selsebîl” adını taşıyan bu çeşmenin suyundan zencefil karışımı bir tür içecek hazırlanarak müminlere sunulur:

عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا

“Onlara orada zencefil karışımı bir kadehten içirilir. Oradaki bir çeşme ki adına selsebîl denir” (İnsân 74/18).

Bunların dışında kokteyl türü içeceklerin kaynağı olan cennet çeşmelerinden de söz edilmektedir. Bunlar “karışımı tensîm ve kâfûr olan” şeklinde ifade edilmektedir:

يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ خَتَمُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ وَمِنْ أَجْهُ مِنْ تَسْنِيمٍ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ

“Mühürlü hâlis şaraplardan içeceklerdir. Misk gibi kokar. Karışımı tensimdendir. O bir çeşmedir ki (Allah’a) yaklaştırılanlar ondan içerler” (Mutaffîfîn 83/25-28).

Tensîm yükselmek, çıkmak, terfî etmek anlamlarına gelen “seneme” kökünden gelen bir mastar olup, kaynak itibariyle yükseklerden çıkan anlamındadır (İbn Manzur, 1994:XII,308; ez-Zebîdî, 1994:XII,307). Bir Kur’ân kavramı olarak ise, yukarıdan aşağıya şarıl şarıl akan dupduru ter temiz bir çeşmenin adıdır (Ateş, 1988:X,373)

Âyetten anlaşıldığı kadarıyla bu suyun dupduru olma ve yukarıdan aşağıya şelale gibi akma özelliğinden daha ziyade suda olan ve suyun içimini daha lezzetli hale getiren bir karışım olmalıdır. Çünkü âyette bir karışımdan söz edilmektedir. Aksi takdirde söz konusu bu cennet pınarlarının suyu kendisinde hiçbir karışımın bulunmaması, saf arı ve duru olması şeklinde vasıflanmış olurdu. Nitekim aşağıdaki âyette de bir karışımdan söz edilmektedir.

إِنَّ الْأُبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا

“İyiler de karışımı kâfur olan bir kadehten içerler. Bir çeşme ki Allah’ın kulları ondan içerler, fişkırtarak akıtırlar” (İnsân 74/5,6).

3.3.4. Meyveler

Cennette insanın her türlü ihtiyacı düşünülmüş ve onun bu dünyada ilgi duyduğu ve kendisinin olmasını arzu ettiği şeyleri Allah (cc) Kur’ân’da zikretmiştir. Kur’ân’da zikredilen her cennet nimeti, insanın gönlünden geçen, iştahını kabartan ve onun daima arzuladığı nimet türlerindendir. İnsanın sevdiği ve arzuladığı bu nimet türlerinden biri de meyvelerdir. Kur’ân-ı Kerim’de cennet nimetleri olarak mutlak anlamda meyvelerden söz edilmektedir:

لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مِمَّا يَدْعُونَ

“Orada onlar için meyveler ve istedikleri her şey vardır” (Yâsîn 36/57).

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِّنْ لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءُهُمْ

“Kötülükten sakınanlara vaad edilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan temiz sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Onlar için cennette her çeşit meyve ve Rablerinden bir bağışlanma vardır. Bunların durumu, ateşte ebedî olarak kalacak olan ve bağırsaklarını parçalayacak kaynar su içirilen kimsenin durumu gibi olur mu?” (Muhammed 47/15).

ذَوَاتًا أَفْنَانٍ

“Her ikisinin de çeşitli ağaçları, meyveleri var” (Rahmân 55/48).

وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ

“Beğendikleri meyveler” (Vâkı’a 56/20).

وَقَوَاقِهِ مِمَّا يَشْتَهُونَ

“Gönüllerinin çektiği meyveler içindedirler” (Mürselât 77/42).

Yukarıda belirtilen âyetlerde “fâkihe” ve “semerât” kelimeleri mutlak olarak kullanılmış olup tüm meyveleri ifade etmektedir. Bazı âyetlerde ise bu kapalılık kısmen

de olsa giderilerek bu meyvelerin isimleri zikredilmek suretiyle mâhiyetleri açıklanmaktadır:

فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ

“İkisinde de meyve, hurma ve nar var” (Rahmân 55/68).

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا

“Allah’ın emirlerine saygı gösterenler için ödül olarak, bahçeler ve üzüm bağları vardır” (Nebe 78/31,32).

فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ

“Dikensiz kirazlar, (kökünden tepesine kadar) meyve dizili muzlar” (Vâkı’a 56/28,29).

Kur’ân’da cennet meyveleri olarak hurma, üzüm, nar, kiraz ve muzdan söz edilmektedir. Kuşkusuz cennet meyveleri bunlardan ibaret olmamalıdır. İnsanın canının çektiği, nefsinin arzuladığı, her çeşit nimet ve lezzetlerin olduğu bir diyarda, sayıca bu kadar az bir meyve türünün olduğu düşünülemez.

Ancak Yüce Yaratıcı bu kadarını açıklamakla yetinerek asıl sürprizi o büyülü diyara saklıyor olmalıdır. Dünya nimetleri hususunda bile “Allah’ın nimetlerini saymaya kalksanız buna güç yetiremezsiniz” buyuran Allah, cennet meyveleri hususunda sadece birkaç örnek vermektedir. Kur’ân burada da yine bilinenlerden yola çıkarak bilinmeyen bir âleme ait yiyecek türünden söz etmektedir. Bu meyveler gerek tat ve lezzet itibarıyla gerek fizikî görünüm itibarıyla bizim bildiğimiz meyvelerden farklı olabilir:

وَأَنَّا كُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

“Onlar oradaki meyvelerden her yediklerinde, bunlar daha önce yediklerimizdendir, diyecekler. Oysa daha önce kendilerine benzerleri verilmiştir” (İbrahim 14/34).

Kur’ân-ı Kerim’de belirtilen bu meyvelerin adları ve özellikleri ve ağaçlardaki durumu şöyle tasvir edilmiştir: Cennetlerde her meyveden çiftler çiftler yaş, kuru veya biri dünyadaki tat ve lezzetiyle diğeri cennete özgü tat ve lezzette (Yazır, tsz:VII,4688)

olacak, orada özellikle hurma nar, muz ve kiraz ağaçları ve üzüm bağları bulunacaktır (Vâkı'a 56/28,29; Nebe 78/32). Bu meyveler olgunlaştığında dalları aşağıya doğru sarkacak (İnsân 76/14) ve böylece devşirilmesi kolay olacaktır (Hâkka 69/23). Cennet meyveleri pek çok olacak, (Sâffât 37/42; Vâkı'a 56/32; Zuhuf 43/73) bitip tükenmeyecek, kesintisiz (Vâkı'a 56/33) ve sürekli olacaktır (Ra'd 13/35). Cennetlikler canlarının çektiği her meyveden yasak olmaksızın (Vâkı'a 56/33) zahmetsiz bir şekilde (Sâd 38/51; Rahmân 55/54) yiyeceklerdir (Duhân 44/55).

Sonuç olarak, Kur'ân'da beş tür meyvenin adı bizzat belirtilmekle birlikte, adı belirtilenlerin dışında pek çok meyvenin bulunduğu, bu meyvelerin olgun, kesintisiz ve ebedi olduğu ve cennetliklerin bunları hiç zahmet çekmeksizin koparabilecekleri ve bu meyvelerin hiç birinin onlara yasak olmadığı ve istedikleri kadar yiyecekleri ifade edilmektedir.

3.3.5. Et

Kur'ân'da cennet nimetleri arasında zikreddilen et iki âyette geçmektedir:

وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ

“Ve onlara canlarının istediği meyveden ve etten bol bol vermişizdir” (Tûr 52/22).

Bu âyette geçen “lahm / et ” sözcüğü mutlak olup, her çeşit eti kapsamaktadır. Bir başka âyette ise cennet nimetleri arasında “kuş eti” nin olduğu da belirtilmektedir:

وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ

“Canlarının çektiği kuş etleri” (Vâkı'a 56/21).

Şüphesiz cennetteki et sadece kuş etinden ibaret olmamalıdır. Nitekim her iki âyette de geçen “canlarının çektiği” (Tûr 52/22; Vâkı'a 56/21) ibaresi buna işâret etmektedir. Bu ifadeden cennette yenilebilir her çeşit etin olacağı sonucunu çıkarmak mümkündür.

3.3.6. Bal

Cennete girecek olan iyi insanlara o eşsiz güzellikteki mekânda ikram edilecek nimetlerden biri de baldır. Cennetlikler için olan bu nimet Kur’ân’da bir âyette belirtilmektedir:

وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ

“Süzme baldan ırmaklar...” (Muhammed 47/15).

Âyette cennette bulunan bal ırmağının akma özelliği ve balın da saf, katıksız ve süzme olma niteliği vurgulanmaktadır. Ayrıca âhiretteki balın kokusu, rengi ve tadının çok hoş olduğu belirtilmiştir (İbn Kesîr, tsz:VII,297; İbn Kayyım, 2004:164).

Sonuç olarak Kur’ân cennet yiyeceklerinden olan balın, cennette bolluğunu ifade etmek için “bal nehirleri” tabirini kullanarak, inanan insanların zihinlerinde o mekânın ne denli bol nimetler diyarı olduğu hususunu vurgulamakta ve müminlerin cennet arzularını kamçılayarak onları dünyada cenneti kazandıracak güzel davranışları gerçekleştirmeye teşvik etmektedir.

3.3.7. Cennetin İçecekleri

Kur’ân-ı Kerim’de cennet içecekleri olarak su, süt ve şaraptan söz edilmektedir. Bunların dışında kokteyl türü dediğimiz, karışımı tesnîm, kâfur ve zencefil olan içeceklerden, akli gidermeyen, insanı sarhoş etmeyen ve baş ağrıtmayan şaraplardan bahsedilmektedir. Hiç şüphesiz cennet içecekleri bunlarla sınırlı değildir. Bunlar o diyarın içecekleri hakkında bir fikir vermesi açısından inanan insanlara örnek olmak üzere verilmiştir. Çünkü cennetin nimetleri hem çeşit, hem nicelik, hem de süreklilik açısından sınırsızdır (Secde 32/17; Vâkı’a 56/33; İnsân 74/20).

3.3.7.1. Su

Dünyada canı olan her şey sudan yaratılmıştır (Enbiyâ 21/30). Bu nedenle su, canlı varlıkların tümünün ihtiyaç listesinin başında yer alır. Aynı zamanda su canlıların pek çoğunun da evidir (Atik, 1992:10-20).

İnsan dünyada susuz yaşayamaz. Su her şartta insan için önemli, gerekli ve vazgeçilmez bir nimettir. Su, insanın fizyolojik olarak gereksinimini giderdiği gibi, psikolojik olarakta onu rahatlatmaktadır. Suyun bir şelaleden tatlı tatlı akışını seyreden, onun sesini dinleyen insan, stres, sıkıntı ve bunalımlarından kurtularak, ruhen rahatlar. Tarihten günümüze bir takım hastaların su sesiyle dâru's-şifâ ve hastanelerde tedavi edildiği de bir gerçektir. Bu bakımdan suyun aynı zamanda şifâ özelliği de vardır. Yüce Yaratıcı suyun bu ve daha pek çok özelliği ve insan için öneminden dolayı onu âhirette cennet içecekleri arasında zikretmektedir:

فِيهَا أَنْهَارٌ مِّنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ

“İçinde bozulmayan sudan ırmaklar...” (Muhammed 47/15).

وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ

“Fışkıran sular” (Vâkı’a 56/31).

Âyette geçen “enhâr” kelimesi “nehr” kelimsinin çoğulu olup, suyun taşarak coşkulu bir biçimde akması anlamına gelmektedir (er-Râgıb, 1986:“n-h-r”md.773). Aynı zamanda bu kelimenin anlam örgüsü içinde çokluk ve bolluk anlamı da mevcuttur. Yine âyette geçen “âsin” kelimesi ise, suyun kokusunun kötü bir şekilde bozulmasına denir (er-Râgıb, 1986:“e-s-n”md.,20).

İbn Abbas ve Katâde ise bu kelimeyi suyun tadının bozulması şeklinde açıklamışlar, Taberi de bu görüşü tercih etmiştir (et-Taberî, 2002:XXVI,31). Buna göre “ğayr-i âsin” ifadesi, ırmağın suyunun kaynağından çıktığı şekliyle saf halini korumasını ifade etmektedir. Yüce Allah cennet ehline, cennet içeceklerinden biri durumunda bulunan, tadı ve kokusu dünyadaki aksine asla değişip bozulmayan, soğuk ve içimi çok lezzetli olan su nimetini kendisinin emirlerine saygılı olan ve emirleri karşısında kendisini sorumlu hissedenlere vaat etmektedir.

3.3.7.2. Süt

Cennet içeceklerinden biri de süttür. Kur’ân cennette süt ırmaklarının olduğunu beyan etmektedir:

وَأَنْهَارٌ مِّنْ لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ

“Tadı değişmeyen süttten ırmaklar...” (Muhammed 47/15).

Âyette geçen “tadı değişmeyen” ifadesi cennetteki sütün özelliğini açıklamakta ve dünyadaki benzerlerinden farkını ortaya koymaktadır. Buna göre cennet içeceklerinden olan sütün hiçbir zaman tadının bozulmayacağı anlaşılmaktadır. Oysa dünyadaki sütün belli bir zaman sonra tadı kokusu ve renginin değiştiği ve kimyasal olarak bozulmak suretiyle tüketilemez hale geldiği gözlemlenmektedir. Taberî, dünyadaki süt ile cennet içeceği olan sütü karşılaştırarak şu tespiti yapmaktadır:

Dünyadaki süt, hayvanın memesinden çıktığı andan itibaren bozulmaya başlar, tadı değişir. Fakat Allah’ın cennette nehirler halinde yarattığı sütün tadı asla değişmez ve bozulmaz. Üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin ilk yaratıldığı andaki özelliğini daima korur (et-Taberî, 2002:XXVI,31). İbn Kesir ise cennetteki sütün özelliğini anlatırken onun gayet beyaz, lezzetli ve kıvamlı olduğunu ve dünyadaki süte benzemediğini ifade etmektedir (et-Taberî, 2002:XXVI,31).

Sonuç olarak cennetteki her nimette olduğu gibi süt içeceği de dünyadaki süttten ve bizim tasavvur ettiğimizden farklı olmalı; gayet lezzetli, hoş kokulu, beyaz ve kıvamı da tam yerinde bir cennet içeceği olmalıdır. Allah bu içeceği muttakî kullarına vaat etmektedir.

3.3.7.3. İçki/Üzüm Suyu

Kur’ân’da zikredilen cennet içeceklerinden biri de şaraptır:

وَأَنهَارٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّدَئِكَ لِلشَّارِبِينَ

“...içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ...” (Muhammed 47/15).

Cennet içeceklerinden biri olarak zikredilen şarap dünyadakine benzememektedir. Cennet şarabının özelliği, içene zevk ve lezzet veren, baş ağrısı ve sersemletme yapmayan ve içeni sarhoş etmeyen şekilde açıklanmıştır:

لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ

“(Bir şarap ki) ondan ne başları ağrır, ne de akılları gider” (Vâkı’a 56/19).

بَيِّضَاءُ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ لَا فِيهَا عَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ

“Berrak, içenlere lezzet veren bir içki. Onda ne sersemletme var, ne de onunla sarhoş olurlar” (Sâffât 37/46,47).

Dünyadaki içkiler ise bunun aksine, içeni sersemletip sarhoş eden, akli ve şuuru zaafa uğrattığından dolayı haram kılınmıştır. Cennetteki içkinin ise insana zarar verecek her türlü kusur ve olumsuzluklardan arınmış olduğu belirtilmiştir (Ebu’s-Suûd, tsz:VIII,95; el-Kurtubî, 1994:XVI,236; el-Âlûsî, 2000:XVI,48; İbn Kesir, tsz:VII,295).

Sonuç olarak cennet içkilerinin insana zevk veren, başını döndürmeyen, içeni sarhoş etmeyen her türlü olumsuz özelliklerden arındırılmış tertemiz bir içecek olduğu anlaşılmaktadır. Muhammed suresinin onbeşinci âyetinden anlaşıldığına göre cennette su ırmakları, süt ırmakları, şarap ırmakları ve bal ırmakları vardır. Bu ırmaklar daha önce de ifade ettiğimiz gibi söz konusu âyette cemi’ formunda gelmektedir. Bu aynı zamanda cennette bu içeceklerin bolluğunu da gözler önüne sererken, hayalleri zenginleştirmede ve insanı cennete götürecek iyi davranışlara sevk etmektedir. Tahrik etmek suretiyle insanda mevcut olan cennet arzusunu kamçulamaktadır.

3.3.7.4. Kevser

“Çok şey, bolluk, İslam, nübüvvet” vb. anlamına gelen “Kevser” de, cennet nimetlerinden biri olarak yorumlanmıştır (el-Fîruzâbâdî, 1987:602). Bu kelime sadece bir yerde geçer:

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ

“Ey Muhammed biz sana Kevseri verdik” (Kevser 108/1).

Âyette kevserin ne olduğu açıkça belirtilmemiştir. Bir kısım âlimler onu kelimenin lügat manasından hareketle açıklamışlar ve “çok şey, çok hayır” demişlerdir. Bir kısım müfessirler de onun cennette bir nehir olduğunu ifade etmişlerdir (er-Râzî, tsz:XXXII,124–126; el-Kurtubî, 1994:II,216–218).

Kevserin mâhiyeti ve özellikleri hakkında Kur’ân’da herhangi bir açıklama bulunmamakla birlikte, hadis kaynaklarında bu konuda bilgiler yer almaktadır (el-

Buhârî, Bed'u'l-Halk, 53; Rikâk, 53; Müslim, İmân,74; Salât, 14; Ebu Davud, Sünnet, 22, 23; İbn Mâce, Zühd, 36; Menâsik, 76; Edep, 8).

Taberî, kevser kelimesinin cennetteki bir nehrin adı olduğu ve diğer görüşleri sıraladıktan sonra, kendi tercihinin onun cennette bir nehir olduğunu belirtir (et-Taberî, 2002:XV,320). Aynı şekilde İbn Kesir'de kelimenin peygamberlik, Kur'ân, âhiretteki kazanımlar vb. anlamlarını zikrederek cennette bir nehir olduğuna dair pek çok hadîsi belirtir ve onun cennette bir nehir olduğunu ifade eder (İbn Kesir, tsz:VIII,519–520).

3.3.7.5. Karışımli İçecekler

Cennette bazı içeceklerin daha çekici hale gelmesi için bir takım maddelerin karıştırılması suretiyle kokteyl haline getirildikleri âyetlerde ifade edilmektedir:

إِنَّ الْآبِرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا

“İyiler de karışımı kâfûr olan bir kadehten içerler” (İnsân 74/5).

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا

“Onlara orada karışımı zencefil olan kadehten içirilir” (İnsân 74/17).

يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ خَتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ

“Onlara mühürlü halis bir şaraptan içirilir. Ki sonu misktir (içildikten sonra misk gibi kokar). Karışımı tensimdendir” (Mutaffîfîn 83/25–27).

Âyetlerde de görüldüğü üzere cennet içkilerinin içine karıştırılan ve insanlarca da bilinen bir takım maddeler ve bu içkilerin özelliklerinden söz edilmektedir. Bu karışım maddeleri kâfûr, zencefil ve tesnîmdir. Tesnîm kelimesinin anlamını daha önce “cennetin pınarları” bölümünde “kaynak itibariyle yükseklerden çıkan” şeklinde tanımlamıştık. Bu anlamdan hareketle yukarıdaki son âyeti, o şarabın karışımı yükseklerden çıkan sudur, şeklinde anlamak daha doğrudur. Çünkü dünyada da insanlar yükseklerden çıkan suyu severler. Bu tür sular halk arasında “yayla suları” olarak adlandırılırlar. Bu suların özellikleri, daha berrak, soğuk, tat itibarıyla daha lezzetli ve içimi daha güzel olmasıdır. Cennette bu kaynaktan yalnızca Allah'a yakın olanlara

(mukarrabûn) verileceği, diğer iyilerin ve ashâb-ı yemîn'in içkilerine ise, diğer sulardan karıştırılarak verileceği ifade edilmiştir (Yazır, tsz:VIII,5563–5564).

İçkilere kâfûr ve zencefil karıştırılmasının sebebi ise, kâfûrun karıştırıldığı maddeye soğukluk, zencefilin ise sıcaklık verdiği ifade edilmektedir. İki lezzeti de cennetliklerin tatması için bu örneklerin kullanıldığı, Kur'ân'ın indiği dönemde vahye ilk muhatap olan insanlar arasında bu iki maddenin bilindiği ve bu iki maddenin birlikte veya ayrı ayrı içkiye katılmak suretiyle kokteyl türü içki tüketiminin cahiliye Arapları arasında yaygın olduğu ifade edilmektedir (Ateş, 1988:X,246).

Yukarıdaki âyetler zımnen buna işaret etmektedir. Çünkü Kur'ân'ın örneklerini verdiği nimetler insanlarca daha önce bilinen nimetler olmalıdır. Aksi halde bunlar Kur'ân'a muhatap olan insanlar tarafından iyi anlaşılamaz. Diğer yandan, “içimi gâyet lezzetli, tatlı, boğazdan çok rahat geçen bir içki” olarak tanımlanan (ez-Zebîdî, 1994:XIV,306; İbn Manzur, 1994:XII,344) selsebîl adını taşıyan su kaynağının da bir tür içki olduğunu ifade eden görüşler de vardır.

عَيْنًا فِيهَا تَسْمَى سَلْسَبِيلًا

“Cennette bir çeşme ki adına selsebîl denir” (İnsân 74/18).

Âyette ifade edilen selsebil kelimesi, pınar adı veya içilen nesnenin sıfatı olmak üzere iki şekilde yorumlanmıştır (el-Ferrâ, 1972:III,218). Bu görüşe katılmakla birlikte Ateş, selsebil kelimesini; Zebîdî ve İbn Manzur'un eserlerinde açıkladıkları gibi “içimi gayet lezzetli, tatlı, boğazdan çok rahat geçen içki” şeklinde ifade etmektedir (Ateş, 1988:X,247).

Kur'ân Cennette bu nimetlerin sunulduğu kaplara da değinmiştir. Bunlar gümüş kaplar (İnsân 74/15), kadehler-kâseler (Sâffât 37/45; Tûr 52/23; Vâkı'a 56/18; İnsân 74/5,17; Nebe/34), altın tepsiler-tabaklar (Zuhuf 43/71), altın (Zuhuf 43/71) ve gümüş (İnsân 74/15) sürahiler-testiler-küpler (Zuhuf 43/71; Vâkı'a 56/18; İnsân 74/15; Gâşiye 88/14), ibriklerdir (Vâkı'a 56/18). Konuyu dağıtmamak için cennet kaplarının yalnız Kur'ân'da geçen isimlerini belirtmekle yetinip cennetin diğer nimetlerini Kur'ân ekseninde açıklamaya devam edelim.

3.3.8. Giysiler

Cennette giysilerin olacağını Kur'ân belirtmektedir. Cennetliklerin bu elbiseleri giymeleri soğuk veya sıcak dolayısıyla değildir. Çünkü cennet ikliminin özelliklerinden söz ederken Kur'ân, “Orada ne bir sıcak ne de bir soğuk görürler” (İnsân 74/13) buyurarak cennet ikliminin mutedil olduğunu haber vermektedir. Belirtilen giysilerin cennetteki fonksiyonunun ise süs, güzellik ve avret mahallini örtmek olduğu ifade edilmektedir (Ratrut, 1988:153). Cennet giysileri Kur'ân'da şu şekilde geçmektedir:

يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ

“İnce ve kalın ipekten giysiler giyerek karşılıklı otururlar” (Duhân 44/53).

عَالِيَهُمْ ثِيَابٌ سُندُسٌ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا

“(Cennet ehlinin) üstlerinde yeşil ince ve kalın ipekten giysiler vardır” (İnsân 74/21).

أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا
مِّنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعَمَ الثَّوَابِ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا

“İşte onlara Adn cennetleri vardır; altlarından ırmaklar akar, orada altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekliden yeşil elbiseler giyerek koltuklar üzerine dayanıp kurulacaklar. O ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!” (Kehf 18/31).

Yukarıda geçen âyetlerde cennet ehlinin giysileri ve bu giysilerin özellikleri belirtilmektedir. Âyetlerde geçen “sündüs” kelimesini müfessirler, ince ipek, “istebrak” kelimesini de kalın ipek şeklinde yorumlamışlardır (et-Taberî, 2002:VIII,243;XIII,135;XIV, 220; er-Râzî, tsz:XXVII,254; Yazır, tsz:VIII,5508-5509; İbn Kayyım, 2004:177-179).

Bazı müfessirler de sık ve kalın dokunmuş anlamını vermişlerdir. Bu kumaşların ipek ve atlastan olmaları ve renginin yeşil olarak zikredilmelerinin hikmetleri üzerine de bazı yorumlar yapılmıştır (el-Kurtubî, 1994:X,397; el-Âlûsî, 2000:X,271).

Bu yorumlara burada yer vermeyi gerekli görmüyoruz. Ayrıca, cennette ziynet eşyası olarak, altın ve gümüş bilezik ve inci takılacağı da Kur’ân’da ifade edilmektedir (Kehf 18/31; Hac 22/23; Fâtır 35/33; İnsân 74/21).

Sonuç olarak Kur’ân’da cennet ehlinin elbiseleri olarak ince ve kalın ipek zikredilmekte ve renk olarak yeşil olmaları açıklanmaktadır. Hiç şüphesiz cennet elbiseleri sadece yeşil renk ve ipekli kumaştan ibaret olmamalıdır. Her türlü nimetin sonsuz olduğu ifade edilen bir diyarda ödül olarak cennette tek tip kıyafet giydirilmesi düşünülemez. Burada zikredilenler, cennet giysileri hakkında insanlara fikir vermektedir.

3.3.9. Konaklar

Cennetteki yerleşim mekânları olarak Kur’ân’da ev, oda, köşk ve çadır zikredilmektedir. Bunları ayrı ayrı ele alalım.

3.3.9.1. Evler

Kur’ân’da belirtilen cennet evleri, “mesken” kelimesinin çoğulu olan “mesâkîn” kelimesiyle ifade edilmektedir. Mesken kelimesi “سكن” (Sekene) fiilinden türemiş mekân ismidir. Fiilin kök anlamı, bir şeyin hareket etmesinden sonra o şeyin bir yerde sabit kalması demektir (er-Râgıb, 1986:346).

İskân etmek, oturmak, ikamet etmek anlamında ism-i mekândır. İkâmet yeri veya iskân yeri manasında umum ifade eden bir isim olabileceği gibi, cins isim de olabilir. Kur’ân’da bu kelime, “güzel meskenler” anlamında “وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً” (ve mesâkine tayyibete) şeklinde iki yerde geçmektedir:

وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٍ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Allah inanan erkeklere ve inanan kadınlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vaat etmiştir...” (Tevbe 9/72).

يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Sizin günahlarınızı bağışlar ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerinde güzel meskenlere koyar...” (Saff 61/12).

Âyetler incelendiğinde bu güzel konutların Adn cennetlerinde olduğu görülecektir. Ancak bu konutların sadece güzel ve hoş oldukları ifade edilmiş bunun dışında o konutların şekil ve mâhiyetleri hususunda başka bir bilgi verilmemiştir. “Güzel meskenler” ifadesinin umum ifade etmesinden hareketle cennetlerdeki çadır, ev, oda, köşk, saray gibi yerleşim birimlerini de kapsadığı belirtilmiştir (Kara, 2002: 195).

3.3.9.2. Köşkler

Cennette yerleşim birimlerden biri de köşklendir. Kur’ân’da yalnızca bir âyette geçen bu ikamet yeri, “köşk” anlamındaki “kasr” kelimesinin çoğul formu olan “قُصُورٌ” kelimesiyle ifade edilir (İbn Manzur, 1994:V,95).

تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا

“Yücelerin yücesi olan Allah, dileyecek olursa, sana (onların istediklerinden) daha iyilerini, altlarından ırmaklar akan cennetleri verir ve senin için köşkler yapar” (Furkân 25/10).

Âyetin öncesinde inkârcıların Kur’ân hakkında ileri sürdükleri yalan ve iftira dolu bir takım safsatalardan, Resulullah’ın peygamberliğine inanmak için onun bazı dünya malına sahip olması gerektiğini ileri sürmelerinden ve bu yüzden de O’nun peygamberliğine inanmadıklarından bahsedilmektedir (Furkân 25/4-9).

Yüce Allah da yukarıda belirtilen âyette onların istediklerinden daha iyilerinin verileceğini ve köşkların yapılacağını belirtmektedir. Bu köşkların keyfiyeti hakkında Kur’ân’da bilgi bulunmamaktadır. Ancak hadislerde bu köşkların keyfiyetleri ile ilgili açıklamalar mevcuttur (el-Aynî, 1972:XII,302).

3.3.9.3. Odalar

Cennette yerleşim mekânlarından bir diğeri de odalardır. Bu odalar, Kur’ân’da “ğurfe” ve “ğuraf” kelimeleriyle ifade edilir. “Ğurfe” kelime olarak, “konak, köşk, saray, oda” anlamlarına gelmektedir (İbn Manzur, 1994:IX,165). Aynı zamanda “yükseklik” (el-Fîruzâbâdî, 1987:1087), “binanın yüksek yeri” manalarında da kullanılır. Bu yüzden cennet evleri “ğurfe” diye isimlendirilmiştir (er-Râgıb, 1986:539). Cennetin yerleşim yerlerinden biri olan “ğurfe” kelimesi tekil ve çoğul biçimde beş yerde geçmektedir.

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِّنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَعَدَ اللَّهُ لَا يَخْلِفُ اللَّهُ
الْمِيعَادَ

“Fakat Rab’lerinden korkanlar için üst üste yapılmış odalar (guraf) vardır. Odaların altından da ırmaklar akmaktadır. Bu Allah’ın vaadidir. Allah sözünden caymaz” (Zümer 39/20).

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعَمَ أَجْرُ
الْعَامِلِينَ

“İnanıp iyi işler yapanları, cennette altlarından ırmaklar akan yüksek odalar (ğuraf)a yerleştiririz. Orada ebedi kalırlar. Çalışanların ödülü ne güzeldir” (Ankebût 29/58).

أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا

“İşte onlar güçlüklerle göğüs germelerine karşılık odalarla (el-ğurfetü) ödüllendirilecek ve orada dirlik ve esenlik (nidâları) ile karşılanacaklardır” (Furkân 25/75).

وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرَّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضَّعْفِ بِمَا
عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرَفَاتِ آمِنُونَ

“Ne mallarınız, ne de evlatlarınız size katımızda bir yakınlık sağlar. Ancak inanıp faydalı işler yapanlar başka. Onlara yaptıklarının kat kat fazlası ödül vardır ve onlar odalarda (fi’l-ğurufâti) güven (ve huzur) içindedirler” (Sebe 34/37)

Yukarıdaki âyetlerde “el-ğurfe, ğuraf, el-ğurufât” şeklinde geçen kelimeler oda, saray veya köşk hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın bu yerleşim birimlerinin cennette çok sayıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

3.3.9.4. Çadırlar

Kur’ân’da zikredilen cennet ikametgâhlarından bir diğeri de çadırlardır. Bu kelime Kur’ân’da bir âyette geçmektedir:

حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ

“(O iki cennette de) çadırlara kapanmış (gün yüzü görmemiş) huriler (var)” (Rahmân 55/72).

Âyette geçen “hıyâm ” kelimesi “hayme” kelimesinin çoğulu olup, üç ya da dört direği olan sıcak havada gölgelenmek için üstüne ot, dal yada çalı atılan yuvarlak

biçimde yapılmış (el-Fîruzâbâdî, 1987:1427), veya bunlara ilaveten üstü pamuk, yün veya kıldan dokunmuş bezden örtülen, ev, çardak veya çadırıdır (İbn Manzur, 1994:XII,193). Elmalılı kelimeyi, “Arapların oturmak için kıldan yuvarlak kubbe tarzında yaptıkları bazen da dikdörtgen şeklindeki evleridir” biçiminde açıklamaktadır (Yazır, tsz:VII,4692–4693).

Kur’ân-Kerim’de hurilerin anlatıldığı bir âyette geçen bu cennet çadırları için başka bir açıklama mevcut değildir. Kelimenin çoğul formunda zikredilmesinden hareketle cennette her türlü çadırın olabileceği düşünülebilir. Kur’ân, cennetin yerleşim birimleri olan bu mesken, saray, köşk, konak, oda ve çadırların eşyaları, dekor ve mefruşâtı hakkında da -cennetin öteki nimetlerinde olduğu gibi- diğer din ve kutsal kitaplarda olmadığı kadar ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu eşyaların nitelikleri hakkında bilgi verirken o kadar canlı bir üslup kullanmaktadır ki, görünmeyen âleme ait bu manzarayı âdeta seyre doyum olmayan bir tablo haline getirip gözler önüne sermektedir. Biz bu eşya ve dekorların konuyu daha fazla uzatmamak için mâhiyetlerine girmeden yalnızca isimlerini vererek yetineceğiz.

Cennet konaklarının mefruşâtı ve dekorları olarak Kur’ân’da, güzel döşemeler (Rahmân 55/76), serilmiş halılar (Rahmân 55/54), astarları kalın atlastan (Rahmân 55/54) yükseltilmiş (kabartılmış) döşekler, yataklar (Vâkı’a 56/34), yastıklar, kırlentler, minderler (Ğâşiye 88/15), yaygılar-perdeler (Rahmân 55/76), sedirler, divanlar, koltuklar, altın ve mücevherlerden işlenmiş (Vâkı’a 56/15) yüksek (Ğâşiye 88/13) tahtlar (Hicr 15/47; Sâffât 37/44; Tûr 52/20; Vâkı’a 56/15; Ğâşiye 88/13; Kehf 18/31; Yâsîn 36/56; İnsân 74/13; Mutaffifîn 83/23,35) zikredilmektedir.

3.3.10. Cennette Eşler

Kur’ân eşleri de cennet nimetleri arasında saymaktadır. Bu eşleri iki kategoride ele almak mümkündür. Birincisi, dünyadaki eşlerin, her ikisi de cennetlik olmak kaydıyla, tekrar bir araya gelmeleri ve her birinin diğeri için nimet olması; ikincisi ise, cennete özgü yaratılmış yeni eşlerin nimet olarak verilmesi. Kur’ân’da konuyla ilgili iki temel kavramın kullanıldığını görmekteyiz. Birincisi, hem dünyadan cennete intikal eden eşleri hem de cennete özgü yaratılmış eşleri ifade etmek üzere kullanılan “ezvâc”;

ikincisi, sadece cennete özgü eşleri ifade etmek üzere kullanılan “**hûr**” kelimesidir. Konuyu bu iki kelime çerçevesinde ele alabiliriz.

3.3.10.1. Zevc/Ezvâc

Kur’ân, dünyada ilahî mesaj karşısında olumlu tavır alıp iyi işler yapan insanların, erkek olsun kadın olsun cennete gireceklerini belirtmektedir. Cennetlik olan insanların gerek ana-baba, gerek çocuklar, gerekse eşlerden sâlih olanlarla orada bir araya gelecekleri, Kur’ân’da ifade edilmektedir:

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ

“(Onlar) Adn cennetlerine girerler. Babalarından, eşlerinden (ezvâcîhim) ve çocuklarından iyi olanlar da kendileriyle beraberdir...” (Ra’d 13/23).

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“(Melekler:) Rabbimiz, onları ve babalarından, eşlerinden (ezvâcîhim), çocuklarından iyi olan kimseleri onlara söz verdiği Adn cennetlerine sok...” (Mü’min 40/8).

Şu halde cennete girecek olan insanlar, orada tüm sevdikleri ve dostlarıyla bir arada bulunacaklardır. Bu dostlar içerisinde eşler de bulunacak ve bu dünyada eş olanlar, her iki tarafta da cennetlik olmak kaydıyla, orada da eş olmaya devam edecektir. Bu bağlamda Kur’ân, cennette sahip olunacak eşleri de cennet nimetleri arasında saymaktadır. Arapçada “eş” anlamına gelen (el-Fîruzâbâdî;1987:246) “zevc” ve çoğulu olan “ezvâc” kelimesi, hem erkek hem de kadının birbirleri karşısındaki konumlarını ifade etmektedir. Erkek karşısında kadın “zevc” olurken, kadın karşısındaki erkek de “zevc”dir. Bu nedenle, inananlara vaadedilen eşleri, sadece erkeklere yönelik bir vaat olarak değerlendirmek yanlış olur. “İnananlar” kavramı içerisinde yer alan erkek ve kadınların her biri cennette diğerinin eşi olacaktır.

Aşağıdaki âyetlerde yer alan “ezvâc” kelimesi bu açıdan değerlendirilebileceği gibi, âhirette özgü yaratılmış eşler de bu kelimenin anlam alanına girebilir:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رَزَقُوا قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İman edip salih ameller işliyenlere ise müjdele: Kendileri için altından ırmaklar akar cennetler var, onlardan: hangi bir semereden bir rızık rızıklandıkça onlar, her defasında «ha! bu bizim önceden merzûk olduğumuz» diyecekler ve ona öyle müteşabih olarak

sunulacaklar, kendileri için orada pak, çok pak zevceler de var, hem onlar orada ebedî kalacaklar” (Bakara 2/25).

قُلْ أُوْنِبْكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ دَلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ

“De ki: «Size o istediklerinizden daha hayırlısını haber vereyim mi? Korunan kullar için Rablerinin yanında altından ırmaklar akan, içlerinde sonsuza kadar kalacakları cennetler vardır. Ayrıca orada kendilerine tertemiz eşler ve hele bir de Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah o kulları görür” (Âl-i İmrân 3/15).

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَّهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا

“İman edip iyi işler yapan müminlere gelince, onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız, onlar içlerinde ebedi kalmak üzere. Orada kendilerine gayet temiz zevceler var. Hem de onları gölgelendiren bir gölgeye koyacağız” (Nisâ 4/57).

ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ

“Haydi, siz cennete girin. Siz ve eşleriniz ağırlanıp sevindirileceksiniz” (Zuhruf 43/70).

هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَاكِ مُمْكِرُونَ

“Kendileri ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmışlardır” (Yâsîn 36/56)

Âyetlerde geçen “tertemiz eşler” ifadesi, tefsir kaynaklarında hemen hemen ittifak halinde, bayan eşler olarak yorumlanmıştır. Onların “tertemiz” oluşları ise daha çok kötü huy ve davranış (el-Mâverdî, tsz:I,79) veya dünyada kadının anatomik yapısından kaynaklanan hayız, nifas, bevl vb. bedeni durumlar (İbn Kesir, tsz:I,61) veya eziyet veren ve günaha sokan şeyler açısından değerlendirilmiş ve bu tür olumsuzluklardan uzak olma hali olarak açıklanmıştır (İbn Kesir, tsz:I,61).

Ancak, “zevc” kelimesinin kadın ve erkeği içine alan mutlak anlamından yola çıkarak, “tertemiz eşler” olarak ifade etmek mümkündür. Ancak, şu âyetlerde özel olarak bayan eşlere vurgu yapılmaktadır:

إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا عُرُبًا أَثْرَابًا

“Biz (cennetteki) kadınları yeniden yarattık; onları bakireler yaptık. Hep yaşıt sevgililer olarak” (Vâkı’a 56/35-37).

فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ

“O iki cennette de iyi huylu, güzel kadınlar var” (Rahmân 55/70).

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki Kur’ân, insan fitratına uygun olarak, erkek ve kadının birbirine eş olarak cennette de hayatlarını sürdüreceklerini ifade etmektedir.

3.3.10.2. Hûr

Kur’ân, cennetteki bütün nimetleri, kadın-erkek ayırımı gözetmeksizin tüm müminlere yönelik birer vaat olarak sunarken, yalnızca erkeklere özgü olan bir tek nimetten bahseder. O da cennet orijinli eşlerdir. Kur’ân bu eşleri, “hûr” olarak adlandırmaktadır. “Hûr”, “ahver” kelimesinin veya bu kelimenin müennes formu olan “havrâ” kelimesinin çoğuludur. Gözünün beyazı bembeyaz, siyahı da simsiyah, göz hâlesi geniş ve göz kapağı da ince olan (el-Fîruzâbâdî, 1987:486; ez-Zebîdî, 1994:III,160; Yazır, tsz:VII,4692) veya ceylan gözlü (el-Fîruzâbâdî, 1987:486) anlamına gelmektedir.

Kur’ân’da bu kelime cennete girecek olan erkeklerin eşlerini ifade bağlamında dört âyette zikredilmektedir:

كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ

“Böyle olduğu gibi onları iri gözlü hurilerle de evlendirmiştir” (Duhân 44/54).

Âyetin öncesinde muttakî olan müminlerin, güvenilir bir makam olan cennetlerde, pınar başlarında ince ipek ve parlak astarlardan nefis elbiseler giyerek, karşılıklı oturup, sohbet edecekleri anlatılmaktadır.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ

“Muttakîler ise hakikaten güvenilir bir makamdadırlar. Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. İnce ipekten ve parlak atlastan giyerek karşılıklı otururlar” (Duhân 44/51-53).

مُتَّكِنِينَ عَلَى سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ

“Sıra sıra dizilmiş koltuklara kurulmuşlardır. Onları iri gözlü hurilerle evlendirmiştir” (Tûr 52/20).

Bu âyetin öncesinde ve sonrasında, muttakîlerin nimet cennetlerinde Allah’ın kendilerine verdiği nimetlerle zevk ve sefâ sürdükleri, afiyetle en güzel cennet yiyeceklerinden yedikleri, en lezzetli cennet içkilerinden içtikleri, inci gibi güzel olan civanların bu imânlı insanlara hizmet ettikleri, dünyadaki imânlı olan çocuk ve

torunlarıyla hep birlikte sıra sıra dizilmiş koltuklarına yaslandıkları, sohbet edip, adeta keyif çattıkları vurgulanmaktadır (Tûr 52/17-28).

حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌ

“(O iki cennette) çadırlara kapanmış (gün yüzü görmemiş) huriler... Bundan önce onlara ne bir insan, ne de bir cin dokunmuştur” (Rahmân 55/72,74).

وَحُورٌ عَيْنٌ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ

“Saklı inciler gibi iri gözlü huriler (vardır)” (Vâkı’a 56/22,23).

Bu âyetin öncesinde de imân edip iyi işler yapmada yarışan ve böylece Allah’a yakın olanların nimet cennetlerinde canlarının çektiği yemeklerden ve beğendikleri meyvelerden, istedikleri kadar yiyecekleri, en lezzetli içkilerden bolca içecekleri, kendilerinin etrafında emre âmâde hizmetçilerin olacağı ve altın ve mücevherlerle işlenmiş, göz kamaştıran tahtların üzerinde karşılıklı oturacakları zikredilmektedir (Vâkı’a 56/10-23).

Sonuç olarak cennetle ilgili âyetler incelendiğinde, cennetteki evliliğin dışında cennete girme ve onun nimetlerinden yararlanma hususunda kadın ve erkeğin eşit olduğunu söylemek mümkündür. Cennetteki cinsel hayatın ise Kur’ân dışı kaynaklarda abartıldığı gibi olmadığı ve Kur’ân’ın bu olayı edep sınırları içinde ve imâ eden kelimelerle kapalı bir biçimde ifade ettiği görülecektir.

3.3.11. Cennet Hizmetçileri

Kur’ân cennet ehline cennette teşrîfatçılık, içki sunumu, yiyecek dağıtımı vb. hizmetleri yerine getirmek üzere cennete girecek olan kadın ve erkeklere hizmet edecek görevlilerden de söz etmektedir. Bu görevlilerin adlarını o “doğmuş çocuk ve kul” (el-Fîruzâbâdî, 1987:417) anlamında “Vildân” (Vâkı’a/17; İnsân/19) ve “henüz bıyıkları terlememiş” (el-Fîruzâbâdî, 1987:1475) anlamında “ğilmân” olarak açıklamaktadır. Bu cennet görevlilerinin kimlerden oldukları hususunda farklı görüşler ileri sürülmesine rağmen bu konuda Kur’ân’da bir açıklama bulunmamaktadır. Biz burada bu görüşlere yer vermeyeceğiz (İbn Kesir, tsz: VII,410; VIII,317; el-Âlûsî, 2000:VIII,149; el-Kurtubî, 1994:XVII,69; İbn Kayyım, 2004:192).

Sonuç olarak, Yüce Allah, cennette müminlere hizmet etmeleri için çok sayıda ve güzel hizmetçiler yaratmıştır. Bu hizmetçileri de cennet nimetleri arasında cennet ehline sunulmak üzere zikretmiştir.

3.4. İnananlara Bir Mükâfat Olarak Cennet

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رَزَقُوا قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İman edip yararlı iş üretenleri altlarından ırmaklar akan cennetlerle müjdele. Kendilerine cennette bir meyve nimet verildiğinde: Bu, daha önce de dünyada yediğimize benziyor; bunun benzeri bize verilmişti’ diyecekler. Orada onların, her türlü pislikten arınmış tertemiz zevceleri olacak ve orada süreli olarak kalacaklardır” (Bakara 2/25).

Yüce Allah’ın Kur’ân’da kullandığı metotlardan biri, cehennemin anıldığı bir âyetten hemen sonra, cenneti gündeme getirmesidir. Yüce Allah, Bakara sûresinin biraz önce izahını yaptığımız 24. âyetindeki cehennemden sonra bu âyette cenneti ele almıştır. Başka bir ifadeyle, uyarıdan hemen sonra müjde vermektedir. Bazen müjdeden sonra uyarı yaptığı da olmaktadır. Mesela Hz. Peygamber’in vasıflarını anlatan Ahzâb suresi kırkbeş ve kırkaltıncı ayetlerde, önce müjde verilmekte, ardından da uyarı yapılmaktadır (Bayraklı, 2001, II:268).

İnsanların cehennem korkusu ile dinden tiksinişleri için, cehennemin geçtiği her ibarenin ardından cennetin zikredilmesi, bu kötümserliğin iyimserliğe dönüşmesini temin etmek amacına yöneliktir. Çünkü dindeki ilâhî amaç, insanları yakmak değil, tam tersine onları mutluluğa götürmektir. Mutlak mutluluk yeri cennettir. Cennete ulaştırmak, dinin amacı olabilir; ama cehennemde yakmak, dinin amacı olamaz ve değildir de. Bu nedenledir ki Yüce Allah, dinde asıl amaç olmayan cehennem konusundan hemen sonra, dinin asıl amacı olan cennet konusunu işlemektedir (Bayraklı, 2001, II:268-9). Bakara suresi yirmidördüncü âyetinin sonu şöyle bitiyor:

أَعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

“...Cehennem kâfirler için hazırlanmıştır.”

Âl-i İmrân suresinin yüzotuzüçüncü âyetinin sonu da şöyledir:

أَعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ

“...Cennet muttakiler için hazırlanmıştır.”

Her iki âyetin ortak noktası, ‘hazırlanmak’ kavramıdır. Yüce Allah, “Ben hazırladım” demeyip fiili meçhul olarak kullanmaktadır. “Hazırlanmıştır” ifadesiyle, fail gizlenmiştir. Eğer fail, Allah’ın kendisi olsaydı bunu söyleyecekti. Bu nedenle cenneti veya cehennemi isteyen insandır. Diğer bir ifade ile insan, bu dünyada yaptıklarıyla ya cennetini veya cehennemini hazırlamaktadır. Kur’ân’da bu konuda أَعِدَّتْنَا (eiddet) ifadeleri de yer almaktadır. Bu ifadeleri bir araya getirince Allah’ın bütün hazırladığı şeylerin, kulun yaptıklarından sonra bir çeşit sonuç olarak şekillenmektedir, diyebiliriz (Bayraklı, 2001, IV:269).

Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette, “imân edip yararlı işler yapanlara altından ırmaklar akan cennetleri müjdele” buyrulmaktadır. Demek ki imân ve iyi ameller insanı cennete götürmektedir. İmanın ne olduğunu Bakara sûresinin ilk âyetlerinde kısaca açıklamıştık. Aynı şekilde iyi amellerin bir kısmı da aynı âyetlerde geçmektedir.

Kur’ân’ın bütünü içinde “iyi ameller” çeşitli âyetlerde gündeme gelecektir. Fakat bizim burada kısaca vereceğimiz bir ölçü vardır. İnsanı Allah’a yaklaştıran ve insanlığa fayda getiren, hayatı kolaylaştıran ve insanı mutluluğa götüren her eylem, ‘iyi amel’in kapsamına girmektedir. İmanın görevi, iyi davranışı meydana getirmek ve o davranışa hayat vermektir. İyi davranış, yani yararlı işler imânın etkinliğinin göstergesi olmaktadır. İnsanın eylemleri, içindeki, yani gönlündeki imânının gücünü, derinliğini ve yoğunluğunu göstermektedir (Bayraklı, 2001, IV:269).

Güçlü imân, daha faydalı amellere götürür. Onun içindir ki Yüce Allah, çoğunlukla, imândan hemen sonra, yararlı işleri gündeme getirmektedir. İşte bu âyette de, imândan hemen sonra yararlı işler zikredilmekte, bunları yapanlar da son durak olarak cennetle müjdelenmektedir. Burada sormamız gereken bir soru vardır: İman eden ve iyi ameller üreten insanın cennet müjdesine ihtiyacı var mıdır?

Bu sorunun cevabını insanın doğasından hareket ederek vermemiz mümkündür. Yüce Allah, insanın tabiatını kaderde planlarken, ona bir özellik koymuştur. O da,

insanın, karşılığı olmayan bir eylemi yapmamasıdır. Ödülü olmayan, karşılığı verilmeyen ve çıkar sağlamayan bir işi insana yaptırmak hemen hemen imkânsızdır. Öyleyse insanı harekete geçirip bir iş yaptırabilmek için, onu motive etmek gerekiyor. İman etmek ve yararlı iş üretmesini sağlamak için Yüce Allah cennet denen ödülü koymaktadır. Cenneti aşarak, sadece Allah için ibadet yapan insanlar çok azdır. Yapılan amele karşılık, Allah'ın rızasını istemek de bir beklentidir. Ama bu beklenti, cenneti beklemekten daha büyük bir erdemliliği ifade etmektedir. İnsan, imân ve amelinin gelişmişliği nispetinde beklentisini daha yüce hedeflere doğru kullanacaktır. Cenneti umarak, onun müjdesini bekleyerek ve ona karşılık olarak amel üretmenin de yaratılışın bir gereği olduğuna işaret olsun diye Allah bu âyeti göndermiştir (Bayraklı, 2001, IV:270).

Bu âyeti insanlık âlemine uyarladığımız zaman, şu prensibi yakalamamız mümkün olacaktır: Güvenilen ve yararlı iş üreten insanları ödüllendirmek gerekir. Ödüllendirilmeyen başarılar, zamanla solup giderler. Bir toplumun gelişimi, başarılı insanların ödüllendirmesine bağlıdır. Başarıyı ödüllendirmek, ilâhî bir sünnettir. Bu sünneti tatbik etmeyen toplumları Yüce Allah yüceltmez. Çalışan, bir iş üreten ve bir başarıya hayat veren insanları itmek, onları kıskanmak ve onları ödüllendirmemek, Allah'ın sünnetine aykırı olduğu gibi, toplumun gelişimini engelleyeceği için de bir zulümdür. Başarılı olanları ihmâl etmek, yeni bitmiş orman fidanlarını kesmek kadar büyük bir haksızlık ve büyük bir ihmaldir. Allah bu prensip ve bu eğitim uygulamasını bize öğretmekte, imân ve amelin nasıl bir ödülle değerlendirileceğini anlatmaktadır. Başarılı insanlar, ödüllendirilmeli ve taktir edilmelidir. Bu, onlar için itici güç olacak ve onların daha başarılı işler üretmesine sebeptir. Yüce Allah'ın imân edip, yararlı işler üretenlere, ödül olarak vâdettiği cennetlerin özellikleri nelerdir? Âyette bu özellikler şöyledir (Bayraklı, 2001, IV:270-272):

1. İçinden (altından) ırmaklar akmaktadır.

Dünyevî nimetlerin en önemlisi ve hayatın kaynağı olan su, ebedî hayattaki cennetin nimetlerinden birini teşkil etmektedir. Dünyada susuz hayat olmayacağı gibi, âhirette de cennetin en önemli nimetinin su olacağı gerçeğine burada işaret edilmektedir. Dünyadaki su ile cennetteki suyun arasındaki fark, Muhammed suresinin

onbeşinci âyetine göre cennettekinin bozulmamasıdır. Demek ki, âhiretteki hayatta bu dünyadaki gibi bozulma yoktur.

Dünyadaki iyi ameller, âhirette bozulmayan ve kokuşmayan ödüllere dönüşmektedir. “İyi amel” bozulmaz ve kokuşmaz olduğu için, geçici dünyayı ebedî dünyaya taşımaktadır.

2. Cennetlikler, meyvelerle rızıklandırılacaklardır.

Sudan sonra en önemli ödül, meyvedir. Su insana hayat verirken, meyve zevkle yenilen bir nimettir. Yüce Allah’ın iki ödülü birlikte zikretmesi anlamlıdır. Cennetteki meyvelerin, bu dünyadakilere benzemesi ilginçtir. Demek ki, bu dünyadaki rızıklar, cennettekilerin bir benzerini teşkil etmektedirler.

3. Tertemiz zevceleri olacak.

Âyetteki mutahhara “temiz” kavramı, “her türlü pislikten arınmış” manasına gelmektedir. Dünyada gayri meşru cinsel ilişkiye girenler orada bu mükafaata ulaşamayacaklardır. Bu ödülün konması, insanları bu dünyada, cinsel bakımdan ahlâklı yaşamaya teşvik etmek içindir. Dünyada pisliğe bulaşmış bir kadın, cennette temiz olamaz.

Burada nefesine düşkün olan ve hayasızca bir hayat yaşayan erkek de orada, tertemiz eşlere nail de olamayacaktır. Bu durumda âyetin başında yer alan “iyi amel” kavramı, helal lokma yemeyi ve cinsel ahlâk bakımından temiz olmayı da içine almaktadır. Daha açık bir ifade ile rızık kavramı, bu dünyada helal lokmanın karşılığı; su ve temiz zevce de cinsel ahlâk bakımından temiz yaşamanın karşılığı olarak değerlendirilebilir.

4. Cennetteki hayat çok uzun sürelidir:

وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“...Cennette ebedî olarak kalıcıdırlar” (Bakara 2/25).

ifadesiyle Yüce Allah, imân edip iyi davranışta bulunanlara çok uzun süreli bir cennet hayatı vaatetmektedir. Demek ki, dünyada insanın yaptıkları, öteki âlemdeki hayatın belirleyicisidir.

3.4.1. İman ve İyi Amelin Neticesi Olarak Cennetin Mâhiyeti

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ

“Şüphesiz ki Allah, inanıp iyi amelde bulunanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Kuşkusuz, Allah dilediğini yapar” (Hacc 22/14).

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ

“Her kim Allah’ın, peygamberine dünya ve âhirette yardım etmeyeceğini sanıyorsa, göğe ulaşacak bir çare arasın, sonra eğer mümkünse o yardımı kessin. Baksın bu hilesi, kızdığı yardımı engelleyecek mi? İşte böyle Biz Kur’ân’ı apaçık âyetler halinde indirdik. Allah dileyeni doğru yola iletir” (Hacc 22/15).

Yüce Allah, apaçık kayıpta olan ve uzak bir sapıklığa düşen müşriklerin yorumunu anlattıktan sonra ritim psikolojisi gereği, her zamanki gibi gerçek müminlere dönmüştür. Şüphesiz ki Allah, inanıp iyi amellerde bulunanları, içlerinden/altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Kuşkusuz, Allah dilediğini yapar (Bayraklı, 2001:XIII, 46).

Pek çok âyette cennet ödülü bu şekilde anlatılmıştır. Burada söylenilmesi gereken şey şudur: Bu dünyadaki tevhîd inancına olan gerçek îman ile iyi ameller, âhirette cennete dönüşecektir. Cehennemli insanların günahları oluşturduğu gibi, cenneti de kendi imân ve amelleri oluşturmaktadır. Bu ırmakların neler olduğu da Muhammed suresi onbeşinci ayette açıklanmaktadır. Bu ırmaklar, bozulmayan sudan, tadı değişmeyen süttten, içene lezzet veren meşrubattan ve süzme baldan ibarettir (Bayraklı, 2001, XIII:46).

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ

“Şüphesiz Allah, inanıp iyi amel yapanları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar. Orada altın bilezikler ve inciler takınırlar. Oradaki elbiseleri de ipektir” (Hacc 22/23).

Bu âyetin bir benzeri Hacc suresi ondördüncü ayettir. Orada da imân edip iyi ameller işleyenlerin cennete sokulacağı söylenmişti. Bu ırmakların neler olduğu da Muhammed suresi onbeşinci âyetten esinlenerek anlatılmıştır (Bayraklı, 2001, XIII:60).

Bu âyette ilave olarak, cennettekilerin takınacakları süsler ve giyecekleri elbiseler anlatılmaktadır. Altından bilezik ve inciler takınmak, ipekten elbise giymek, bizim idrâkimize göre anlatılmaktadır (Bayraklı, 2001, XIII:60).

Bu anlatışın amacı, cehennemliklerle cennetliklerin arasındaki farkı ortaya koymaktır. Kâfirler ve küfrünü tartışma haline getirenler, orada ateşten elbise giyerken, tevhîd inancına inananlar ve iyi amel yapanlar da ipekten elbise giyecektir. Birinin inancı ateşten elbiseye, diğerininki de ipeğe dönüşecektir. Kâfirler, başlarından kaynar su dökülürken, içince bağırsakları doğranırken, demir kamçılarla dövülürken; imân edenler, altın bilezik ve incilerle süslenecektir. Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta, Allah'ın imânı sevdirdiği bu insanların, Hacc suresi yirmi üçüncü âyete göre daha önce imân etmiş ve sâlih amel işlemiş kişiler olduğudur. İşte en güzel söze götürecek olan güç eğitim faaliyetidir. Bu anlamda eğitim, beyin ve gönülleri cennete çevirecek kadar güçlü olmaktadır (Bayraklı, 2001, XIII:61-62).

3.4.2. İman ve Salih Amelin Ödüllendirilmesi

فَأَتَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ

“Söyledikleri sözden dolayı Allah onlara, içinde devamlı kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetleri ödül olarak verdi. İyi hareket edenlerin mükafatı işte budur” (Mâide 5/85).

Âyette geçen “esâbe” kavramı, hem vermeyi hem de istenilen şeyi kapsamaktadır. Söylenen iyi sözün karşılığında istenilen ve sevilen şey ise cennettir. Esâbe kelimesi ile, üç şey birden ifade edilmiştir: Ödül, vermek ve istenilen şey (Bayraklı, 2001, VI:109). Esâbe fiili istenmeyen şeyin verilmesi için de kullanılmaktadır:

فَأَتَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ

“...Allah size keder üstüne keder verdi...” (Âl-i İmran 3/153).

Burada istenmeyen bir şey olan keder ile esabe kelimesi bir araya geldiği için "keder verdi" manasını kazanmıştır. Demek ki, “isabe” kelimesi, hem istenen ve hem de istenmeyen bir şeyi vermek anlamında kullanılmaktadır (Bayraklı, 2001, IV:109).

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُؤْتِيَنَّهُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعَمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

“İman edip iyi ameller işleyenleri elbette onları, içinde çok uzun süreli kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennet köşklerine yerleştireceğiz. Böyle iyi amel yapanların ödülü ne güzeldir!” (Ankebüt 29/58).

Yüce Allah, kitap ehli ve kâfirlerin durumunu anlattıktan sonra hemen hemen her sûrede kullandığı “ritim psikolojisi” gereği, metodunu burada da kullanarak cennetine hak kazanan mü’min kullarının durumunu ve ödülünü ele almaktadır. Yüce Allah, bizzat kendisinin “ne güzel!” dediği, altından ırmaklar akan cennet köşkleri ödülüne hak kazananların özelliklerini bu âyetlerde sıralamaktadır. Şimdi bunları görebiliriz :

a) İman etmek

Cennet köşklerine hak kazanmanın ilk ve en önemli şartı, imân etmiş olmaktır. İyi manada âhirette amellerin değerlendirilebilmesi için tevhid inancına sahip olmak, olmazsa olmaz şartı teşkil etmektedir (Bayraklı, 2001, XIV:507).

b) İyi ameller işlemek

İyi amellerden kasıt, insanın kendisine, yakın çevresine ve uzak çevresine faydalı olan ameldir. Hayatına bir şeyler katan, insanlığın gelişmesine yardım eden ve toplumun bir sosyal problemini çözen amellerdir. Başka bir anlatımla “iyi amel” kavramı, insanın gördüğü tahsil, bulunduğu sosyal statü ve cinsiyetine göre değişkenlik arzeder. Meselâ, bir devlet adamı, bir bilim adamı ile bir köylünün “iyi amel” işlemleri elbetteki farklı olacaktır. Bu kişilerin iyi amellerinin ortak özelliği, faydalı olması ve Allah’ın koyduğu ilkelere bağlı olarak yapılmasıdır. İyi amellerden bazıları şartlara göre öne geçebilir. Meselâ, özgürlük için verilen mücadele ve onun için hicret etmek tam zaman ve zemininde yapılırsa, diğer amellerin önüne geçer. Ama tam bir özgürlük ortamında ana-babaya iyilik öne geçebilir. Hatta “cihâd mı, yoksa kimsesiz kalacak

anneye hizmet mi?” seçeneği ile karşı karşıya kalan kişiye anneyi tercih etmesi önerilmektedir (Buhârî, Cihâd, 138).

Dikkat edilirse Yüce Allah, âyette günaha hiç yer vermemiştir. Günahtan sakınıp onu işlememek de “iyi amel” kavramı içine girmektedir. Ayrıca aklını çalıştırıp düşünmek suretiyle faydalı düşünceler üretmek de “iyi amel” kavramının içine girmektedir (Bayraklı, 2001, XIV:507).

c) Sabretmek.

Aslında, sabretmek “iyi amel”in kapsamına girmekle beraber, başlı başına bir amel olmaktadır. Sabretmek, yorumunu yapmakta olduğumuz Ankebût elli altıncı âyetin kapsamı içinde manalandırılırsa, imân ve ibadet özgürlüğüne mani olunmak için uygulanan baskıya göğüs germek, imânından ve Allah’a kulluğundan ödün vermemek demektir. Sıkıntılara, zorluklara ve belalara karşı dimdik ayakta durup onların altında ezilmeden üstelerinden gelmek de sabrın en önemli işlevidir. Bakara 177’de açıklanan sabır bu anlamı ifade etmektedir. Ra’d 23’te mü’minlere vadedilen ‘Adn cennetine gitmenin şartlarından biri de 22. âyetinde belirtildiği gibi Allah’ın rızasını umarak yapılan sabırdır, Demek ki sabrın bir ibadet olabilmesi için Ra’d 22’ye göre “Allah rızasını İsteyerek” yapılması gerekiyor (Bayraklı, 2001, X:507-8).

d) Tevekkül etmek.

Bunun anlamı, Allah’a güvenip dayanmaktır, elli altıncı âyette ele alınan hicret konusu ile bağdaştırdığımızda, imân ve ibadet özgürlüğüne kavuşabilmek için yurdunu terk etme eylemini gerçekleştirdikten sonra geri kalan işi Allah’a bırakmaktır. Bunu biraz daha açarsak, insan kendisine düşen görevi yaptıktan sonra, gücünün yetmeyeceği kısmını Yüce Allah’a bırakıp ondan beklemesidir. Ama çeşitli nedenlerle hicret edemeyen kimselerin de imân ve Allah’a kulluk konusunda ödün vermeden devam edip, geri kalan kısmını Allah’a bırakmaları da tevekkül olmaktadır (Bayraklı, 2001, X:508).

Şimdi bu dört ameli yerine getirenler için, yaptıkları işler, Yüce Allah’ın “ne güzel ödül” buyurduğu cennet köşklerine gitmeye yeterli midir? Allah’ın ahdini yerine

getirmek; antlaşmayı bozmamak; Yüce Allah'ın bitişmesini emrettiği şeyleri bitıştirmek, yani sıla-ı rahim yapmak; Allah'a saygı duymak; kötü hesaptan korkmak; namazı kılmak; Allah'ın verdiği nimetlerden gizli-âşikâr İnfak etmek; kötülüğe İyilikle mukabele etmek (Ra'd 13/21-22); yürürken tevâzu içinde yürümek; câhillerin takılmasına selâm deyip geçmek; cehennem azabından kurtulmak için Allah'a dua etmek için gece kalkıp namaz kılmak; israf ve cimrilik yapmamak; Allah'a şirk koşturmak; zina etmemek; haksız yere bir cana kıymamak; tövbe etmesini bilmek; yalan yere şahitlik etmemek; boş sözlere kulak vermemek; Allah'ın âyetlerine karşı kör ve sağır olarak davranmamak; nesilleri için dua etmek (Furkân 25/63-74); bu ve buna benzer başka ameller de "iyi amel" kavramının kapsamına girmektedir (Bayraklı, 2001, X:508).

3.4.3. Kur'ân'ın Rehberliğindeki İnsanların Özellikleri

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُقْلِحُونَ

"Onlar, gayba inanırlar, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden Allah yolunda harcarlar. Sana indirilene ve senden önce indirilene de imân ederler, âhiret gününe kesinlikle inanırlar. İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridirler" (Bakara 2/3-5).

Kadı Beydâvî'nin "Tesbîtü'n-nefs, nefsi cimrilik ve mal sevgisinden temizlemektir" şeklindeki değerlendirmesi bir önceki âyetle ilişkilendirildiğinde, bizi farklı bir yoruma götürmektedir. İnsan, malından infak edince, kendi iç âlemine giden yolu tıkayan cimrilik ve mal sevgisini temizler, ortadan kaldırır ve böylece insan kendisinin ne olduğunu gönül aynasında tesbit eder, görür. Bizim verdiğimiz bulmak, belirlemek için iç âleme ulaşılan yol anlamıyla, Kadı'nın verdiği temizlemek anlamını birleştirdiğinde, "nefsin tesbiti" daha net anlaşılmaktadır. İnsanın gönül gözü, cimrilik ve mal sevgisi sebebiyle kendini gözleyecek, ne olduğunu belirleyecek ve kendini güçlendirecek yolu bulamaz. İnfak bu cimrilik ve mal sevgisini temizler, onların engel olmasını ortadan kaldırır ve neticede insan kendisine uzanan yolu açmış olur. Kendi iç âlemindeki o cennet bahçesine ulaşır ve orada manevî kazanımların üretimine başlar, bu kazanımlarla da Allah'a ulaşır (Bayraklı, 2001, II:183).

Sevdiği maldan fedakârlık yapmak ve malı hayra harcamak, insanı ruh olgunluğuna yüceltir. Ruh olgunluğunun bulunduğu fert ve toplumlarda, kötünün tutunacağı bir alan bulması çok zordur. Karşılığını beklemeden, Allah rızası için sevdiği maldan fedakârlık etmek, insanın iç âlemini ve toplumu cennete çevirir. Onun içindir ki Yüce Allah, Bakara 265’te, Allah rızası ve kendi nefsinin kuvvetlendirmek için infak eden insanı tepedeki bahçeye benzetmektedir (Bayraklı, 2001, II:187-8).

Fakirin ağladığı, inlediği ve ah çektiği bir toplum ve insanlık, tutup kaldıracak birilerini bekleyen insan hizmetlerinin bulunduğu yerler, cehenneme döner. Cehennemi cennete çevirecek olan amellerden biri de infaktır, Âl-i İmrân 133-134, âyetleri infak edenin, kinini yutanın ve insanları affedenin, muttaki ve muhsin olduğuna dikkat çekmektedir. Muttaki ile muhsin, psikolojik gelişimin kalite noktasını belirleyen kavramlardır. Kaliteli, yani kâmil insan, Allah’ın sevgisini kazanan insandır, Allah’ın sevgisini elde eden insan, kendi iç âlemini ve toplumunu gökler ve yer genişliğinde olan cennete çevirmekte, böylece huzurlu ve dengeli bir toplum meydana getirmiş olmaktadır (Bayraklı, 2001, IV:188).

Bu durumda şöyle bir genelleme yapmakta yarar vardır. Sevdiği maldan infak etmek, Allah’ın sevgisini kazanmayı sağlar. Bu ilâhî sevgi, iyinin bizzat kendisi olmaktadır. Çekirdeğini sevginin oluşturduğu iyi de, insanın iç âlemi ile çevresini cennete çevirir. Bu cennet, hem dünyevî hem de uhrevî cenneti ifade etmektedir. Yüce Allah âhirette kişiye onun bu gönül cennetine denk bir cennet bahşedecektir.

Kendisinde şüphe bulunmayan bir kitabın rehberliği, gayba imân, namazı kılmak, infak etmek. Kur’ân ve diğer kutsal kitaplara imân ve şüphe etmeksizin inanmak gibi ferdî ve sosyal hayatı kapsayan inanç ve ibadetler, ferdî ve toplumsal kurtuluşu; kitapla başlayan ve oradan âhirete uzanan çizgide, ilâhî beğeniyi kazanan oluşumlarda; insan ve insanlığın mutluluğunu sağlamaktadır. Demek ki, ferdî ve toplumsal kurtuluşun üzerine dayandığı takvanın temeli bilgi ile atılmakta, ardından imân ve ibadet gelmektedir. Böylece bilgi, imân ve ibadet değerleri, ferdin iç âlemini ve toplumsal hayatı cennete çevirmektedir (Bayraklı, 2001, IV:194).

3.4.4. Cennetliklerin Durumu

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَاكِهُونَ

“O gün cennetlikler, gerçekten nimetler içinde safa sürerler” (Yâsîn 36/55).

هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكَوِّنُونَ

“Onlar ve eşleri, gölgeler altında koltuklara yaşılanacaklardır” (Yâsîn 36/56).

لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَّا يَدْعُونَ

“Orada onlar için her çeşit meyve vardır. Bütün istekleri yerine getirilir” (Yâsîn 36/57).

سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ

“Onlara merhametli Rabbin söylediği selâm vardır” (Yâsîn 36/58).

Genelde Kur'ân'ın anlatım metotlarından birinin "ritim psikolojisi"ni oluşturmak için uygulandığını görüyoruz. İnsan ruhu durağan, statik değildir; tam tersine inişli-çıkışlı anlamda dinamiktir ve hareketlidir. Ruhun inişli çıkışlı olmasının anlamı, yani ritm psikolojisi, bazen mutlu, bazen üzüntülü; bazen sevinçli, bazen kederli; bazen iyimser, bazen karamsar; bazen korku içinde, bazen cesaretli olmasıdır, insana bu psikolojik yapıyı veren Yüce Allah'tır. Onun için o psikolojiye uygun bir metot kullanarak, cehennemi anlattığı yerde cenneti, cehennemlikleri anlattığı yerde cennetlikleri anlatmaktadır. Kur'ân'ın genelinde bu böyledir. Müminlerle ilgili bir şeyi anlatırken, kâfirlere geçer; kâfirleri anlattığı yerde mü'minlere intikal eder (Bayraklı, 2001, XVI:70).

Bu anlatım tarzı insanın ruhuna uygun olmakta ve insanın gönlünde bir titreşim ve bir ritm meydana getirmektedir. İşte Yâsîn suresinin bu âyetlerinde bunları görüyoruz. Şimdi cennetlikler ele alınacak, ama az sonra suçlular yani cehennemlikler gündeme getirilecektir.

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَاكِهُونَ

“O gün cennetlikler, gerçekten nimetler içinde safa sürerler” (Yâsîn 36/55).

Bir önceki âyette Yüce Allah, mahşerde insanların en ufak bir haksızlığa uğramayacağını ve insanın, yaptıklarının karşılığını bulacağını söylemişti. Bu âyette de bu dünyada inanıp iyi ameller yapanların öteki âlemde ödülleri ne olacağı kısa da olsa açıklanmaktadır. Bu âyette geçen kelimelerden şughul, "iş, meşguliyet" manasına

gelmektedir. fâkihe de, "meyve, nimet sahibi" demektir. Bu kelimenin kök kalıbını teşkil eden fekehe, "sevinç, şaka ve güzel söz" anlamını ifade etmektedir, fâkihûn şeklinde okunursa, "beğenmiş ve hoşnut olmuş haldedirler" manasına gelmektedir. İki kavramı bir araya getirdiğimizde âyeti, "nimetler içinde safa sürerler, meşgul olurlar" şeklinde manalandırabiliriz. Sevinç ve mutluluk içinde korku ve endişeden uzak bir meşguliyetin getirdiği sefayı süreceklerdir. Çünkü onlar bu dünyada iyi, doğru, güzel ve hak ile meşguldürler; onları hayata geçirmek ve insanlara ulaştırmakla uğraşıyorlardı. Bu insanların fikirleri, düşünceleri, davranışları ağaçtaki olgun meyveler gibi insanlığa gıda oluyor ve lezzet veriyordu. Bunun karşılığı âhirette de sevinç, nimet, meyve onun ödülü olacaktır. Burada kendisi ile meşgul olup kendini eğitmek için kendini tenkit eden kişi, başkasının gözündeki çöpü değil, kendi gözündeki çöpü görmekle meşgul olan, orada sevinç içinde nimetlerle meşgul olacaktır (Bayraklı, 2001, XVI:71).

Bu ve Gâşiye suresinin dokuzuncu ve onuncu âyetlerden hareketle cennette insanların meşguliyet içerisinde olacaklarını ve orada boş boş yatmayacakları sonucunu da çıkartabiliriz.

لِسَعِيهَا رَاضِيَةٌ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ

"Onlar ve eşleri gölgeler altında koltuklara yaslanacaklardır" (Gâşiye 88/9-10).

Bu eşler kimdir? Kişilerin bu dünyadaki eşleridir. Hanımlar için kocaları; kocalar için de hanımlarıdır. Bu açıklamanın ardından şu soruyu sorabiliriz: Biz, bu dünyada "kişi ölünce nikâhının bozulduğu"nu biliyoruz. Peki acaba "eş" kavramı âhirete nasıl oluyor? Dünyada eşlerden biri ölünce dünyevî nikâh bozuluyor ve o eş başkası ile evlenebilir. Ama evlenmiyorsa, ölen eşi ile olan nikâhı âhirete kadar uzanıyor. Burada birbirlerini kırmadan ve üzmeden mutlu bir hayat süren eşler öteki âlemdeki cennette de karşılıklı olarak koltuklara oturup yaslanacaklardır. Dünyadaki, mutlu eşi ile hayatının karşılığı olarak orada bu şekilde ödüllendirilecektir (Bayraklı, 2001, XXI:72).

Bu âyette geçen zılâl, "gölgeler altında" ifadesine "mutluluk" manasını vermek mümkündür. O zaman edadına "altında" değil de, "içinde" manasını vermek daha doğru olacaktır. "Gölge" anlamına gelen zil kelimesinin çoğulu olan "mutluluk, saadet"

anlamında yer almaktadır. Meselâ şu âyette geçen “zili” kelimesine de aynı anlamı vermemiz mümkündür.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَّهُمْ فِيهَا
أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا ظِلْلٌ

"İnanıp iyi ameller yapanları da, içinde ebediyyen kalmak üzere girecekleri, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler ve onları koyu bir gölgeye koyarız" (Nisâ 4/57).

Bu âyetin sonundaki zillen zail ifadesine "tatlı bir mutluluk", "derin ve koyu bir mutluluk" manasını vermemiz mümkündür. "Orada onlar için her çeşit meyve vardır. Bütün istekleri yerine getirilir." Dünyada bildiğimiz ve hayatımıza giren, gölge, koltuk, dayanmak ve meyve gibi kavramlarla, âhiretteki ödüller anlatılmaktadır. Ödüller anlatıldıkça büyümektedir. Bu âyetin sonunda ödüllere açık kapı bırakılarak: "bütün istekleri yerine getirilir" denilmektedir. Bunun anlamı "ödüllerde sınır yoktur; kulun isteği mutlaka yerine getirilecektir" şeklindedir (Bayraklı, 2001, V:72).

"Onlara merhametli Rabbin söylediği selâm vardır." İşte ödülün en büyüğü Yüce Allah'ın selâmına muhatap olmaktır. Yüce Allah, bu dünyada kendisine teslim olan, kendisi ile ve bütün insanlarla barış içinde yaşayan, insanların güvende olduğu ve insanlara merhamet eden bu cennetliklere esenlik, rahmet, merhamet anlamına gelen selâmını gönderecektir. Demek ki bu dört âyette cennetliklerin ödülleri küçükten büyüğe, önemsizden en önemli olana doğru sıralanmaktadır. Netice olarak diyebiliriz, bu dünyadaki hayat tarzımızın karşılığını âhirette buluyoruz.

3.5. Cennetlikler ve Cehennemlikler

وَأَزْلِفَتْ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ وَبُرُزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ

“O gün cennet, Allah ‘a karşı saygılı olanlara yaklaştırılır. Cehennem de azgınlar için ortaya çıkarılır” (Şu’ara 26/90-91).

Hiz. İbrâhim’in olgusu ile Hiz. Nuh’un olgusu arasında cennetliklerle cehennemliklerin durumu ele alınarak ders verilmektedir. Âyette geçen müzdelife kelimesi, “yaklaşmak/yaklaştırılmak” anlamına gelmekte, meçhul kalıbıyla geldiği için “yaklaştırılır” anlamı söz konusu olmaktadır. Arafat Dağı’ndan Ka’be’ye daha yakın olan yere de “Müzdelife” denmektedir. Âyette geçen muttakî kelimesi, “Allah’a saygı

duyan, Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde olan, farzları yerine getirip haramlardan sakınan ve manevi ruh olgunluğuna sahip olan” demektir (Bayraklı, 2001, XIV:79).

Burada açıklanması gereken konu şudur: Zümer sûresinin yetmişüçüncü âyetine göre, Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilirler. Ama Şu’arâ suresi doksanı ve Kâf suresi otuzbirinci ayetlerde cennetin muttakîlere yaklaştırılacağı ifade edilmektedir. Demek ki bu manevi yapıya sahip olan kişiye cennet yaklaştırılacak.

Yukarıda muttakînin kim olduğunu açıklamamıza rağmen bir de Kâf 32 ve 33. âyetlerine bakmamız gerekiyor. Vaadedilen cennet! Ki o, Allah’a yönelen, emirlerine riâyet eden, görmediği halde Rahmân’a saygı duyan ve Allah’a yönelmiş bir kalp ile gelen kimselere mahsustur.” Kısaca cennet, takva sahibi, sadece Allah’a yönelmiş gönlü olan kişinin ayağına getirilecektir. Demek gönül, her şeyi yerinden hareket ettirecek bir güce sahiptir. Gönül, insanı insana yaklaştırdığı gibi, cenneti de insana yaklaştıracaktır. Kısaca her şey gönülde başlıyor, gönülde bitiyor (Bayraklı, 2001, XVIII:79).

3.5.1. Cennete Girişi Tehlikeye Sokan Durumlar

Dua haset duygusunu kontrol altına almanın yollarından birisidir. Haset o kadar güçlü bir tahrip edici duygudur ki, ilahî müdahale olmadan ondan kurtulmak mümkün değildir. Felak suresinin beşinci âyetinde "Yüce Allah haset edenin hasedinden kendisine sığınılmasını" emretmektedir. Bu emrin ilk muhatabı Hz. Peygamberdir. Demek ki, peygamberin bile haset edenin hasedinden kendi iradesi ile kurtulması çok zordur. Dua vasıtasıyla bu konuda Allah'a sığınarak yardımını istemelidir. Haset edenin şerrinden Allah'a sığınmanın neticesinde Yüce Allah, hasedin etkilerini giderebileceği gibi, hasede sebep olan kini o insanların gönlünden de çıkarabilir (Bayraklı, 2001, XXI:161).

Gönüllerdeki kin sökülüp atılmadıkça haset duygusunun şerrini azaltmak mümkün olamayacaktır. Yüce Allah şu âyetlerinde insanların gönlünden kini söküp alacağını ve insanların ancak bu şekilde cennetlik olabileceğini söylemektedir.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غِلٍّ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنَّ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَن تَتَكُمُ الْجَنَّةُ أَوْرَثُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Onların gönüllerinde kin namına ne varsa söküp atacağız, altlarından ırmaklar akacak ve onlar "Bizi bu duruma kavuşturan Allah'a hamdolsun, Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik. Gerçekten Rabbimizin elçileri gerçeği getirmiştirler" diyecekler. “Taptığımız amellere karşılık, vasıl olduğunuz cennet budur” diye seslenilir onlara” (A’raf 7/43)

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ

“Biz onların kalplerindeki kini söküp atacağız. Onlar kardeşler olarak tahtlar üstünde karşı karşıya oturacaklar” (Hicr 15/47).

Her iki âyette de vurgulanan, insanların, ancak gönüllerinden kinin sökülmesi ile cennete gireceği hakikatidir. Gönülden kinin sökülüşü de Allah tarafından gerçekleştirilecektir. Kin insanın gönül damarlarını tıkamaktadır. Biyolojik damardaki kolesterol ne ise, gönül damarındaki kin odur. Yüce Allah gönüldeki kini söküp atma ameliyatını gerçekleştirdikten sonra haset ortadan kalkmakta ve toplumun hayatını cennete çevirecek kardeşliğin tesisi gerçekleşmektedir. Kin, gönülden çıkmadıkça, ne hasede engel olunabilir, ne de kardeşlik duyguları hayata geçirilebilir (Bayraklı, 2001, X:162). Allah emrini yerine getirinceye kadar onları bağışlamak ve görmemezlikten gelmek haset duygusunu kontrol altına almanın yollarından bir diğeridir.

Cezayı ertelemek ve affetmek, insan ilişkilerine bir sıcaklık getirir; gönülleri kaynaştırır. Affetmek bozulan insan ilişkilerinin yeniden başlamasına zemin hazırlar. İşlenen suça hemen ceza vermemek ilahî bir ahlâktır (Bayraklı, 2001, X:165).

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهَرِهَا مِن دَابَّةٍ وَلَكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا

“Eğer Allah, yaptıkları yüzünden insanları hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir süreye kadar erteliyor. Nihayet ecelleri gelince gerekeni yapar. Şüphesiz ki Allah kullarını görmektedir.” (Fatır 35/45).

Demek ki, cezada af beklentisi içinde olmak, insanlara hayat bahşetmekte; “hayat” ile “af” eş anlama gelmektedir. "Misafire sunulan çorba" anlamıyla “afv” kavramı, düşmana dostça davranmaktır. Kendine karşı bir hata işleyene misafir gibi davranıp, atılan taş ekmekle karşılık vermek, eğitim açısından en etkili davranıştır (Bayraklı, 2001, XV:165).

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

“İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en iyi bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost olacaktır” (Fussilet 41/34).

Âyetteki "en iyi bir şekilde önle" ifadesinden, en iyi metodun af olduğunu çıkartmak mümkündür. "Ayak basılmamış sahipsiz toprak" manasıyla afv, hiç eskimeyen ve tüm dünyanın malı olan evrensel bir değeri ifade etmektedir. Çünkü o, ayakaltına alınamayacak, kötü anlamda kullanılamayacak ve her zaman bekâretini muhafaza edebilecek bir değerdir. Ferdî ve sosyal ahlâkın temeli olan af, ilahî vasfın yeryüzünde yaşanmasıdır. Affeden insan, ayak basılmamış cennete adım atmış demektir (Bayraklı, 2001, XVIII:165).

3.5.2. Kötü Amelleri İşleyen İnsanların Durumu

وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ

“Onlar kendi elleri ile yaptıkları ameller sebebi ile hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zâlimleri iyi bilir” (Bakara 2/95).

Bu âyet, Bakara suresi doksan dördüncü âyeti tamamlamaktadır. Yüce Allah, bir önceki âyette, âhiret yurdunu (cenneti) tekeline alanlardan, iddialarını ispat etmelerini istemiş, bunun için de ölümü temenni etmeleri gerektiğini irade etmiştir. Bu âyette ise ölümü asla temenni etmeyeceklerini söylemektedir (Bayraklı, 2001, II:64).

Bakara suresindeki bu âyetlerinin benzerleri, Cuma suresinde de yer almaktadır:

قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِن زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَلَا يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ

“De ki: "Ey yahudiler! Bütün insanlar değil de, sadece kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız, bunda da samimi iseniz, haydi ölümü temenni edin". Ama onlar önceden yaptıklarından dolayı, ölümü asla temenni etmezler. Allah zalimleri çok iyi bilir” (Cum'a 62/6-7).

Bakara suresi doksandördüncü ayette âhiret yurdunun sadece kendilerine ait olduğunu iddia eden yahudiler, Cum'a suresi altıncı ayette de sadece kendilerinin Allah'ın dostları olduğunu iddia etmektedirler. Bu ifadeleri ile yahudiler, Allah'ın dostluğunu ve O'nun ödülü olan cenneti kendilerine hasretmektedirler. Her iki iddia için de onlardan, delil olarak ölümü temenni etmeleri istenmektedir. Bakara ve Cum'a

surelerindeki bu âyetlerin müşterek noktalarından biri de, bu temenniye engelleyecek olan şeyin, onların kötü amelleri olduğu meselesidir. Bakara 2/95 ve Cum'a 62/7 âyetlerinin her ikisi de; "Allah zalimleri daha iyi bilir" ifadesi ile sona ermektedir (Bayraklı, 2001, II:64).

Bu ifadeden çıkarılması gereken netice şudur: Sadece kendilerini Allah'ın dostu sayan ve cennetin yalnız kendilerine ait olduğunu iddia edenler, zalimdirler. Yahudiler burada bir örnek, bir prototiptir. Aslında Yüce Allah, müslümanları uyarmaktadır: Dînî tefrikaya düşerek, mezhepleşerek, gruplara ayrılarak, İslam dininin sadece kendi gruplarınca hakkıyla temsil edildiği iddiasında bulunmak, diğer mezhep ve grupları tekfir etmek, Müslümanların zulme düşmesine neden olur. Kimse, başkalarını dışarıda bırakarak, kendisini Allah'ın dostu olarak ilan etmemesi gerekir. Hiçbir grup, başka grup ve mezhepleri kötüleyip tekfir ederek âhiret yurdunun sadece kendilerine ait olduğu iddiasında bulunmamalıdır (Bayraklı, 2001, II:64).

Kur'ân'ın bir müjde olmasından hareket ile müjde (Büşrâ) nın kelime karşılığı olarak vaad etme hususu şöyle işlenebilir:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

"İnsanlara ve yararlı işler yapanlara, kendilerine altlar ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele!" (Bakara 2/25).

Burada müjdelemekten kasıt vaat etmektir. Müjde, olmuş güzel bir şeyi haber vermek manasına geldiği gibi, olacak güzel bir şeyi haber vermek anlamına da gelir. Gelecekle ilgili müjde, bir vaaddir ibarettir (Bayraklı, 2001, II:73-74).

3.5.3. İyi ile Kötünün Mukayesesinde Cennetin Mâhiyeti

قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءٌ وَمَصِيرًا

"De ki: Bu mu daha iyi, yoksa takva sahiplerine vaadedilen süreklilik cenneti mi? Orası, onlar için bir ödül ve bir varış yeridir" (Furkân 25/15).

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُومًا

"Onlar için orada sürekli kalmak üzere diledikleri her şey vardır. İşte bu, Rabbinin üzerine aldığı ve yerine getirilmesi istenen bir vaattir" (Furkân 25/16).

Âyetlerin analizinden çıkaracağımız neticeler olacaktır.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'den kâfirlerin cezası ile takva sahiplerine verilen ödülü mukayese etmesini istemekte ve bunun öğretim metotlarından biri olduğunu gündeme getirmektedir. Âyetin bu kısmında üç önemli kavram bir araya gelmektedir. Hayr kavramı “daha iyi” olarak tercüme edilmektedir ve mukayese için kullanılmaktadır. Öğretim faaliyeti, daha iyiyi bulma ve daha iyiyi öğretmekle yükümlüdür. Onun için Yüce Allah, daha iyiyi bulmayı temin etmek için mukayese yapmaktadır. El-huld kavramına, “sonsuzluk” değil de “çok uzun süreklilik” manasını vermemiz doğru olacaktır. Öfke dolu, homurdayan bir cehennem mi yoksa süreklilik cenneti mi? İşte bu farkı görmek için bu sora sorulmaktadır. Çünkü insanın doğasında daima iyiye yönelme, iyiyi tercih edip almak gibi bir yetenek vardır. Kötüyü tercih etmesi, sonradan aldığı çarpık, bozuk eğitimden kaynaklanmaktadır (Bayraklı, 2001, XIII:474).

El-müttakûn kelimesi de, “takva sahipleri” anlamına gelmektedir. Takva, “haramlardan sakınıp Allah'ın emirlerini yerine getirmekten oluşan bir ruh olgunluğu”dur. Bu kelimenin geniş açıklaması Bakara suresinin yirmibirinci ayetinde yapılmıştır. Çok uzun süreli cennet, takva denen ruh olgunluğuna sahip kişilere vaadedilmiştir. O zaman Furkân suresi onikinci ayette geçen cehennem ile bu cennetin mukayese edilip farkın anlaşılması gerekiyor. İşte onun farkı fark ettiren ismi Kur'ân'a verilmiştir (Bayraklı, 2001, XIII:475).

Bu müttakîler için cennet bir ödül ve bir varış yeri olacaktır. Böylece yok olmayı isteyecek cehennem mi, yoksa ödül ve varış yeri olacak cennet mi? Yüce Allah insanların önüne bu farkı koyup seçmelerini istemektedir. Cennetin de sürekliliği vardır. O cennete hak kazanan takva sahipleri ne isterlerse orada bulacaklardır. “Ne istersen bulacağın bir yer mi, yok olmayı isteyeceğin cehennem mi?” mukayesesini bu âyette de yapılmaktadır. Ayrıca Yüce Allah, böyle bir ödül ile iyi kullarını ödüllendirmeyi kendi üzerine almış ve sözünü vermiştir. En'âm suresi ellidördüncü ayette rahmeti kendine yazdığı gibi, bu ödülü vermeyi de kendine yazmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ölümün hak olduğuna ve öte dünyanın varlığına inananlar, bu dünyalarını Allah'ın istediği şekilde yaşarlar ve kimliklerini bu şekilde tanımlarlar. Bu şekilde inananların dünyasında iyi amellerinin karşılığı olarak iyi bir âhiret yaşamı beklentisi, bir ödül olarak karşılıklarına çıkacağı görülmektedir. Yaşamı, sadece bu dünya ve içindeki yaşam biçimiyle sınırlayanların ise âhiret kavramına zihinlerinde yer vermedikleri görülmektedir. Ölüm ötesi düşüncesi, onlar için bir yok oluşun adı olarak karşılık bulmaktadır.

Allah'a inanan bir insan, bu dünyadaki yaşamı âhiretin bir sınav mekânı olarak görmekte ve mümkün olduğunca Allah'ın rızasını kazanmayı ve yaşamını O'nun dilediği gibi sürdürmeye çalışmaktadır. Karşılığında beklediği ödülü düşündükçe, sâlih amellerle yaşamı düzenlemektedir ve O'nun güvenini ve rızasını kazanmayı dilemektedir. İşte burada Yaratan'ın, hem dünya hayatına bir nizâm getirdiğini, hem de kendi rızasına göre amelleri gerçekleştiren ve âhirete yatırım yapan ile sadece içinde yaşadığı hayatı benimseyen kimseler arasındaki farkı gözeterek hakkaniyet içerisinde ödüllendirmelere verdiği önemi görmekteyiz.

Dünyanın, yaşam koşulları itibariyle; evlenme, mal mülk edinme, makam mevki sahibi olmak gibi nedenlerle kişilere birçok yükümlülük getirdiği görülmektedir. Dünya hayatı için, endişe eden insanoğlu inancı gereği âhiretine de yatırım yapmaktadır. Akıllı insanların, süreli olan bu dünya hayatının idamesi için Yüce Yaratıcı'nın öğütlerine kulak vererek, yaratılışlarına uygun, içinde yaşadıkları âleme uygun ameller ile âhlaklı, erdemli, vatanına, milletine, değerlerine ve kültürüne bağlı kalarak yaşamını sürdürdüğü görülmektedir. Ahirete inanan insanlar sınırsız bir yaşam biçimi olan ve dünyadaki sıkıntıların, endişelerin, sorumlulukların son bulduğu ve mükâfatların bolca dağıtıldığı âhiret yaşamına ve buradaki ödülü olan cenneti kazanmak için de bu dünyada hazırlıklara başlar.

Dünya nimetleri için dua edip, karşılığını Allah'tan isteyip buna göre çalışıp gayret edenler, aynı zamanda ahiret yaşamında cennet ve Rabbi'nin diğer mükâfatları için de bu dünyada iken yatırımlarını akıllıca yapmaları gerektiği düşünülmelidir.

İçinde yaşanan hayat ve gereksinimleri bu dünyada kazanıldığı gibi ukbâ denilen âhirete hazırlık da yine bu dünyada olmalıdır.

İnsanın kendi özgür iradesiyle yeryüzünde gerçekleştirdiği her türlü eylem, tutum ve davranışın ölüm ötesi hayatta bir şekilde karşılığının verileceği hususu, başta Kur’ân olmak üzere âhiret inancına sahip diğer inançların kutsal metinlerinde ve mitolojik anlayışlarda ortak bir unsur olarak yer almaktadır. İnsanın ölüm ötesinde karşılaşacağı bu durumun ödül boyutu Kur’ân’da “cennet”, ceza boyutu ise “cehennem” olarak adlandırılmaktadır.

Kur’ân’ın cennet tasvirinin canlı, ayrıntılı ve diğer inançlara oranla daha sistematik olduğu görülmektedir. Kur’ân, maddi unsurlarla betimlediği cenneti muhatapları için mutlak gaye değil, onların dünyada gerçekleştirmelerini arzu ettiği güzel davranışlar ve ahlâkî esasları teşvik için bir ödül olarak sunmaktadır. Nitekim Kur’an-ı Kerîm’de cennet nimetlerinden söz eden âyetlerin bağlamları hep âhlakî ilkelerden, erdemli insanlardan ve cenneti hak edecek olan bu insanların özelliklerinden bahsetmektedir. Kur’ân’daki âyetlerde, mükâfatın kendisinden ziyade mükâfata götürecekt davranışlar ön plana çıkarılarak muhatabın dünyada daha dikkatli, duyarlı olması ve daha bilinçli bir yaşam sürmesi bildirilmektedir.

Kur’ân-ı Kerim bu dünyada Allah’a inanan, O’nun gönderdiği elçileri kabul eden ve bu elçiler ile gönderilen ilâhî mesajları benimseyip âhlaki ilkeler çerçevesinde hayatını düzenleyen, erdemli bir şekilde yaşayan ve insanlığın yararına güzel işler yapan insanların, âhirette ödüllendirileceğini bildirmektedir. Kur’ân yaşamı boyunca iyilikten yana tavır alan müminlerin öldükten sonra mükâfat olarak sonsuza dek yaşayacakları, hayallerin de ötesinde güzellik ve mutluluğun olduğu mekânı “cennet” olarak adlandırmaktadır. Hiç şüphesiz bu genel adlandırmanın yanında Kur’ân sonsuz nimetler ülkesinin başka adlarından da söz etmektedir.

Kur’ân’da cennete isim olmuş sözcük ve tamlamalar özetle şunlardır: *Cennet*, *Adn*, *Naîm*, *Me’vâ*, *Firdevs*, *Huld*, *el-Hüsnâ*, *Dâru’s-Selâm*, *Dâru’l-Âhira*, *Dâru’l-Mukâme* ve *Makâmun Emîn*. Kur’ân’daki âyetler incelendiğinde en çok kullanılan cennet isminin ‘Adn cenneti’ olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Kur’ân’da geçen âyetlerin büyük bir kısmında inananlara verilecek bir ödül olarak sunulan Adn

cennetleri tasvir edilirken, bu dünyaya ait kavramların kullanıldığı görülmektedir. Örneğin cennetin altından ırmaklar akan, içerisinde çeşitli nimetlerin bal, süt, meyveler olduğu şeklinde tasvir edilmiştir. Dünya nimetleri paralelinde örnekler veren Allah (cc), kendisine inanan ve cenneti hak edenlerin ödülleri somutlaştırarak, cennet hakkında kısa tasvirler vermektedir. Ancak cennetin nimetlerinin sonsuz olduğu göz önüne alındığında, Kur'ân'da bu kısa tasvirlerin cennet hakkında sadece bir izlenim oluşturulması için geçtiği düşünülebilir.

Kur'ân, insanların bu dünyada iradeleri ile gerçekleştirdikleri güzel davranışlarının, Allah'a bağlılıklarının ve yapmış oldukları ibadetlerinin oranlarına göre Allah katında derecelendirileceklerini ve cennetle ödüllendirileceklerini vurgulamaktadır. Kur'ân, bu kimselere vaat edilen cennetin ebedî olduğunu, nimetlerinin sonsuz ve sınırsız bulunduğunu bildirmektedir.

Sonuç olarak şunu ifade etmek gerekir ki; küreselleşen dünyada iletişimin baş döndürücü bir hızla gelişmesi neticesinde insanlar, birbirlerinin inanışlarını, kültürlerini, âdet ve geleneklerini daha yakından tanıma fırsatı buldular. Küçülen bu dünyada farklı kültürlere mensup insanların birbirlerini anlayarak, kavga etmeden anlaşarak, barış içinde ve bir arada yaşayabilmeleri için bu kültürlerde mevcut olan ortak paydaların öne çıkarılması önem arz etmektedir. Bu bağlamdan hareket ile bu tez çalışmasının da konusunu teşkil eden ve diğer inanışlarda da mevcut olan cennet cehennem anlayışının ortak yönlerinin açığa çıkarılması belirtilen amaca katkıda bulunabilecektir. Kur'ân'daki ayetlerden yola çıkarak hazırlanmış olan bu çalışma, gelecekte hazırlanacak olan bu tür çalışmalara yol gösterici olması bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dâru'l-Hadîs*, Kâhire, 1988.
- AKARSU, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1979.
- AKDEMİR, Salih. *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2004.
- el-ÂKÛB, İsa Ali. *el-Mufasssal Fî Ulûmi'l-Balâgati'l-Arabîyye*, Dâru'l-Kalem, Birleşik Arap Emirlikleri, 1996.
- el-ÂLÛSÎ, Şihâbuddin Mahmud. *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî*, I. Baskı, Beyrut, I-XXXc, 2000.
- ANA BRİTANNİCA. *"Cehennem"*, Ana Yayınları, İstanbul, c.V, 1987.
- ATEŞ, Süleyman. *Yüce Kur'anın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, I-IXc, 1988.
- ATEŞ, Süleyman. *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meâlî*, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1988.
- ATİK, M. Kemal. *Kur'an ve Çevre*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1992.
- ATİK, M. Kemal, tsz., *İslam ve Evrensellik*, Önder Matbaacılık, Ankara.
- AVERY, Robert. *Redhouse İngilizce Türkçe Sözlük*, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- el-Hanefî AYNÎ, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa. *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mustafa el-Babi el-Halebî Şirketi ve Matbaası, Mısır, XXc, 1972.
- BAYRAKLI, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, Cilt 1-21*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001.
- el-BEYDÂVÎ, Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, Dâru'l-Fikr*, Beyrut, I-Vc, 1996.
- BOLAY, Süleyman Hayri. *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987.
- BOLAY, Süleyman Hayri. *"Adem"*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, c. I., 1988.
- BUDDA, Ömer. *Dinler Tarihi*, Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi, İstanbul, 1935.
- el-BUHÂRÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, I-VIIIc, 1992.
- CEVAD, Ali. *el-Mufasssal Fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslam*, Bağdat, I-Xc, 1993.
- ÇİĞ, Muazzez İlmiye. *Kur'an İncil Ve Tevrat'ın Sümerdeki Kökeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.
- ÇORUHLU, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002.

- DOĞRUL, Ömer Rıza. *Dinler Tarihi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1947.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eşas. *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, I-Vc., 1992.
- EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, I-XIc, 1992.
- ELİADE, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Çev.: A. Berktaş, Kabalcı Yayınları, İstanbul, I-IIIc, 2003.
- ERZURUMLU, İbrahim Hakkı. *Mârifetnâme*, Sadeleştiren: Faruk Meyan, Veli Yayınları, İstanbul, 1981.
- EBU'S-SUÛD, Mehmed b. Muhyiddin Mehmed tsz.. *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, I-IXc.
- el-FERRÂ, Ebu Zekeriyya. *Meâni'l-Kur'ân*, Tahkik: A. İ. Çelebi, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Küttâb, Mısır, I-IIIc., 1972.
- el-FÎRUZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yakub. *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1987.
- FAZLURRAHMÂN. *Ana Konularıyla Kur'ân*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000.
- GAZÂLÎ, Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Çev.: A. Serdaroglu, Bedir Yayınları, İstanbul, I-IVc., 1989.
- GÜNAY, Ünver ve GÜNGÖR, Harun. *Türk Din Tarihi*, Laçın Yayınları, Kayseri, 1998.
- GÜNDÜZ, Şinasi. *Sâbüler (Son Gnostikler)*, Vadi Yayınları, İstanbul, 1999.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan.. *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- IZUTSU, Toshihiko, tsz., *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Çev: S. Ateş, Kevser Yayınları, Ankara.
- İBN ATİYYE, Ebu Muhammed b. Abdulhak b. Gâlib. *el-Muharraru'l-Vecîz Fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, I-VIc., 2001.
- İBN HANBEL, Ahmed. *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, I-VIc., 1992.
- İBRÂHİM, Mustafa. *Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986.
- İBN KAYYIM, el-Cevziyye, Semsuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr ez-Zur'î ed-Dimeskî, *Hâdi'l-Ervâh İlâ Bilâdi'l-Efrâh*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2004.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail el-Kurasî ed-Dimeskî, tsz. *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, Tahkik: A. Ganîm vd., Dâru's-Sa'b, Kâhiret, I-VIIIc.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid. *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, I-IIc., 1992.
- İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrem el-İfrîkî el-Mısırî. *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, I-XVc., 1994.
- el-İSTİRABÂZÎ, Ebu Hasan. *Şerhu'l-Kâfiye İbnü'l-Hâcib*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I.Baskı, Beyrut, I-IIc, 1985.

- el-KÂDÎ, Abdurrahim b. Ahmed, tsz., *Dakâiku'l-Ahbâr Fî Zikri'l-Cenneti Ve'n-Nâr*, Mektebetü'l-Kâhire, Mısır.
- KAHRAMAN, Ahmed. *Dinler Tarihi*, İrfan Yayınları, İstanbul, 1975
- KARA, Ömer. *Kur'ân'da Metafizik Bir Âlem Cennet*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002.
- KILAVUZ, Saim. *"Ebed"*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, c. X, 1994.
- KILIÇ, Sadık. *Dildeki Sonsuz Mûcize*, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2003.
- KRAMER, Samuel. *Tarih Sümer'de Başlar* Çev.: H. Koyukan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002.
- KUTSAL KİTAP. *Tevrat*, Kitab-ı Mukâddes Şirketi, İstanbul, 2003.
- KUTUB, Seyyid, tsz., *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, Çev: S. Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.
- el-KURTUBÎ, Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferah el-Ensârî. *el-Câmu'li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Dâru'l-Hadis. Kâhîret, I-XXIIc., 1994.
- KUZGUN, Şaban. *Dinler Tarihi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1993.
- MADRİGAL, Carlos. *İncil'in Vahiy Bölümünün Yorumu*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2000.
- el-MAHALLÎ, tsz. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Eser Neşriyât, İstanbul.
- el-MÂTURÎDÎ, Ebu Mansur Muhemmed b. Muhammed b. Mahmud. *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, Bağdat, 1983.
- el-MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, tsz. *en-Nüketü Ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut. I-VIc.
- MUALLAKATİ'S-SEB'A. Çev: Şerafettin Yalçın, MEB, Basımevi, İstanbul, 1985.
- MÜSLİM, Ebul Hüseyin Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, I-IIIc., 1992.
- NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâyıku't-Te'vîl*, Tahkik: M. Muhammed eş-Şe'âr, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, I-IVc., 1996.
- ÖGEL, Baheddin, 1971. *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971.
- ÖZEK, Ali ve diğerleri. *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
- ÖZSOY, Ömer ve GÜLER, İlhamî. *Konularına Göre Kur'ân*, Fecir Yayınları, Ankara, 2003.
- PAÇACI, Mehmet, 1994. *Kur'ân'da ve Kitab-ı Mukaddes'te Âhiret İnancı*, Nun Yayıncılık, İstanbul, 1994.

- PAK, Zekeriya. “Câhiliye Araplarındaki Allah İnancının Kur’ânî Boyutu”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, Sivas, c.V, S. I., 2001.
- PAMİR, Dominik. *Katolik Kilisesi Din ve Âhlak İlkeleri*, 1893 Filmcilik Ltd.Şti., İstanbul, 2000.
- er-RÂĞIB, el-İsfahânî, Ebû’l-Kasım Hüseyin b. Muhammed. *Mu’cem-u el-Müfredât fî Garîbi’l-Ku’rân*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986.
- er-RÂZÎ, Fahrüddin, tsz. *et-Tefsîru’l-Kebîr*, Tahkik: Z. el-Bârûdî, el-Mektebetü’t-Tevfikiyye, Mısır, I-XXXIc.
- ROUX, Jean Paul. *Altay Türklerinde Ölüm*, Çev: A. Kazancıgil, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1999.
- es-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, tsz. *Safyetü’t-Tefâsir*, Dersâdet, İstanbul, I-IIIc.
- SALİH, Suphi. *Ölümden Sonra Diriliş*, Çev: S. Gölcük, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2004.
- SAMÎ, Şemseddin. *Kamûs’i-Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1999.
- SEYİDOĞLU, B. *Mitoloji Metinler-Tahliller*, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri, 1995.
- es-SUYÛTÎ, Ebu’l-Fadl Celaleddin Abdurrahman, tsz. *ed-Dürerü’l-Hisân Fi’l-Ba’si Ve Naîmi’l-Cinân*, Matbaatü Mustafa el-Bâbi el-Halebî, Mısır.
- ŞAHİN, M. Süreyya. “Cennet”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, c. VII., 1993.
- eş-ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu’l-Feth Muhammed b. Abdülkerim. *el-Milel ve’n-Nihal*, Tahkik: M. S. Geylânî Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, I-IIc., 1983.
- ŞİBAY, Halim Sabit. “Cennet”, İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Eskişehir, c. III, 1997.
- et-TABERÎ, Muhammed b. Cerir. *Câmiu’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Tahkik: M. Şâkir, Dâru İbn Hazm Ve Dâru’l-A’lâm, I.Baskı, Ürdün, I-XXXc, 2002.
- et-TEFTÂZÂNÎ, Sa’düddin Mes’ud b. Ömer. *Şerhu’l-Akaid en-Nesefiyye*, Çev: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1999.
- TAŞPINAR, İsmail. *Duvarın Öteki Yüzü (Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilikte Âhirett İnancı)*, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2003.
- et-TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa. *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, I-Vc, 1992.
- TOPALOĞLU, Bekir. “Cennet”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, c.VII, 1993.
- TURGAY, N. *Kur’ân Açısından Âhiret*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2005.
- TÜMER, Günay, KÜÇÜK Abdurrahman. *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1988.
- TÜRK ANSİKLOPEDİSİ., 1960. “Cennet” MEB Yayınları, Ankara, c.X.

el-VÂHİDÎ, Ali b. Ahmed. *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* Tahkik: A. Dâvûdî, Dâru'l- Kalem, Dimeşk, Dâru's-Şâm, I. Baskı, Beyrut, I-IIc, 1995.

YAZICIOĞLU, Mehmet. *Tarikat-ı Muhammediyye*, İstanbul, 1988.

YAZIR, Muhammed Hamdi. tsz. *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Eser Neşriyât, İstanbul, I-IXc.

YILDIRIM, Suat. *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâlî*, Işık Yayınları, İstanbul, 2002.

ez-ZEBÎDÎ, Muhibbuddin Ebu'l-Feyz Muhammed Murtaza el-Huseynî el-Vâsıtî. *Tâcu'l-Ârûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, I-XXc., 1994.

ez-ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Te'vîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Tertip ve Tashih: M. A. Şâhin, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, III.Baskı, Beyrut, I-IVc., 2003.

ez-ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, Tsz. *Esâsu'l-Belâğa*, Tahkik: A. Mahmut, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.

ÖZGEÇMİŞ

Selman Okumuş 1977 İstanbul doğumludur. Pendik İmam Hatip Lisesi'ni 1995 yılında bitirdikten sonra 1997 yılında T.C. Marmara İlahiyat Fakültesine girmiştir. Lisans eğitimini 2001 yılında tamamladıktan sonra T.C. Marmara Üniversitesi İngilizce İşletme Yüksek Lisans çalışmasını bitirmiştir. Halen 2004 yılında girdiği T.C. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans öğrencisidir.

Selman Okumuş ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Pendik Haseki Eğitim Merkezi kursiyeri olup Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev yapmaktadır. Arapça, Osmanlıca ve İngilizce bilen Selman Okumuş, ulusal ve uluslar arası ezberden Kur'an okuma yarışmalarında birincilikler elde etmiştir.